

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

ÄKTA MAKAR

UNGDOMSSTYRELSENS SKRIFTER 2012:1

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

ÄKTA MAKAR

Förord

Ungdomsstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att genomföra en kunskapssammanställning om traditionella och vigselliknande ceremonier samt om ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer (Utbildningsdepartementet 2011).

I rapporten *Äkta makar* presenterar vi resultaten av denna kunskapssammanställning. Vi beskriver vad berörda myndigheter känner till om ceremonier som inte är juridiskt bindande och hur de arbetar med frågan. Enskilda individer, yrkesverksamma och ideella aktörer har berättat om sina erfarenheter och några trossamfundsrepresentanter tecknar en bild av de egna samfundens syn på dessa ceremonier. Slutligen diskuterar vi vad som framkommit i rapporten och vad som kan ha betydelse för framtida arbete med unga som blir gifta mot sin vilja i ceremonier som inte är juridiskt bindande.

Arbetet har skett inom enheten för nationell och kommunal ungdomspolitik och har genomförts av Cecilia Narby, Maria Billinger och Per-Erik Jalava i nära samverkan med Inger Ashing. Fem externa skribenter har bidragit med underlag i form av artiklar.

I arbetet med rapporten har Ungdomsstyrelsen varit i kontakt med Kammarkollegiet, Skatteverket samt Nämnden för statligt stöd till trossamfund (SST). En referensgrupp bestående av ideella aktörer, trossamfundsrepresentanter och myndigheter har också bidragit med synpunkter.

Vi vill framföra ett varmt tack till alla som deltagit i rapportens genomförande.

Per Nilsson
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

Innehåll

Sammanfattning	5
Ungdomsstyrelsens uppdrag	5
Kunskapssammanställningens innehåll	5
Kunskapssammanställningens huvudresultat	6
Avslutande diskussion	9
1 Inledning	13
1.1 De ungdomspolitiska perspektiven	13
1.2 Rättsliga aspekter av äktenskap	15
1.3 Äktenskap mot någons vilja	18
1.4 Uppdragets genomförande	22
2 Bakgrund	24
2.1 Religion, äktenskap och olika normsystem	24
2.2 Äktenskapet i Sverige	25
3 Erfarenheter och kunskap	31
3.1 Berörda myndigheters arbete	32
3.2 Unga, yrkesverksamma och ideella föreningar	48
3.3 Trossamfunden	72
3.4 Forskning om parallella rätts- och normsystem	79
4 Konsekvenser av att bli gift mot sin vilja i ceremonier som inte är juridiskt bindande	87
4.1 Personliga konsekvenser	88
4.2 Sociala konsekvenser	91
4.3 Ekonomiska förbindelser och dess konsekvenser	92
4.4 Rättsliga konsekvenser	95
5 Avslutande diskussion	100
5.1 Äktenskap som inte är juridiskt bindande	100
5.2 Myndigheters möjlighet att involveras i ett förebyggande arbete	102
5.3 Parallella normsystem	104
6 Referenser	108
6.1 Tryckta referenser	108
6.2 Lagar	110
6.3 Domar	110
6.4 Elektroniska källor	110
6.5 Intervjuer	111
6.6 Övrigt	112

Sammanfattning

Ungdomsstyrelsens uppdrag

Ungdomsstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att genomföra en kunskapssammanställning om traditionella och vigselliknande ceremonier samt av ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer. Enligt uppdraget ska sammanställningen beskriva personliga, sociala, ekonomiska och rättsliga konsekvenser som kan uppstå för unga som lever i en relation som ingåtts genom sådana ceremonier. Kunskapssammanställningen ska även beskriva om det förekommer ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer och hur dessa i så fall tar sig uttryck.

Kunskapssammanställningens innehåll

Kunskapssammanställningen består av fem kapitel.

Kapitel 1 tar upp bakgrundsfakta om äktenskap, de definitioner och förhållningssätt som rapporten utgår från samt information om hur uppdraget har genomförts.

Kapitel 2 lyfter kopplingen mellan religion, normer och synen på äktenskapet och beskriver det svenska äktenskapet i ett historiskt perspektiv.

Kapitel 3 innehåller rapportens empiriska material och är indelat i fyra delar. I den första beskriver vi berörda myndigheters arbete med, och kunskap om, äktenskap som inte är juridiskt bindande. Den andra utgår från intervjuer med ideella organisationer, yrkesverksamma och enskilda personer som har kunskap om de frågor vi belyser. I den tredje presenterar vi resultaten av våra intervjuer med representanterna från de olika trossamfundet. Utöver vårt eget empiriska material presenterar vi i den fjärde delen två forskningsprojekt som är relevanta för denna kunskapssammanställning.

Kapitel 4 beskriver personliga, sociala, ekonomiska och rättsliga konsekvenser för den enskilde av att vara gift i en ceremoni som inte är juridiskt bindande samt konsekvenser av ekonomiska förbindelser i samband med dessa äktenskap.

Kapitel 5 innehåller en avslutande diskussion kring några slutsatser och resultat.

Till kunskapssammanställningen har dessutom fem externa skribenter och forskare skrivit fördjupande artiklar kring frågan om äktenskap som inte är juridiskt bindande samt ekonomiska förbindelser i samband med äktenskap. Artiklarna har fungerat som underlag till denna rapport och finns publicerade i sin helhet på Ungdomsstyrelsens webbplats.

Kunskapssammanställningens huvudresultat

Konsekvenser för den enskilde

Vigslar i enbart traditionella eller religiösa ceremonier är ofta lika bindande för de personer som ingår dem som vigslar som är juridiskt bindande enligt svensk lag. En traditionell eller religiös vigsel gör att paret betraktas som gifta i omgivningens ögon, vilket är det viktigaste för paret. Vilka de specifika konsekvenserna blir för den enskilde beror på det sammanhang denne lever i som grupptillhörighet och rådande familjetraditioner. Detta blir tydligt i vår kunskapssammanställning då de bilder som informanterna gett är många och i vissa fall även motstridiga. Vår tolkning blir därmed att konsekvenserna, av att gifta sig i enbart en traditionell eller religiös ceremoni, beror på de normer och värderingar, men även på de maktstrukturer, som finns inom gruppen och familjen.

Personliga konsekvenser

Som gift ska den unge mannen bete sig som en vuxen man och make och den unga kvinnan som en vuxen kvinna och hustru. De ska följa de regler som följer med dessa roller i den specifika familjen och i många fall leva upp till mer stereotypa och traditionella könsroller än tidigare. Många unga kvinnor hoppas och tror att de kommer att bli befriade från begränsningar och kontroll om de gifter sig. Oftast blir det dock inte så. I många fall kan det istället innebära en flykt från ett förtryck in i ett annat. Den person som gifts bort med någon som hon eller han inte vill ha tvingas även in i en oönskad sexuell relation.

De konsekvenser som beskrivs i rapporten kan sägas gälla unga som befinner sig i den situationen generellt. Däremot kan unga som är och identifierar sig som homo- eller bisexuella eller som transpersoner även tvingas att hantera ytterligare konsekvenser. Det beror på att det inom vissa familjer kan vara ett oerhört starkt stigma att vara homosexuell, bisexuell eller transperson och något som under inga omständigheter accepteras. Unga homosexuella som tvingas in i ett heterosexuellt äktenskap tvingas inte enbart att gifta sig med fel person utan även med en person av fel kön.

Kusinäktenskap är inte ovanliga och kan fungera som en extremt stark inlåsningsmekanism i ett oönskat äktenskap. Det som kan göra kusinäktenskap särskilt komplicerade är att äktenskapet då ligger i hela släktens intresse och upplevs som släktens angelägenhet och ansvar. I många fall används kusinäktenskap som ett sätt att skydda sina barn. Föräldrarna vet vem deras barn gifter sig med och ser det som en garanti för att barnet kommer att behandlas väl. Dessutom blir äktenskapet ett sätt att förebygga skilsmässa och dämpa eventuella framtida konflikter eftersom det kan vara svårt för en person att skilja sig från sin egen kusin då det kan orsaka splittring och konflikter i släkten.

Sociala konsekvenser

I det sociala umgänget kan konsekvenserna av att gifta sig bli väldigt olika för mannen respektive kvinnan. För mannen sker sällan några större förändringar, han kan i många fall fortsätta med studier eller arbete samt fortsätta att umgås med sina vänner. Kvinnans sociala liv kan dock förändras radikalt. I vissa fall förväntas hon avbryta eventuella studier och i stället vara hemma och ta hand om hemmet. Att det unga paret betraktas som gifta i de sociala sammanhang som de befinner sig i gör att ett äktenskap som ingåtts genom en traditionell eller religiös ceremoni kan upplevas vara precis lika bindande som ett juridiskt giltigt äktenskap. Detta gäller även i många fall förlovningar, vilket innebär att paret mycket tidigare kan komma att formalisera sin relation, vilket i sin tur binder de unga till varandra i ett äktenskapsliknande förhållande eller till ett framtida äktenskap.

Ekonomiska förbindelser och dess konsekvenser

Det ekonomiska ansvaret för familjen ligger ofta helt och hållet på mannen. Han förväntas säkerställa att hans hustru och barn får det de behöver och vill ha, medan det inte finns motsvarande förväntningar på att kvinnan ska bidra. För mannen kan det handla om ett stort ekonomiskt ansvar som kan innebära konsekvenser för hans personliga och sociala liv. Kvinnan blir ofta helt ekonomiskt beroende av sin man då hon kanske inte tillåts att arbeta.

Mahr, hemgift i samband med muslimska äktenskap, är den ekonomiska förbindelse i samband med äktenskap som har framstått som mest vanligt förekommande i arbetet med denna kunskapsksammanställning. Det är den ekonomiska förbindelse som tycks vara mest formaliserad och tydligt knuten till äktenskapet som sådant. Även i många andra religiösa traditioner och sammanhang verkar det förekomma gåvor och ekonomiska transaktioner men de är inte på samma sätt formellt knutna till ingåendet av ett äktenskap. Överenskommelsen om mahr skrivs ofta in i äktenskapskontraktet.

Mahr utgörs oftast av en summa pengar som brudparet eller deras familjer kommer överens om att brudgummen, eller hans familj, ska ge till bruden med anledning av giftermålet. Mahr kan antingen betalas ut i sin helhet då paret gifter sig, uppdelat (en del vid giftermålet och den andra delen vid en eventuell skilsmässa om mannen skiljer sig från sin fru eller vid hans bortgång) eller uppskjutet (hela summan betalas ut vid ett senare tillfälle, oftast om mannen initierar en skilsmässa eller vid hans bortgång).

Ekonomiska konsekvenser som drabbar kvinnan och orsakats av mahr kan till exempel handla om att mannen vid en skilsmässa vägrar att betala ut den mahr som kvinnan förväntat sig och som finns upptagen i äktenskapskontraktet. För mannen kan det handla om att familjerna kommer överens om en alltför hög mahr, vilket kan försätta mannen i en omöjlig ekonomisk situation om han skulle vilja skilja sig.

Smycken som kvinnan får vid vigseln samt olika former av brudpeng¹ är exempel på andra ekonomiska förbindelser som kan förekomma vid traditionella och religiösa vigslar. Familjens förhoppning om en hög hemgift eller brudpeng kan även påverka den

¹ Pengar som betalas från brudgummens familj till brudens föräldrar i samband med äktenskapet, se avsnitt 3.2.2. under Brudpeng.

unga kvinnans liv före äktenskapet i form av ökade begränsningar i vardagen för att skydda familjens heder och hennes oskuld och därmed kunna få en högre summa eller gåvor till ett högre värde. Unga kvinnors liv före äktenskapet kan därmed få ekonomiska konsekvenser – inte bara för dem själva utan för hela deras familj.

Rättsliga konsekvenser

För individer som lever i ett äktenskap som är rättsligt erkänt i Sverige finns skyddsbestämmelser som reglerar till exempel frågor om kvarboenderätt i den gemensamma bostaden, underhåll, bodelning och arvsrätt. För individer som lever tillsammans i ett äktenskap som inte är rättsligt erkänt enligt svensk lag finns endast det mer begränsade skydd som fastställs i sambolagen. För dem som är gifta i en sådan ceremoni men inte lever tillsammans är inte ens sambolagen tillämpliga eftersom de inte har något gemensamt boende.

Unga som enbart gifter sig i en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni enligt traditionella eller religiösa rättssystem innefattas inte av de lagar som gäller för gifta par enligt svensk lagstiftning. Vilka de rättsliga konsekvenser blir av att gifta sig i en enbart traditionell eller religiös ceremoni beror därmed på vilka regler personerna i fråga och dess omgivning tillämpar. En del grupper har mer eller mindre välorganiserade system för att hantera interna rättsliga frågor, till exempel ett eget rättssystem som existerar parallellt med det svenska rättssystemet. Det är system som kan vara påverkade av religion, men även av kultur och tradition, och som används i allt från levnadsregler och familjekonflikter till frågan om att hantera en parts önskan om skilsmässa och arvskippe.

I vår kartläggning framkommer att skilsmässa även förekommer från äktenskap som enbart har ingåtts genom traditionella eller religiösa vigselliknande ceremonier. Det tycks dock inte alltid vara socialt accepterat och att det kan vara förknippat med stora svårigheter både för mannen och för kvinnan.

Det kan framförallt vara problematiskt för kvinnan att bryta ett äktenskap som ingåtts via en traditionell eller religiös vigselceremoni som inte är juridiskt bindande. Den primära orsaken är att hon då kan bli beroende av de normsystem som finns inom gruppen och som inte innefattar det skydd som finns i den svenska lagstiftningen. Att skilsmässa inte är socialt, religiöst eller traditionsenligt accepterat kan medföra att kvinnan har svårt att lämna relationen då hon befärad att bli utesluten ur familjen och den sociala gemenskapen.

En del kvinnor riskerar att hamna i ett så kallat haltande äktenskap. Det handlar om kvinnor som är civilrättsligt skilda, men som inte fått en religiös skilsmässa. De är alltså skilda i det svenska samhällets ögon, och i vissa fall även i sina egna, men är fortfarande gifta enligt religionen och enligt personer i sin omgivning. Att inte få en religiös skilsmässa kan medföra att kvinnan inte kan gifta om sig religiöst eller resa på egen hand till länder där en svensk civilrättslig skilsmässa inte anses giltig.

Avslutande diskussion

Äktenskap som inte är juridiskt bindande

Ceremonins betydelse

För en utomstående kan det tyckas som att den traditionella eller religiösa ceremonin som sådan inte är av avgörande betydelse. Begränsningar och kontroll utifrån familjens normer och regler samt eventuella repressalier som drabbar unga då de bryter mot dessa kan förekomma även när äktenskap inte är aktuellt.

När den traditionella eller religiösa ceremonin sätts i fokus tydliggörs dock framförallt två saker. Det ena är att äktenskap för vissa både är en självklarhet och ett måste. Det andra är hur begränsningar och kontroll under uppväxten syftar till att möjliggöra ett så bra äktenskap som möjligt för barnen. Genom att framförallt döttrarna begränsas och kontrolleras när det handlar om vilka de umgås med, vad de gör på sin fritid, hur de klär sig och så vidare bevarar eller höjer familjen sin status. Hög status kan ge en bättre äktenskapspartner och, i de fall det förekommer, högre hemgift eller brudpeng.

Ceremonin med dess ritualer, och eventuella ekonomiska förbindelser, blir i många sammanhang ett offentliggörande som befäster äktenskapet mellan de två parterna och kopplar det till den sociala kontexten och till de traditioner, normer och värderingar som är en viktig del av gruppidentiteten. De många symboliska betydelser som ceremonin har gör den därmed väldigt viktig. Det är ofta betydelselöst för de inblandade att den inte är juridiskt giltig. Att gifta sig enligt traditionen eller religionen kan för paret vara avgörande för att kunna betraktas, respekteras och inkluderas som ett par av familjen och av det sociala sammanhang som omger familjen.

Skilsmässa

Ceremonin är också viktig genom att den i många fall aktiverar ett parallellt rättssystem som inte enbart reglerar parets samliv utan även till exempel vårdnad om barn och möjlighet till skilsmässa. Genom att välja att inte gifta sig juridiskt omfattas paret inte heller av de lagar i den svenska äktenskapsbalken som fastställer gifta makars skyldigheter och rättigheter.

Skilsmässa kan därmed bli ett beslut som måste accepteras av det kollektiv som omger paret och som kan vara väldigt svårt för framförallt kvinnan att genomdriva. Skilsmässans koppling till själva vigselceremonin blir också tydlig genom de ekonomiska förbindelser som skrivs in i äktenskapskontrakten inom vissa grupper. Ceremonin förseglar den ekonomiska förhandling som skett mellan familjerna och som i vissa fall ska omsättas först vid en eventuell skilsmässa. Den ekonomiska överenskommelsen kan därmed bli något som kan binda både mannen och kvinnan vid ett äktenskap som de egentligen önskar avsluta.

Kunskap och information

Under arbetet med kunskapssammanställningen har det framkommit att unga som befinner sig i en relation mot sin vilja och som formaliserats via en ceremoni som inte är juridiskt bindande ofta inte tas på allvar när de söker hjälp av offentliga instanser. Personal vid offentliga myndigheter förstår ofta inte allvaret i relationen, vilket är ett problem. Det är därför viktigt att kunskap om dessa ceremoniers innebörd sprids till berörda yrkesgrupper. Unga blir hjälpta av att få information om vilka rättigheter de har men samtidigt måste denna kunskap kopplas till den vardag som de befinner sig i.

Myndigheternas möjligheter

Myndighetspersoner som kan komma i kontakt med situationer där unga gift sig i en traditionell eller religiös ceremoni är till exempel personal på länsstyrelserna, Migrationsverket, Kammarkollegiet och Skatteverket. Dessa myndigheter har dock begränsade möjligheter att upptäcka om en ung person formaliserar en relation mot sin vilja i en traditionell eller religiös ceremoni samt att göra något åt det. De kommer främst i kontakt med äktenskap som parterna vill ska bli juridiskt erkända.

Kammarkollegiet

Kammarkollegiet som förordnar vigselrätt till trossamfund och vigselbehörighet till personer inom samfunden har ansvar för att kontrollera att vigselförrättarna inom samfunden har nödvändiga kunskaper för uppdraget. I nuläget kan dock detta kontrollansvar delegeras till trosamfunden, vilket begränsar Kammarkollegiets insyn. Om denna delegationsmöjlighet togs bort skulle Kammarkollegiet dock fortfarande endast kunna kontrollera de vigselförrättare som vill ha juridisk vigselrätt. Samfund som inte är intresserade av detta, och därmed personer som förrättar religiösa vigselceremonier inom dessa samfund, skulle inte nås av denna kontroll.

Skatteverket

Skatteverket är den myndighet som registrerar vigslar efter att de fått in vigselbevis och kontrollerat att vigseln föregåtts av en godkänd hindersprövning. Om det saknas hindersprövning eller om vigseln förrättats trots att det funnits hinder ska Skatteverket underrätta Kammarkollegiet respektive länsstyrelsen som då kan återkalla vigselbehörigheten för den vigselförrättare som genomfört vigseln. Skatteverket har ingen skyldighet att kontrollera vigselförrättares behörighet. Dessa fall kommer därmed endast till Kammarkollegiets kännedom om Skatteverket misstänker att den person som undertecknat vigselbeviset är obehörig och tar kontakt med Kammarkollegiet för att kontrollera detta.

Ett sätt att undvika att obehöriga vigselförrättares vigslar godkänns av Skatteverket är att myndigheten uppdras att alltid kontrollera vigselförrättarens behörighet när en handling kommer in och rapportera det till Kammarkollegiet respektive till länsstyrelsen. Kammarkollegiet uppger att de för en dialog med Skatteverket om hur ett system kring detta skulle kunna byggas upp. Däremot skulle inte de äktenskap där parterna inte har något intresse av att äktenskapet ska bli juridiskt giltigt i Sverige uppmärksammas genom denna förändring

Parallella normsystem

Precis som det finns olika syn på äktenskap mellan och inom olika trosriktningar kan synen på äktenskap variera mellan olika normsystem. Formella normsystem som lagar, och informella normsystem som traditioner inom en viss släkt eller familj, påverkar människor och hur de kan och får leva sina liv. Varken normer eller religion är statiska företeelser. De förändras och tolkas på olika sätt av olika personer. Hur en person tolkar sin religion och hur viktig trostillhörigheten är beror på olika faktorer som det sociala sammanhanget, familjen, statens inflytande, diskriminering med mera.

Många unga kan ha svårt att hantera de parallella normsystem de lever i. De kan behöva hantera stora kollisioner mellan det som de får lära sig i skolan om ungas rättigheter och sina egna erfarenheter. Detta kan leda till frustration och en känsla av att samhällets rättigheter inte omfattar dem.

Att religion kan tolkas på flera olika sätt har också blivit tydligt i vår kunskapssammanställning då personer med samma trosriktning uttryckt olika syn på till exempel kvinnors rätt till skilsmässa, samboförhållanden och oskuldsnormer.

Trossamfundens möjliga roll

Samtliga personer vi mött som representerar olika trossamfund, tar avstånd från äktenskap mot någons vilja och är tydliga med att det inte är något som är accepterat enligt deras religion. Enskilda informanter från samfund, ideella organisationer och yrkesverksamma menar dock att det finns vigselförrättare (dock utan juridisk vigselrätt) som bortser från kraven om att båda parter ska vara 18 år, båda parter fria vilja samt att båda parter ska närvara vid vigseln. Dessa informanter menar att sådana vigslar ofta sker i familjernas hem eller hemländer och utanför samfundens kontroll och insyn.

Att traditionella och religiösa vigslar ofta genomförs utanför samfundens insyn försvårar deras möjlighet att se vad som sker, påverka det eller bistå personer som får sina rättigheter kränkta. Samfunden skulle dock kunna bli mer aktiva i ett förebyggande universellt arbete för att förhindra att unga gifts bort mot sin vilja i traditionella och vigselliknande ceremonier. Ett viktigt utvecklingsarbete som skulle kunna ske inom samfunden eller i samverkan mellan samfunden och andra aktörer är att skapa möjlighet till dialog och diskussion kring normer och värderingar som styr samlevnad, familjebildning och föräldraskap samt hur dessa förhåller sig till svensk lagstiftning och mänskliga rättigheter. Andra aktörer i detta arbete kan till exempel vara myndigheter, ideella organisationer och studieförbund.

1 Inledning

Ungdomsstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att genomföra en kunskapssammanställning om traditionella och vigselliknande ceremonier samt av ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer (Utbildningsdepartementet 2011). Uppdraget är en del i regeringens handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (Skr. 2009/10:229). Enligt regeringsbeslutet ska uppdraget redovisas i form av en skriftlig rapport senast den 31 januari 2012.

I denna rapport beskriver Ungdomsstyrelsen personliga, sociala, ekonomiska och rättsliga konsekvenser som dessa ceremonier, förbindelser och äktenskap har för unga. Vi beskriver också olika företeelser som är kopplade till dessa äktenskap. Förhoppningen är att ökad kunskap på området ska leda till att unga i större utsträckning får den hjälp och det stöd av samhällets institutioner som de har rätt till och kan behöva.

Rapporten utvärderar inte trossamfundens vigselrätt och granskar inte heller trossamfundens arbete med frågan närmare. Vi ger inte heller någon religionshistorisk beskrivning av frågan om äktenskap utan utgår från den unges perspektiv och fokuserar på de konsekvenser som han eller hon kan få av att enbart gifta sig i en traditionell och vigselliknande ceremoni mot sin vilja.

En vigselceremoni som inte är juridiskt bindande behöver inte i sig vara problematisk. Problemen som åskådliggörs i denna rapport är när någon genom en sådan vigsel tvingas ingå ett äktenskap mot sin vilja.

1.1 De ungdomspolitiska perspektiven

I den senaste ungdomspolitiska propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (2004/05:2) definierar regeringen unga som personer mellan 13 och 25 år. Ungdomstiden är en omvälvande tid som präglas av förändringar och valsituationer, till exempel valet till gymnasieskolan, flytten hemifrån, att börja arbeta eller kanske studera vidare. Ett tydligt drag i ungdomspolitiken är att samhällets institutioner ska ta ungas erfarenheter på allvar. Unga människors erfarenheter är en resurs för samhället. I takt med ökad ålder ska de få mer inflytande över sitt liv och unga förväntas också i högre grad ta ansvar för sina beslut i livet, både inför föräldrarna och inför det omgivande samhället.

Lagstiftningen som rör barn under 18 år, liksom konventionen om barnets rättigheter, stödjer barns gradvis ökande självbestämmande och ansvar fram till myndighetsåldern. Ungdomspolitiken är, som den är formulerad, starkt individualiserad på det sättet att ungas ökande självständighet från föräldrarna ska stödjas av samhällets institutioner. Den nationella ungdomspolitiken har två övergripande mål:

- Ungdomar ska ha verklig tillgång till välfärd.
- Ungdomar ska ha verklig tillgång till inflytande.

Ungdomars tillgång till välfärd och inflytande bör gälla både i familjen och i samhället i stort och kan därmed kopplas till det förebyggande arbetet kring giftermål mot någons vilja och hedersrelaterat våld och förtryck. För de unga som utsätts för äktenskap mot sin

vilja eller hedersrelaterat våld och förtryck brister både tillgången till välfärd och inflytande.

Ungdomspolitiken består utöver detta av fem huvudområden:

- utbildning och lärande
- arbete och försörjning
- hälsa och utsatthet
- inflytande och representation
- kultur och fritid.

Ungdomspolitiken är sektorsövergripande. Olika myndigheter har olika ansvarsområden och för att skapa bättre villkor för unga bör myndigheterna samverka. Det finns många saker som speglas i propositionens huvudområden och som har betydelse för ungas livsvillkor, till exempel tillgång till utbildning, arbete och fritid samt att samhället bör skapa insatser för att kompensera för skillnader i barns och ungas uppväxtvillkor (prop. 2004/05:2).

Ungdomspolitiken och all offentlig verksamhet för unga utgår från fyra grundläggande perspektiv: självständighetsperspektivet, rättighetsperspektivet, mångfaldsperspektivet och resursperspektivet. Dessa perspektiv är grundläggande för hur myndigheter och verksamheter som berör unga ska agera.

- *Självständighetsperspektivet* handlar om att samhället ska stödja ungas möjligheter till självständighet och oberoende. Det innebär att ungas väg till vuxenblivande och frigörelse från föräldrarna ska underlättas. Faktorer som skapar beroende och minskar den unga personens handlingsutrymme ska undanröjas, oavsett om det handlar om företeelser som tvång, förtryck och diskriminering eller stereotyper och könsroller. Att motarbeta äktenskap mot någons vilja, oavsett om det är ett juridiskt giltigt äktenskap eller inte, är alltså något som myndigheter och verksamheter ska arbeta med inom ramen för perspektivet om ungas självständighet.
- *Rättighetsperspektivet* grundar sig på FN:s konvention om barnets rättigheter och deklarationen om de mänskliga rättigheterna. Samhället ska ge unga social och ekonomisk trygghet, god hälsa och möjlighet till utveckling. Unga har rätt att vara med och påverka sitt eget liv, sin närmiljö och samhällsutvecklingen. I fokus för varje ung människas individuella rättigheter ligger rätten till utbildning av hög kvalitet, god hälsa, en trygg tillvaro, ett utvecklande arbete och en stabil ekonomisk situation. Att själv få välja partner är en rättighet som gäller för såväl unga som äldre.

- *Mångfaldsperspektivet* innebär att en mångfald bland unga är värdefull och ska bejakas. Ungdomsgruppen är heterogen, ungas förutsättningar varierar bland annat beroende på kön, svensk eller utländsk bakgrund, socioekonomisk bakgrund, geografisk hemvist, eventuella funktionshinder och sexuell identitet och läggning. I frågan om äktenskap mot någons vilja är det viktigt att, utifrån ett mångfaldsperspektiv, komma ihåg att ungas förutsättningar ser olika ut beroende på ovan nämnda faktorer och att vissa livsvillkor inte är lika synliga som andra. Dessa mer dolda livsvillkor, som till exempel hot om tvångsäktenskap genom en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni, är dock inte mindre viktiga att uppmärksamma än de skillnader som är mer uppenbara och synliga.
- *Resursperspektivet* innebär att ta vara på ungas unika kunskaper och erfarenheter. Ungas egna resurser måste tas till vara i den offentliga sektorn, i näringslivet, på arbetsmarknaden och i det civila samhället. I praktiken innebär det att unga ska ges inflytande över den verksamhet som påverkar dem (prop. 2004/05:2). Unga ska även ges möjlighet till inflytande i de miljöer som påverkar dem. Det gäller både i mötet med offentliga instanser, dit unga kan söka sig för att få hjälp, och i sin egen hemmiljö.

Unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja kan utsättas för hot och kränkningar, fysiskt och psykiskt våld samt hot om att bli utkastade från hemmet av föräldrar eller andra närstående. Unga är en heterogen grupp och enligt regeringens proposition ska samhället ge alla unga lika förutsättningar till god hälsa, självständighet och trygga levnadsvillkor oavsett kön, etnicitet, kulturell och socioekonomisk bakgrund, sexuell läggning och funktionsnedsättning.

1.2 Rättsliga aspekter av äktenskap

För att en vigselförrättning ska vara giltig måste, enligt äktenskapsbalken 4 kap. 2 §, de som ingår äktenskap vara närvarande samtidigt, de ska var för sig på fråga av vigselförrättaren ge till känna att de samtycker till äktenskapet och vigselförrättaren ska därefter förklara att de är makar. Vigseln ska ingås i närvaro av vittnen. Vigselförrättaren måste dessutom vara behörig att förrätta vigseln för att den ska vara giltig. Behörig att vara vigselförrättare är präster, eller annan befattningshavare i ett trossamfund som har vigselrätt, eller personer som länsstyrelsen har förordnat, så kallade borgerliga vigselförrättare.

Vigselförrättare inom trossamfundet har ingen skyldighet att förrätta vigslar. Innan länsstyrelsen förordnar någon till vigselförrättare ska länsstyrelsen pröva att personen ifråga har de kunskaper och kvalifikationer i övrigt som behövs för uppdraget. Förordnandet ska gälla för en viss period, om det inte har begränsats att gälla till en angiven dag. Uppfyller en vigselförrättare inte kraven, eller missköter sitt uppdrag, ska länsstyrelsen återkalla förordnandet.

Innan vigsel förrättas ska vigselförrättaren förvissa sig om att hindersprövning har skett inom fyra månader före den planerade vigseln och att inget hinder har framkommit. Efter vigseln ska vigselförrättaren ge makarna ett vigselbevis och underrätta Skatteverket om vigseln. Vid underrättelse om vigsel ska Skatteverket kontrollera att vigseln har föregåtts

av hindersprövning och att det inte framkommit något hinder mot äktenskapet. Om en sådan prövning inte har förekommit eller om vigseln har förrättats trots att det vid prövningen kommit fram hinder mot äktenskapet, ska Skatteverket skicka ett meddelande om förhållandet till berörd länsstyrelse eller till Kammarkollegiet som ska anmäla eller pröva frågor om disciplinansvar, åtalsanmälan, avskedande eller entledigande för vigselförrättaren (kap. 4 äktenskapsbalken).

1.2.1 Hindersprövning

Innan vigseln ska paret alltså ha skickat in en så kallad hindersprövning till Skatteverket, och fått den godkänd. Skatteverket kontrollerar de uppgifter som paret lämnar mot tillgängliga uppgifter i folkbokföringsregistret. Följande hinder för äktenskap finns:

- den som är under 18 år får inte gifta sig (det finns dock möjlighet till dispens vid särskilda skäl)
- de som är släkt i rätt upp- och nedstigande led eller helsyskon får inte gifta sig (halvsyskon får gifta sig efter tillstånd)
- den som är gift eller partner i ett registrerat partnerskap får inte ingå äktenskap.

Personer som inte är folkbokförda i Sverige ska, om möjligt, visa upp ett intyg av utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskapet vid hindersprövningen. Om det fordras tillstånd till äktenskapet, ska bevis om tillståndet visas upp vid hindersprövningen (kap. 2 och 3 äktenskapsbalken).

Om ett par vigts trots att hinder för äktenskapet fanns vid tillfället, eller om det görs sannolikt att någon tvingats in i äktenskapet, har personen ifråga rätt till skilsmässa utan betänketid (kap. 5 äktenskapsbalken).

1.2.2 Skilsmässa

Är makarna ense om att ett äktenskap ska upplösas har de rätt till skilsmässa. Skilsmässan ska föregås av betänketid om båda makarna begär det eller om någon av dem bor tillsammans med ett eget barn under 16 år som står under den makens vårdnad. Vill endast en av makarna ha skilsmässa, har den maken rätt till det först efter betänketid. Betänketiden inleds när makarna gemensamt ansöker om skilsmässa eller när den ena makens yrkande om skilsmässa delges den andra. Efter sex månaders betänketid ska en dom på skilsmässa utfärdas om någon av makarna då vill det. Om ingen av parterna efterfrågar en sådan dom inom ett år från betänketidens början har frågan om skilsmässa fallit. Om makarna lever åtskilda sedan minst två år har var och en av dem rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. När en dom om äktenskapsskillnad vinner laga kraft är äktenskapet upplöst (kap. 5 äktenskapsbalken).

FAKTARUTA

Äktenskap och vigsel

Antal samfund och personer med vigselrätt

Under hösten 2011 fanns det enligt Kammarkollegiet, som är den myndighet som beviljar vigselrätt till trossamfundet, 37 trossamfund med vigselrätt och inom dessa cirka 9 000 personer med vigselrätt.¹ Ungdomsstyrelsen har även hämtat in information om antalet borgerliga vigselförrättare.² Enligt denna fanns det under hösten 2011 cirka 2 000 personer med vigselrätt förordnade av länsstyrelserna. Sammanlagt fanns det således cirka 11 000 personer i Sverige med förordnad vigselrätt från antingen Kammarkollegiet eller någon av länsstyrelserna.

Antal och andel borgerliga respektive samfundsvigslar

Statistiska centralbyrån (SCB) har ingen information om hur fördelningen mellan borgerliga vigslar och samfundsvigslar ser ut. Svenska kyrkan för dock statistik över andelen vigslar som utförs inom Svenska kyrkan. År 2010 genomfördes totalt 55 503 vigslar i Sverige varav 20 337, det vill säga 36,6 procent, genomfördes enligt Svenska kyrkans ordning. Andelen vigslar som genomförs i enlighet med Svenska kyrkans ordning har minskat stadigt sedan 2000. Sålunda genomfördes resterande 35 166 vigslar av borgerliga vigselförrättare eller inom andra trossamfund med vigselrätt.³ Det finns dock inga uppgifter kring hur fördelningen bland dessa 35 166 vigslar ser ut.

Antal unga gifta i ett juridiskt giltigt äktenskap

Enligt Statistiska centralbyråns befolkningsregister fanns det 43 294 personer upp till och med 25 år som var gifta i juridisk mening vid årsskiftet 2009/2010. Av dessa var 30 845 kvinnor och 12 449 män. Totalt 452 personer i åldern till och med 18 år var gifta vid samma tid och av dem var 18 personer under 18 år. Av de 18 personerna var 15 kvinnor med utländsk bakgrund⁴ och 3 män med utländsk bakgrund. Bland de 18-åriga kvinnorna hade 323 utländsk bakgrund och 39 hade svensk bakgrund, bland de 19-åriga männen hade 71 utländsk bakgrund och 1 hade svensk bakgrund.⁵

Andel barn som föds inom respektive utanför äktenskapet

Siffror från Statistiska centralbyrån visar att av de barn som föddes 2010 (totalt 115 641 barn) föddes 44,8 procent inom äktenskapet, 45,9 procent inom samboförhållanden och 9,3 procent av en ensamstående förälder.⁶

¹ Uppgiften, inhämtad via mejlkorrespondens med Kammarkollegiet, gäller 12 september 2011.

² Mejl från Länsstyrelsen i Skåne län, Länsstyrelsen Örebro län, Länsstyrelsen Västra Götalands län, Region Gotland och Länsstyrelsen Värmland, under perioden 14 november till 7 december 2011. Informationen om resterande 16 länsstyrelser kommer från respektive länsstyrelses webbplats.

³ Uppgift via mejl från Svenska kyrkan, 8 december 2011.

⁴ Med utländsk bakgrund menar vi personer som är utrikes födda eller inrikes födda med två utrikes födda föräldrar.

⁵ Uppgifter via mejl från Statistiska centralbyrån (SCB), 15 och 23 november 2010.

⁶ Uppgifter via mejl från Statistiska centralbyrån (SCB), 14 november 2011.

1.3 Äktenskap mot någons vilja

1.3.1 Ungdomsstyrelsens tidigare rapporter

Gift mot sin vilja

År 2008 fick Ungdomsstyrelsen i uppdrag att göra en kartläggning av förekomsten av arrangerade äktenskap mot någons vilja. Ett äktenskap mot den egna viljan definieras som ett äktenskap där någon påverkas att gifta sig genom tvång eller andra påtryckningar. Slutsatserna presenterades 2009 i rapporten *Gift mot sin vilja*. Kartläggningen var den första i Sverige av unga som riskerar äktenskap mot sin vilja.

I samband med rapporten *Gift mot sin vilja* valde Ungdomsstyrelsen att ställa ett antal frågor om begränsningar kopplade till val av partner och äktenskap i *Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009*.² Enkäten riktades till 6 000 personer mellan 16 och 25 år i hela Sverige. Frågorna som ställdes var: *Får du gifta dig med vem du vill? Vem väljer din partner?* samt *Har du under den senaste tiden känt dig orolig för att inte själv få välja vem du ska gifta dig med?* (Ungdomsstyrelsen 2009).

Ungdomsstyrelsens uppskattning i *Gift mot sin vilja* var att motsvarande 70 000 unga upplever att de inte har möjlighet att fritt välja vem de ska gifta sig med. Av dem uppgav 8 500 personer att de är oroliga över att inte själva få välja vem de ska gifta sig med. Det finns ingen officiell statistik över hur äktenskap ingås och om de ingås av fri vilja eller inte (Ungdomsstyrelsen 2009).

Av *Ungdomsstyrelsens urvalsundersökning 2009*³ som gick ut till 2 000 unga mellan 16 och 25 år i Araby i Växjö, Hjällbo i Göteborg, Husby i Stockholm och Rosengård i Malmö, framgick att de ungdomar som bor i dessa områden i högre grad än unga i riket uppger att de har begränsningar eller villkor i förhållande till äktenskap och val av partner. Enkäten presenteras närmare i Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin vilja*. Nationellt uppgav 95 procent av de unga att det stämmer mycket bra att de själva får välja vem de ska gifta sig med, i de fyra områdena var motsvarande andel 73 procent (Ungdomsstyrelsen 2009).

Förutom den egna enkätundersökningen använde Ungdomsstyrelsen studier från Socialstyrelsen och Stockholms universitet som bearbetades ytterligare för att kartlägga ungas villkor kopplat till begränsningar och att bli gift mot sin vilja. I *Gift mot sin vilja* (Ungdomsstyrelsen 2009) presenterades resultat av Stockholms stads enkät *Ung 08*⁴ som visade ett samband mellan föräldrarnas utbildningsnivå och ungas begränsningar.

Enkäten var riktad till elever i årskurs 9 på 36 skolor i Stockholms stad. Den visade att ju lägre utbildning föräldrarna hade, desto större andel av de unga svarade att de har begränsningar i val av partner. Enligt *Ung 08* är det vanligare med begränsningar i valet

² Enkätundersökningen genomfördes tillsammans med Statistiska centralbyrån (SCB) för att kartlägga ungas livsvillkor.

³ *Ungdomsstyrelsens urvalsundersökning 2009* var en postenkätundersökning som Ungdomsstyrelsen skickade ut till 2 000 unga mellan 16 och 25 år i Araby i Växjö, Hjällbo i Göteborg, Husby i Stockholm och Rosengård i Malmö. Svaren från två av de påståenden som ungdomarna fick ta ställning till redovisades i *Gift mot sin vilja* (2009). Dessa påståenden var *I min familj får jag själv välja vem jag ska gifta mig med/leva tillsammans med som vuxen* samt *Under senaste tiden har jag känt mig orolig för att inte själv få välja vem jag ska gifta mig med*.

⁴ Studien *Ung 08* finns redovisad i rapporten *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär* (Schlytter, Högdin, Ghadimi, Backlund & Rexvid 2009).

av framtida partner i familjer med utländsk bakgrund jämfört med i familjer med svensk bakgrund. Flickor med utländsk bakgrund uppger i störst utsträckning att de har begränsningar.

Enligt *Ung 08* går det en tydlig skiljelinje mellan de unga som har svarat att deras föräldrar är lite eller inte alls religiösa och de som svarat att föräldrarna är ganska eller mycket religiösa. Det är en avsevärt högre andel flickor och pojkar som har begränsningar i framtida val av partner i religiösa familjer med utländsk bakgrund än i övriga familjer. Enligt Socialstyrelsens enkät *Frihet och ansvar* (2007), som genomfördes i gymnasiet år 2, och *Ung 08* är det betydligt vanligare att unga, som inte får välja partner själv, utsätts för hot, våld och kränkningar av närstående. De som i störst utsträckning uppger att de utsätts för hot och våld i familjen är pojkar med utländsk bakgrund.

Pojkar, liksom flickor, kan vara både offer och förövare. Både pojkar och flickor kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och begränsningar. Däremot är det vanligare att pojkar som lever med hedersnormer pressas att kontrollera anhöriga. Av studien *Oskuld och heder* framgår att socialtjänsten har svårt att se pojkar som själva är utsatta (Ungdomsstyrelsen 2009).

I *Gift mot sin vilja* (2009) poängteras vikten av att arbeta förebyggande för att hjälpa unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja. I utredningen poängteras även vikten av samverkan mellan myndigheter och föreningsliv för att kunna arbeta med barn och unga på ett effektivt sätt (Ungdomsstyrelsen 2009).

Rapporterna Rätt att välja och Av egen vilja

Inom ramen för regeringens *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja* (Skr. 2009/10:229) publicerade Ungdomsstyrelsen 2010 två rapporter, *Rätt att välja* och *Av egen vilja* (Ungdomsstyrelsen 2010b, c). *Rätt att välja* undersökte vilken information som finns tillgänglig för unga, föräldrar och personer som i sin yrkesroll möter unga som är utsatta för eller riskerar att utsättas för äktenskap mot sin vilja. I rapporten lämnades förslag på framtida informationsinsatser (Ungdomsstyrelsen 2010b).

I rapporten *Av egen vilja* kartlades aktörer inom kommunala och fristående verksamheter samt inom trossamfund och ideella organisationer som arbetar med unga och som verkar, eller skulle kunna verka, i ett förebyggande arbete för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. I kartläggningen beskrevs exempel på förebyggande insatser som redan pågår i Sverige och goda exempel på förebyggande arbete i Norge och Storbritannien presenterades. I rapporten lämnade Ungdomsstyrelsen förslag på vidare metodutveckling samt på hur ett långsiktigt förebyggande arbete kan byggas upp kring frågan om äktenskap mot någons vilja. Förslagen gällde bland annat att förstärka lagstiftningen på området, att genomföra fler utbildningsinsatser och att inrätta ett nationellt samverkansråd (Ungdomsstyrelsen 2010c).

Andra relevanta rapporter

I Nationellt centrum för kvinnofrids rapport *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt* (2010) kartläggs forskning om hedersrelaterat våld och förtryck. I de sammanfattande reflektionerna lyfter rapporten fram mäns olika roller i

hedersrelaterad våldsutövning som ett utforskat område. Den entydiga bilden av mannen som förövare behöver nyanseras. Även homo- och bisexuella samt transpersoners utsatthet för hedersrelaterat våld behöver enligt rapporten undersökas närmare (Nationellt centrum för kvinnofrid 2010).

Även Ungdomsstyrelsens rapport *Hon, hen, han* (2010a) visar att gruppen unga homosexuella, bisexuella och transpersoner är extra utsatt för våld i familjen. Var femte, 19 procent, av dem i åldern 16–25 år som är homosexuella, bisexuella eller osäkra på sin sexuella läggning uppger att de har utsatts för fysiskt våld av anhöriga. Det är en dubbelt så stor andel som för unga i befolkningen som helhet.

Rapporten *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning* (Länsstyrelsen i Skåne län 2004), som RFSL Rådgivningen Skåne skrivit på uppdrag av Länsstyrelsen i Skåne län, visade att föräldrars kränkningar mot unga kunde ske oavsett vilken kultur eller religion ungdomarna hade, men att både kultur och religion kunde spela roll i deras utsatthet. Eftersom samhället på många sätt är heteronormativt kan unga homosexuella, bisexuella och transpersoner som lever med hedersnormer vara dubbelt utsatta (Ungdomsstyrelsen 2010a).

1.3.2 Definitioner

Äktenskap

I denna rapport görs skillnad mellan äktenskap som är giltiga i juridisk mening, i enlighet med svensk lagstiftning, och äktenskap som inte är juridiskt giltiga. De äktenskap som inte är juridiskt giltiga kan ha ingåtts genom en traditionell eller religiös ceremoni som anses vara giltig av den egna gruppen eller av det sammanhang som den unga lever i. I texten används såväl begreppen traditionella och vigselliknande ceremonier som traditionella och religiösa ceremonier för att beskriva ceremonier som inte är juridiskt bindande enligt svensk lag.

Äktenskap mot någons vilja

I regeringens handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (Skr 2009/10:229) konstateras att bli gift mot sin vilja betyder att någon påverkas att gifta sig genom såväl tvång som andra påtryckningar. Med tvångsäktenskap avses fall där straffbart tvång använts i syfte att förmå någon att gifta sig. Tvång, hot och/eller press in i äktenskap kan förekomma vid såväl juridiskt giltiga äktenskap som vid äktenskap som ingåtts i och med en traditionell eller vigselliknande ceremoni.

Det är viktigt att poängtera att det finns en skillnad mellan arrangerade äktenskap och äktenskap mot den egna viljan. Alla tvångsäktenskap är arrangerade, men alla arrangerade äktenskap är inte tvångsäktenskap. Ett arrangerat äktenskap är inte ett äktenskap mot den egna viljan om personerna har rätt att säga nej till den tilltänkta partnern och till äktenskapet som sådant. Det finns dock även en gråzon mellan fri vilja och tvång, där det kanske inte finns något uttalat hot eller tvång men där personen i fråga ändå inte känner sig ha möjlighet att gå emot familjens vilja (Bredal 2006⁵). I denna kunskapssammanställning lyfts konsekvenser av både tvångsäktenskap och äktenskap som faller inom en gråzon mellan fri vilja och tvång.

⁵ Ungdomsstyrelsens översättning.

Källa: Gift mot sin vilja, Ungdomsstyrelsen 2009.

Figur 1. Tvångsäktenskap – gråzon – arrangerade äktenskap.

Kopplingen till hedersrelaterat våld och förtryck

Det finns ett samband mellan unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja och unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck (Skr 2009/10:229). Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att det inte utesluter att det finns andra skäl än hedersnormer som leder till att unga riskerar ett giftermål mot den egna viljan. En risk med att låta frågan vara alltför starkt kopplad till hedersrelaterat våld och förtryck är att unga som är utsatta för giftermål mot sin egen vilja inom andra sammanhang inte uppmärksammas.

Enligt regeringen har hedersrelaterat våld och förtryck, liksom mäns våld mot kvinnor generellt, sin grund i kulturella föreställningar om kön, makt och sexualitet. I hederstänkandet står föreställningar om oskuld och kyskhet i fokus och familjens rykte och anseende ses som avhängigt flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Kontrollen kan sträcka sig från begränsningar i vardagen som till exempel klädval, socialt umgänge och rörelsefrihet, till livsval som utbildning, jobb, giftermål och skilsmässa.

Pojkar samt homosexuella, bisexuella och personer med könsöverskridande identitet och uttryck kan också drabbas. I sin extrema form kan kontrollen leda till hot om våld och våld, inklusive dödligt våld.⁶

Begränsade livsvillkor

Regeringens handlingsplan lyfter fram att det finns ett samband mellan att föräldrars uppfattningar, religion och kultur sätter gränser för unga om vem de kan gifta sig med och med att unga utsätts för påtryckningar att ingå äktenskap (Skr 2009/10:229).

⁶ Regeringens webbplats: <http://www.regeringen.se/sb/d/2593/a/156355>, hämtad 8 december 2011.

Även i *Gift mot sin vilja* (Ungdomsstyrelsen 2009) framkom tydliga samband mellan att uppleva begränsningar, eller uppställda villkor, i förhållande till äktenskap och partnerval och begränsningar på fritiden och i skolan, till exempel i valet av umgänge och tillåtelse att delta i vissa skolämnen. Unga med denna typ av begränsningar eller uppställda villkor upplevde även i lägre grad än de som har ett fritt val av partner att de trivdes och kände sig respekterade i sin familj. Även oron för bestraffningar, i de fall familjen skulle få reda på att de gjort något som de visste att familjen inte accepterar, eller om de var homosexuella, bisexuella eller transpersoner, var högre bland de ungdomar som uppgav att de hade begränsningar eller uppställda villkor i valet av partner. Det fanns även en koppling hos tjejerna mellan upplevelsen att känna sig mindre värda än killarna i familjen och en begränsad sexualitet med krav på oskuld vid äktenskap. Framförallt killar med utländsk bakgrund uppgav att de utsatts för hot, våld och kränkningar av närstående (Ungdomsstyrelsen 2009).

1.4 Uppdragets genomförande

För att samla in kunskap om unga som blir gifta mot sin vilja i ceremonier som inte är juridiskt bindande har Ungdomsstyrelsen genomfört intervjuer. Intervjuerna har i huvudsak genomförts med yrkesverksamma, ideella organisationer och enskilda individer med kunskap om äktenskap mot någons vilja och ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer samt med representanter från ett antal trossamfund. Informanterna har kunskap om detta genom sitt arbete, sitt ideella engagemang eller genom personliga erfarenheter.

Vid rekryteringen av informanter har en snöbollsmetod använts där vi genom våra informanter fått tips om nya personer att intervjua. Informanterna har valts med ambitionen att representera olika trosriktningar, organisationer och grupper (geografiskt, etniskt och så vidare). Möjligheten att få tag på informanter har begränsats då det är mycket svårt att identifiera och komma i kontakt med trossamfund som inte får statligt stöd samt att vissa respondenter vi kontaktat inte ansett sig ha möjlighet eller tid att ställa upp på en intervju. Vi har även styrts i vårt urval av ideella aktörer med kännedom om ungas erfarenheter av att bli gift i en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni. Vi har utgått från de organisationer som arbetar med stöd till unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck och de vidare kontakter som de har kunnat ge oss. Rapporten har på så sätt fått utgå från de personer vi fått tag på och som velat bli intervjuade. Utöver dessa har även två personer med egna erfarenheter av att ha gift sig i en traditionell vigselliknande ceremoni gjorts. Deras berättelser har fått fungera som fördjupande exempel.

Denna metod ger ingen heltäckande bild och det kan finnas företeelser vi missat i och med begränsningen i urvalet av informanter. Mycket av det som kommit fram i intervjuerna har dock varit återkommande och mot slutet av intervjuprocessen upplevdes en viss mättnad av ny information. Utöver det har även mejlenkäter skickats ut till länsstyrelsernas dispensenheter för äktenskap, borgerliga vigselförrättare och handläggare vid Migrationsverket.

Fem externa skribenter och forskare har också skrivit fördjupande artiklar som fungerat som underlag till denna rapport. Artiklarna finns att läsa i sin helhet på

Ungdomsstyrelsens webbplats. Catrine Andersson, filosofie doktor i sociologi vid Uppsala universitet, har skrivit artikeln *Det historiska och samtida svenska äktenskapet* som ger en beskrivning av synen på äktenskapet i Sverige, nu och i ett historiskt perspektiv. Mosa Sayed, juris doktor i internationell privaträtt vid Uppsala universitet, har beskrivit förekomsten av den muslimska morgongåvan *mahr* och dess konsekvenser i artikeln *Mahr – syfte, funktion och ställning i svensk rätt*. Rubya Mehdi, forskningsadjunkt lic.jur vid universitetet i Köpenhamn, har skrivit artikeln *Muslim Family Law and Young People in Denmark* med fokus på äktenskap och skilsmässa i förhållande till muslimsk familjerätt. Advokat Anna Dahlbom, Lewis & Partners Advokatbyrå AB, har i artikeln *Rättsliga konsekvenser för barn och unga som lever i ett icke erkänt äktenskap* tittat på juridiska konsekvenser av att vara eller inte vara gift enligt svensk lag. Astrid Schlytter, filosofie doktor och docent i rättssociologi vid Stockholms universitet, har slutligen i artikeln *Om ett tvångs-, barn- och kusinäktenskap* tittat på ett norskt rättsfall och utifrån det analyserat inläsningsmekanismer och konsekvenser av ett kusinäktenskap som inte var juridiskt giltigt. Artiklarna ska ses som fristående texter till denna kunskapsmanställning och författarna står själva för innehållet i dem.

I uppdraget till Ungdomsstyrelsen framgår att rapporten ska beskriva om det förekommer ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer och hur dessa tar sig uttryck. I det förarbete som gjordes både om berörda myndigheters kunskap om förekomst av ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer och om forskning på området framstod detta som mest vanligt förekommande i muslimska äktenskap. Det ledde till slutsatsen att det var relevant att ha ett särskilt fokus på islam och muslimska traditioner för att lyfta frågan om ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer och hur dessa tar sig uttryck. Det finns generellt i rapporten en viss övervikt på information som rör islam och grupper med muslimska traditioner. Det beror på att det är detta som de flesta informanterna och de externa skribenterna haft mest kunskap om.

Ungdomsstyrelsen har i rapporten även lyft andra traditioner och trosriktningar, men vi är medvetna om att det kan behövas mer kunskap om grupper som inte får så stort utrymme i denna rapport.

Utöver de forskare och externa skribenter som bidragit med textunderlag har Ungdomsstyrelsen under arbetet med uppdraget även haft en extern referensgrupp till vår hjälp samt dialog med berörda myndigheter som Skatteverket, Nämnden för statligt stöd till trossamfund och Kammarkollegiet.

2 Bakgrund

2.1 Religion, äktenskap och olika normsystem

Det finns olika syn på äktenskapet mellan, och inom, olika trosriktningar. Inom kristendomen anses äktenskapet till exempel vara en naturlig social institution skapad av Gud. Inom hinduismen ses inte äktenskapet endast som ett kontrakt mellan två individer på ett socialt plan, utan även på ett kosmiskt plan. Enligt islam ses äktenskapet som en religiös plikt, men själva ingåendet av äktenskapet ses inte i sig som en helig handling. I Sverige är den kristna protestantismen den största trosåskådningen. Andra vanliga trosriktningar är romersk katolicism, olika ortodoxa trosriktningar, islam och frikyrkor med protestantisk trosriktning. Det finns även mindre grupper av buddister, judar och hinduer (Ungdomsstyrelsen 2009).

Precis som det finns olika syn på äktenskap mellan, och inom, olika trosriktningar kan synen på äktenskap också variera mellan olika normsystem. Olika normsystem kan existera parallellt och på olika sätt gripa in i varandra. Det finns formella normsystem, till exempel lagar, och informella normsystem, till exempel traditioner inom en viss släkt eller familj, som påverkar oss och hur vi kan och får leva våra liv. I Sverige, menar Jan Hjärpe (2005), väger de rättigheter och skyldigheter som vi får som medborgare i staten tyngre än religionstillhörighet, familj, släkt och etnicitet, medan det i stora delar av världen är tvärtom. I länder där myndigheternas reella makt är svag kan ofta släktsamhället äga den verkliga makten. Hjärpe hävdar också att det i länder som i stort har en sekulär lagstiftning, ändå kan finnas vissa områden som kan styras av religiösa lagar, ofta familjerätten (Hjärpe 2005).

I Rubya Mehdis artikel *Muslim Family Law and Young People in Denmark*⁷ lyfter hon konsekvenserna för unga som lever inom två parallella norm- eller rättssystem. Parallella rättssystem kan uppstå när det finns ett rättssystem i det land där du lever och ett rättssystem inom den grupp, kultur eller religion som du tillhör. Problem kan uppstå när de två systemens regler är motstridiga. Mehdi påpekar att det finns såväl problemfria som problemfyllda situationer som kan uppstå för personer som har två system att förhålla sig till. Mehdi exemplifierar detta i sin artikel om äktenskap och skilsmässa bland unga muslimer i Danmark. Problem kan till exempel uppstå i de fall då ett par är gifta enligt både dansk lag och muslimsk lag och kvinnan vill ta ut skilsmässa. Hon kan då hamna i ett så kallat *haltande äktenskap* där hon är skild enligt dansk lag men inte enligt muslimsk lag. Detta kan till exempel påverka hennes möjligheter att gifta om sig enligt muslimsk lag och att resa på egen hand till vissa muslimska länder (Ungdomsstyrelsen 2012a).

⁷ Artikeln finns att läsa i sin helhet på Ungdomsstyrelsens webbplats.

Astrid Schlytter resonerar i artikeln *Om ett tvångs-, barn- och kusinäktenskap*⁸ kring hur normer inom en familj på ett avgörande sätt kan skilja sig från normer i samhället i stort. I ett migrationssammanhang kan det uppstå krockar mellan två normsystem om normerna i det samhälle där man växt upp i stor utsträckning skiljer sig från normerna i det samhälle man flyttat till. Schlytter beskriver ett norskt rättsfall där en familj som bott i Norge i över tio år ändå bryter mot de norska normerna och lagarna om ålderskrav och samtycke vid äktenskap och gifter bort en 13-årig tjej i ett tvångsäktenskap. Familjen beskrivs som ett eget litet samhälle med egna normer, beläget i det stora samhället. I Schlytters artikel påpekas att traditionella och religiösa normer kan gå in i varandra och vävas samman (Ungdomsstyrelsen 2012c).

Varken normer, traditioner eller religion är dock statiska företeelser. De förändras och tolkas på olika sätt av olika personer. Hur en person tolkar sin religion och hur viktig trostillhörigheten är beror på olika faktorer som det sociala sammanhanget, familjen, statens inflytande, diskriminering med mera. Det kan i vissa fall finnas stora variationer mellan hur det officiella normsystemet (lagstiftningen) och traditionella och religiösa sedvänjor ser ut. Ett exempel på det återfinns i den norska rapporten *Syn på ekteskap bland hinduer, buddhister, sikher, muslimer og kristne* (Thorbjørnsrud 2001) där det beskrivs hur man i Indien har en tydlig lagstiftning som förbjuder tvångsäktenskap, men där det i praktiken är mycket svårt för staten att kontrollera att lagen följs. Thorbjørnsrud menar vidare att äktenskap, enligt den traditionella tolkningen bland hinduer, muslimer och kristna, ska föregås av visst förhandlande och kompromissande mellan föräldrar och barn. Det finns inom dessa trosriktningar en kollektivistisk grundtanke där familjen går före individen och en förväntan att föräldrar ska ordna bra äktenskapspartners åt sina barn (Thorbjørnsrud 2001).

2.2 Äktenskapet i Sverige

Följande avsnitt bygger på Catrine Anderssons artikel *Det historiska och samtida svenska äktenskapet*⁹ (Ungdomsstyrelsen 2012e) och beskriver äktenskapets historia samt synen på religionens och statens inflytande över äktenskapet i Sverige.

2.2.1 Att ingå äktenskap

Andersson (Ungdomsstyrelsen 2012e) beskriver i sin artikel hur synen på äktenskapet, samt de lagar som reglerar dess förutsättningar har förändrats på flera olika sätt i Sverige under det senaste århundradet. Till exempel fanns *trolovning* kvar som en institution fram till 1973, denna innebar att ett par hade rättigheter och skyldigheter om man kunde anse att äktenskapslöfte hade getts. Detta var en form av relation som var vanlig på landsbygden och hade sitt ursprung i gamla svenska traditioner. I vissa landskap var trolovning så etablerad och erkänd att äktenskap var ganska ovanligt. Ett trolovat par kunde sammanbo och skaffa barn under många år utan att det sågs som mindre moraliskt på grund av att det saknades ett äktenskapsbevis. Denna form av relation blev dock allt mer ovanlig under första halvan av 1900-talet. Det ogifta samboendet, vilket alltid varit

⁸ Artikeln finns att läsa i sin helhet på Ungdomsstyrelsens webbplats.

⁹ Artikeln finns att läsa i sin helhet på Ungdomsstyrelsens webbplats.

en stark svensk tradition, ökade dock under den senare halvan av 1900-talet och trolovning togs i samband med detta bort och ersattes av en första version av *sambolagen* som var mer anpassad till nya relationsformer.

Äktenskapshinder

Staten och kyrkan har historiskt, precis som idag, satt upp hinder för vem som får ingå äktenskap och under vilka förutsättningar. Äktenskapet under den förkristna perioden var kort sagt ett släktskapsavtal och inte en angelägenhet för paret. De ekonomiska aspekterna var viktiga och det var överenskommelsen mellan respektive utsedda giftoman som var huvudsaken, inte huruvida en ceremoni genomfördes. Införandet av det katolska äktenskapet i Sverige förändrade detta och enligt denna lära var äktenskapet ett sakrament som krävde kyrklig välsignelse för att vara giltigt och i gengäld krävde parets fria vilja och en överenskommelse som i första hand inte var baserad på ekonomi. I och med reformationen övergick äktenskapet till att ses som en i första hand världslig angelägenhet, men som ändå skulle ske genom kyrklig formalisering.

Andersson påpekar att vilka hinder som satts upp för att ingå äktenskap har förändrats under årens lopp. Under 1700-talet fanns det många äktenskapshinder, de hinder som dock har haft ett fortsatt inflytande in på 1900-talet har varit de som baseras på ålder, sjukdom, nära släktskap, myndighet och tvegifte.

2.2.2 Att avsluta ett äktenskap

Historiskt har det funnits fler sätt än *skilsmässa* att avsluta ett äktenskap. Att *upplösa ett äktenskap* har inneburit något annat än det som gällt vid en skilsmässa. Upplösning av äktenskap var ett sätt att avsluta ett äktenskap utan att bryta mot den katolska uppfattningen att äktenskap är ett sakrament och därmed olösligt. Det innebar att äktenskapet aldrig hade ingåtts och därför gällde inga regler för skilsmässa. Denna möjlighet behölls när äktenskapslagen reformerades 1920, trots att det då blev färre situationer där reglerna om upplösning gällde. Upplösning av äktenskap var kopplat till om det fanns äktenskapshinder som var tillräckligt viktiga för att ett äktenskap skulle behöva avslutas. Om några av de viktigaste äktenskapshindren – nära släktskap eller tvegifte – förelåg kunde det bli aktuellt med domstolsförhandlingar för att upplösa äktenskapet. I princip inkluderades även mindre viktiga äktenskapshinder – som impotens och andra tillstånd som kunde omöjliggöra reproduktion, men dessa var mindre troliga att resultera i domstolsförhandlingar.

Förändringar av äktenskapsbalken

När den nya *äktenskapsbalken* kom 1973 ändrades reglerna om upplösning och skilsmässa blev då den enda möjligheten att avsluta ett ingånget äktenskap. Det var en del i en större strävan att liberalisera och, som utredarna uttryckte det, avdramatisera skilsmässa (SOU 1972:41). Eftersom upplösning av äktenskap traditionellt syftat till att komma ur ett oönskat äktenskap utan att behöva skilja sig på grund av den skam eller det religiösa förbud som var kopplat till skilsmässan blev det en logisk följd att avskaffa reglerna om upplösning av äktenskap då skilsmässan avdramatiserats och Sverige sekulariserats.

Redan vid kristendomens införande i Sverige hade möjligheten till skilsmässa börjat regleras hårt. De dominerande grunderna för skilsmässa från 1500-talet till 1700-talet var *hor* och *övergivande*. Övergivande innebar att en av makarna höll sig borta från hemmet under anseelig tid. Om maken då inte kunde spåras eller vägrade att återvända till hemmet skulle den kvarlämnade maken ha möjlighet att skilja sig. Hor är ett begrepp som kort sagt betydde otrohet – det vill säga samlag med annan person än maken eller maken. Otrohet var således inte bara ett moraliskt brott, utan även ett brott mot äktenskapslagen och straffbart.

De skandinaviska länderna var först med att införa det som kallas *no-fault divorce*. Det var en form av skilsmässa som var mindre inriktad på skuld än de tidigare äktenskapslagarna. Från och med 1915 var det möjligt att få skilsmässa i Sverige utan att en domstol pekade ut vilken av makarna som var skyldig till skilsmässan. Detta betydde dock inte att skuldtänkandet försvann från lagen, endast att det mildrades. Lagstiftarna ansåg i början av 1900-talet att det inre band mellan makarna som gjorde äktenskapet till en sedlig institution inte var något som staten kunde styra över, men att det samtidigt var viktigt att den av makarna som gjort sig skyldig till exempelvis otrohet inte skulle få rätt att begära skilsmässa. Det hade, ansåg lagstiftarna, inneburit att allt för stor makt över äktenskapet lades i parternas egna händer.

När nya skilsmässoregler infördes 1974 skulle dessa liberalisera skilsmässoreglerna ytterligare och göra skilsmässa fritt tillgänglig för den som så önskade. Fram till dess hade makarna varit tvungna att ansöka om hemskillnad och först efter att ha varit separerade ett år kunde de ansöka om skilsmässa. År 1974 avskaffades skillnaden mellan hemskillnad och äktenskapsskillnad. Endast om man har barn tillsammans som är under 16 år, eller är oense om att begära skilsmässa, gäller en betänketid på sex månader. Makarna var i och med detta inte längre tvungna att vara överens när äktenskapet skulle avslutas. Detta innebar en viktig principiell skillnad, menar Andersson (Ungdomsstyrelsen 2012e). Dittills hade staten ansett sig ha tolkningsföreträde för om ett äktenskap skulle avslutas eller inte. Det krävdes en stark moralisk eller straffrättslig anledning till skilsmässa eller att parterna var helt överens om att skilja sig, och även då var omedelbar skilsmässa ett undantag. Nu förlades tolkningsrätten helt till makarna själva, och det blev i större utsträckning fråga om två individer som var för sig kunde begära skilsmässa. Reglerna har således utvecklats från att misstänkliggöra ett par som önskade skilja sig till att som idag göra det möjligt att få skilsmässa även om endast en av makarna önskar det.

2.2.3 Sociala förändringar

Enligt Andersson (Ungdomsstyrelsen 2012e) är det inte bara de förändringar som sker av äktenskapslagen i sig som påverkar utvecklingen kring äktenskapet. Andra lagar och sociala förändringar av samhället i stort spelar också in. Kampen för kvinnors rättigheter och jämställdhet är en sådan samhällsrörelse som finns inflettad i reformeringen av äktenskapslagen, men som också är en del av en bredare samhällsförändring.

Kampen för homosexuellas rättigheter är ett exempel på detta. I första hand skedde den utomparlamentariskt, men började under 1970- och 1980-talen sippra in i de politiska

partiernas arbete. I statliga dokument började reglering av homosexuella relationer diskuteras på allvar i början av 1980-talet. Staten tillsatte en utredning om diskriminering av homosexuella och en del av dessa diskussioner rörde risken att de juridiskt godkända relationerna – heterosexuella äktenskap och samboenden – var diskriminerande i sin utformning. Utredningen tog starkt intryck av FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och uttryckte oro för att den svenska staten skulle göra sig skyldig till diskriminering.

Successivt började också kärlek ta större plats i diskussionen. Homosexuella och heterosexuella par jämfördes med varandra för att pröva om de var så lika att det var motiverat att reglera dem på samma sätt och dessa diskussioner utmynnade under 1980-talet allt som oftast i ett konstaterande av att den känsla som fanns i de båda typerna av relationer ju trots allt var densamma. Med detta som motivering infördes 1988 en lag om homosexuella sambor, men denna särreglering visade sig ge upphov till diskriminering av samkönade par och 2003 infördes istället en könsneutral sambolag. År 1995 hade en lag om registrerat partnerskap införts, men efter långdragna diskussioner under 2000-talet avskaffades dessa kvarvarande skillnader mellan olikkönade och samkönade par och en könsneutral äktenskapslag infördes 2009.¹⁰

Från det gifta paret till familjen

Generellt, menar Andersson, kan man säga att utvecklingen av äktenskap och närliggande juridiska regler under 1900-talet präglats av att staten gått från att betona äktenskapet som en mycket särskild och upphöjd form av samhällelig institution till att inkludera allt fler former av relationer och tala om vikten av en inkluderande familjepolitik. I svensk 1900-talspolitik har det funnits en vilja att skydda familjen och när allt fler familjer har setts som skyddsvärda har synen på till exempel utomäktenskapliga relationer skiftat. Det blev mindre viktigt att en ensamstående mamma hade begått ett brott mot den samhällliga moralen och mer viktigt att hon nu hade ett skyddsbehov. Nu blev det också mindre viktigt att förhindra skilsmässor. Tanken var till och med att en skilsmässa i förlängningen kunde vara av godo om den gav upphov till en ny familjebildning och i och med detta fler barn och ett bättre och mer harmoniskt hem för dessa barn att växa upp i.

2.2.4 Kyrkan och religionens roll

Både karaktären och intensiteten på relationen mellan kyrkan och staten har förändrats. Redan 1908 infördes en allmän möjlighet till civiläktenskap, allmänt kallad borgerlig vigsel. Forskare har argumenterat för att detta var ett tecken på Svenska kyrkans minskande inflytande – åtminstone på lagstiftningen. Under andra halvan av 1800-talet hade civiläktenskap funnits som ett alternativ, dock endast för par som inte kunde gifta sig i kyrkan på grund av att de tillhörde en icke-kristen religion. Men i och med de ändrade reglerna 1908 blev civiläktenskapet tillgängligt för de par som så önskade, och det är detta dubbla system, med kyrklig vigsel å ena sidan och borgerlig vigsel å den andra, som vi fortfarande har i Sverige idag.

¹⁰ Vissa skillnader återstår trots dessa reformer, främst kopplade till föräldraskap. Exempelvis blir en medförälder i ett samkönat gift par inte vårdnadshavare vid insemination som görs utomlands, utan måste genomgå en adoptionsutredning för att adoptera sitt barn, till skillnad från vad som gäller för gifta olikkönade par.

I Sverige har vi trots ett minskat inflytande från Svenska kyrkan behållit systemet med kyrklig vigsel. Under 1970-talet framfördes förslag om att skära bort de ceremoniella delarna av vigseln. Allt som skulle behövas var ett underskrivet papper för att ett par skulle vara gifta. Möjlighet till ceremonier, både borgerliga och kyrkliga, skulle vara fullt möjliga att ordna, men skulle inte ha något med juridiken att göra. Ett sådant förfarande skulle dock inte kräva att båda parterna deltog vid ett och samma tillfälle och krävde heller inga vittnen för att äktenskapet skulle äga giltighet. Detta befarades kunna komma i konflikt med en FN-konvention om frivillighet vid äktenskaps ingående, där särskilt vittnen framhölls som garantier för att äktenskapet ingåtts frivilligt.

År 2007 när möjligheten att införa en könsneutral äktenskapslag undersöktes gjorde statens utredare även en utredning av möjligheten att införa en enkel registrering som kunde ersätta de kyrkliga och borgerliga varianterna av vigselakten. En sådan förändring av vigselförfarandet rekommenderades inte av flera olika anledningar. Utredarna hade gjort en undersökning som visade att det inte fanns några större invändningar mot det existerande systemet och att ett nytt system riskerade att bli allt för krångligt för individen. Vidare ansåg utredarna att en allt för långtgående förenkling skulle kunna stå i konflikt med den betydelse som man i allmänhet tillskriver äktenskapet och slutligen påpekades att ett nytt system med registrering istället för vigsel skulle bli kostnadskrävande för staten som då skulle få ta hand om alla vigselregistreringar.

Mer sällan diskuteras förhållandena i andra länder – varken som argument för eller emot att ändra systemet med både kyrklig och borgerlig vigsel. En jämförelse visar dock att övriga nordiska länder har samma system som Sverige, med två vigselmöjligheter. I Europa har flera länder ett annat system som istället kräver obligatorisk civil vigsel, bland andra Frankrike, Nederländerna, Belgien och Österrike. Möjligheten till valfrihet mellan borgerlig och kyrklig vigsel avgörs av flera saker, varav kyrkans roll i det aktuella landet är en, men politiska och historiska faktorer kan också spela stor roll. I Nederländerna är civil vigsel obligatorisk och det är till och med kriminaliserat att ha en religiös ceremoni före den civila.

Enligt Andersson har juridisk forskning resonerat kring möjligheten att införa endast civiläktenskap i termer av religionsfrihet å ena sidan och valfrihet och inkludering å den andra. Ett argument för att införa endast civiläktenskap skulle nämligen vara att de religiösa samfundet skulle bli fria att hålla fast vid den syn på äktenskap som religionen påbjuder. Det finns visserligen inget tvång för religiösa samfund med vigselrätt att viga till exempel homosexuella, men risken finns att det ändå ställs implicita krav på att ”modernisera” samfundets syn i omdiskuterade frågor. Samtidigt påpekas att äktenskap har betydelse i form av ett kulturellt arv och att vigselrätten har ett stort symbolvärde då det är eftertraktat av trossamfundet. På detta sätt finns även en möjlighet att kontrollera att aspekter av äktenskapet som åldersgränser och annat respekteras av samfundet. Dessutom är kyrklig vigsel populärt, mer än 40 procent av vigslarna utfördes i Svenska kyrkan 2008. Samtidigt finns hos representanter för religiösa samfund, bland annat ett antal biskopar i Svenska kyrkan, åsikten att civiläktenskap vore den bästa lösningen. Att behålla det dubbla systemet innebär en för stor konflikt mellan det sekulära äktenskapet

som finns i äktenskapslagen och den religiösa syn på äktenskap som finns i de flesta samfund (Ungdomsstyrelsen 2012e).

3 Erfarenheter och kunskap

I detta kapitel presenterar vi det empiriska material som ligger till grund för Ungdomsstyrelsens kunskapssammanställning. Kapitlet är indelat i fyra delar. Den första delen beskriver berörda myndigheters arbete med, och erfarenheter av, äktenskap som inte är juridiskt bindande. Här har vi även ställt frågor till borgerliga vigselförrättare om deras kännedom. I den andra delen redogör vi för våra intervjuer med yrkesverksamma, ideella organisationer och enskilda personer som har kunskap om unga som blivit gifta mot sin vilja i en vigselceremoni som inte varit juridiskt bindande och ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer. I den tredje delen presenteras en sammanställning utifrån våra intervjuer med ett antal representanter från trossamfund.

Slutligen presenterar vi, utöver vårt empiriska material, även två utrednings- och forskningsprojekt med relevans för denna kunskapssammanställning. *Parallele retsopfattelser i Danmark. Et kvalitativt studie av privatretlige praksisser blandt etniske minoriteter* (Liversage & Jensen 2011) är en rapport som har genomförts av *Det nationale forskningscenter for velfaerd i Danmark* och som undersöker etniska minoriteters användande av religiöst rättsliga principer och instanser på det privaträttsliga området i Danmark. Det andra projektet bedrivs av doktoranden Hanna Cinthio vid Malmö högskola. Projektet, som kommer att resultera i Cinthios avhandling, tittar närmare på normkonflikter som unga har att hantera mellan å ena sidan hemmet och å andra sidan skolan och samhällsinstitutioner. Varje presentation inleds med en beskrivning av hur materialet har samlats in.

Ungdomsstyrelsen har genomfört en rad olika mejlenkäter som underlag för delen om olika myndigheters arbete. I kapitlet redogör vi för resultaten av enkäter som besvarats av länsstyrelsernas dispensenheter för äktenskap, borgerliga vigselförrättare samt handläggare på Migrationsverket. Vi redogör också för Skatteverkets och Kammarkollegiets arbete med frågor som relaterar till äktenskap mot någons vilja genom vigselceremonier som inte är juridiskt bindande.

Materialet från intervjuer med trossamfundsrepresentanter, yrkesverksamma, ideella organisationer och enskilda informanter innefattar inte bara kunskap om unga som blivit gifta mot sin vilja i traditionella eller religiösa vigselceremonierna. De har också mycket kunskap om begränsningar i ungas vardag, synen på kön och oskuldsnormer med mera. Vi har valt att även lyfta fram denna kunskap eftersom den på olika sätt är kopplad till den påtvingade äktenskapssituation som unga kan hamna i. För att förstå innebörden av ett äktenskap som inte är juridiskt bindande är det viktigt att också förstå vilket sammanhang den unge lever i och hur olika aspekter kan påverka att unga blir gifta mot sin vilja. Genom att förstå förutsättningarna kan vi också bättre förstå vilka konsekvenser detta kan få för de inblandade parterna.

Samtliga intervjupersoner har erbjudits anonymitet. För de ideella och enskilda informanterna har detta ofta varit en avgörande anledning till att de valt att ställa upp på en intervju. För informanterna från trossamfunden spelade löftet om anonymitet inte lika stor roll. Det var dock en informant från ett trossamfund som tydligt uttryckte sin vilja att vara anonym. Vi har, utifrån det faktum att majoriteten av de intervjuade personerna velat vara anonyma, valt att behandla samtliga informanter anonymt. Vi har dock vid några tillfällen, då det har varit relevant, angett från vilken trosriktning informanten kommer.

3.1 Berörda myndigheters arbete

Det är flera myndigheter som inom ramen för sitt ansvarsområde kommer i kontakt med frågor som rör äktenskap, och som i och med det även kan tänkas komma i kontakt med äktenskap som inte är juridiskt bindande. I detta avsnitt beskrivs berörda myndigheters kännedom om och arbete med frågor som rör äktenskap som inte är giltiga enligt svensk lag. De myndigheter som här bedömts vara berörda är Kammarkollegiet, Skatteverket, Migrationsverket och länsstyrelserna. Uppgifterna från myndigheterna har inhämtats genom enkäter, intervjuer, mejlkorrespondens, rapporter samt information från myndigheternas webbplatser. Dessutom har en enkät skickats ut till ett urval av borgerliga vigselförrättare för att få en bild av dessas kännedom och erfarenhet av att par sedan tidigare är gifta i en traditionell vigselliknande ceremoni.

3.1.1 Kammarkollegiet

Informationen från Kammarkollegiet bygger på mejlkorrespondens samt en personlig intervju¹¹ om inget annat anges.

Vigselrätt och återkallande av vigselrätt i allmänhet

Kammarkollegiet är den myndighet som ger tillstånd till trossamfund att förrätta juridiskt giltiga vigslar. De kan också dra in en vigselförrättares förordnande. Kammarkollegiet har haft detta uppdrag sedan 1993.

Vigselrätt

Ett trossamfund som har fått vigselrätt kan ansöka om att befattningshavare inom trossamfundet förordnas till vigselförrättare. Detta förordnande är personligt. Präster inom Svenska kyrkan hade lagstadgad vigselrätt fram till 1 maj 2010. Sedan dess måste även präster inom Svenska kyrkan vara förordnande av Kammarkollegiet för att vara behöriga att förrätta juridiskt giltiga vigslar.

För att få tillstånd att förrätta en vigsel ska ett trossamfund ha en varaktig verksamhet och en organisation som klarar av att tillämpa den svenska lagstiftningens bestämmelser om vigsel.¹² Ansökan ska, förutom vissa organisatoriska uppgifter, innehålla information om samfundets vigselordning, vilka kvalifikationskrav som ställs på personer som är tänkta som vigselförrättare, vilken utbildning blivande vigselförrättare kommer att få samt en

¹¹ Intervju med jurist vid Kammarkollegiet 4 maj 2011 samt mejlkorrespondens med samma jurist sommaren och hösten 2011 samt i januari 2012.

¹² Kammarkollegiets webbplats: <http://kammarkollegiet.se/kammarkollegiet/vi-arbetar-ocks-a-med-vigselraett>, hämtad 4 maj 2011.

uppskattning av behovet av vigselrätt (ungefär hur många vigslar som kan komma att genomföras under ett år).

Trossamfundens ansökan om vigselrätt ska även innehålla uppgifter om de, innan de fått vigselrätt, förrättat någon typ av religiösa bröllopsceremonier och hur dessa i så fall går till. Det ansökande trossamfundet ska redogöra för hur många sådana ceremonier som genomförs per år och om samfundet kommer att fortsätta att genomföra dessa ceremonier även om de beviljas vigselrätt. Om trossamfundet avser att fortsätta förrätta rent religiösa bröllopsceremonier, efter att de fått vigselrätt, måste samfundet uppge hur de kommer att skilja mellan de religiösa ceremonierna och de juridiskt bindande vigselceremonierna. Kammarkollegiet påpekar att personer med vigselbehörighet inte får utföra religiösa ceremonier som inte är juridiskt bindande om de inte är tydliga med att dessa ceremonier inte är juridiskt bindande. De får heller inte skriva vigselintyg för de ceremonier som inte är juridiskt bindande och som kan förväxlas med juridiskt bindande vigselintyg.

Kammarkollegiet har fattat beslut för 11 av de 36¹³ samfund som för tillfället har vigselrätt. Resterande samfund hade redan vigselrätt när Kammarkollegiet tog över ansvaret för att bevilja tillstånd för detta. Av dessa 25 samfund var det 20 som hade vigselrätt redan på 1970-talet. Kammarkollegiet har även möjlighet att återkalla ett trossamfunds eller en enskild vigselförrättares vigselrätt.

Vigselförrättare

För att få bli vigselförrättare måste man ha nödvändiga kunskaper för uppdraget. Vigselförrättaren ska till exempel kunna den svenska lagstiftningens bestämmelser om hur en vigsel ska gå till, ordningen för vigseln, hindersprövning, kontroll av hindersbevis och underrättelse till Skatteverket.¹⁴ Ansvaret för att kontrollera detta ligger på Kammarkollegiet. Enligt 2 § lagen (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom trossamfund har myndigheten dock möjlighet att delegera detta ansvar till trossamfundet. Lagen innehåller inte några bestämmelser om hur frågan om delegering av kontroll ska initieras. Ett trossamfund som ansöker om vigselrätt kan till exempel samtidigt ansöka om att kunskapskontrollen ska delegeras. Kammarkollegiet gör då en bedömning av detta. Det har också förekommit att ett trossamfund med vigselrätt som inte haft delegation har ansökt om att få det. I nuläget är kunskapskontrollen delegerad till ungefär hälften av trossamfundet. Av dessa har två medgett vigselrätt samt delegation av kunskapskontroll genom beslut av Kammarkollegiet. Resten hade fått sina beslut innan Kammarkollegiet fick uppdraget 1993.

Att vissa trossamfund har delegerats ansvar för kunskapskontrollen tycks, enligt Ungdomsstyrelsen, i praktiken innebära att dessa trossamfund kontrollerar sig själva och att Kammarkollegiets insyn i hur dessa samfunds vigselförrättare följer svenska lagar därmed är begränsad. Om det kommer fram att kunskapskontrollen inte sköts på rätt sätt inom samfundet kan dock Kammarkollegiet återta delegationen från trossamfundet. Kammarkollegiet gör även avsteg från delegationen i de fall då en person fått sitt förordnande indraget på grund av att han eller hon misskött uppdraget och samfundet sedan ansöker om nytt förordnande. Då är det Kammarkollegiet som gör en bedömning av personens kunskaper.

¹³ Uppgiften gäller 18 januari 2012.

¹⁴ Kammarkollegiets webbplats: <http://kammarkollegiet.se/kammarkollegiet/vi-arbetar-ocksamed-vigselraett>, hämtad 4 maj 2011.

Återkallande av behörighet att förrätta vigsel

Kammarkollegiet har möjlighet att dra in en vigselförrättares förordnande. Det kan till exempel ske om Skatteverket anmäler till Kammarkollegiet att en vigsel har genomförts utan giltig hindersprövning eller trots brister i hindersprövningen. Skatteverket ska enligt 4 kap. 8 § äktenskapsbalken anmäla till Kammarkollegiet när något sådant inträffar och antalet anmälningar om detta har ökat det senaste året. Anmälningarna gäller oftast att hindersprövningen har blivit för gammal och därmed inte längre är giltig. När Kammarkollegiet får kännedom om att en vigsel har förrättats av en obehörig vigselförrättare inom ett trossamfund med vigselrätt kontaktar de samfundet och undersöker ärendet.

Kammarkollegiet har även fått anmälningar från Skatteverket om fall då vigselförrättare som förlorat sin vigselrätt fortsätter att viga efter att tillståndet dragits in. Om en person som inte har vigselrätt utger sig för att vara behörig kan straffansvar enligt bestämmelsen om brottet föregivande av allmän ställning (17 kap. 15 § brottsbalken) aktualiseras (prop. 2003/04:48).

Vigselrätt och återkallad vigselrätt sedan 2000

Kammarkollegiet har på Ungdomsstyrelsens förfrågan tittat närmare på ansökningar om och återkallelse av vigselrätt sedan 2000.¹⁵ Kammarkollegiet har dock inte någon teknisk möjlighet att ta fram statistik som ger exakta svar på de frågor som Ungdomsstyrelsen ställt. Nedanstående material har därför tagits fram utifrån en manuell genomgång av de ärenden som kan vara aktuella. De redovisade siffrorna bör därför betraktas som ungefärliga.

Tillstånd att förrätta vigsel och återkallelse av sådant tillstånd

Sedan den 1 januari 2000 har sju trossamfund medgetts tillstånd att förrätta vigsel. Ett av dessa samfund hade haft vigselrätt tidigare men fått det återkallat, och de fick därmed vigselrätt för andra gången. Under samma tid har vigselrätten återkallats för nio trossamfund. I sju av dessa fall har skälet varit att trossamfundet inte längre har en sådan organisation att det på goda grunder kan antas att äktenskapsbalkens bestämmelser om vigsel och därmed sammanhängande åtgärder kommer att iakttas inom trossamfundet samt, i flera av ärendena, att trossamfundet inte längre kan anses ha behov av vigselrätt (eftersom de sedan en tid saknar behörig vigselförrättare). För två trossamfund har vigselrätten återkallats på trossamfundets egen begäran. Kammarkollegiet uppger att flera av de samfund som vid ansökan om vigselrätt anger att de genomför religiösa vigselliknande ceremonier säger att de skulle sluta att genomföra dessa om de fick vigselrätt.

Avslag på ansökan

Sedan 1 januari 2000 har 19 ansökningar om tillstånd att förrätta vigsel inom trossamfund avslagits. Av dessa har sex avslagits för att sökanden inte har kommit in med ett tillräckligt underlag för att Kammarkollegiet ska kunna se att de uppfyller lagens krav för att förrätta vigsel.

Sju har avslagits för att de inte kunde anses uppfylla lagens krav på verksamhetens omfattning och stadga. Det framgår av besluten att dessa sju har haft färre än 3 000 medlemmar.

¹⁵ Uppgifterna gäller 12 september 2011.

Tre ansökningar har avslagits för att det inte kunde antas att äktenskapsbalkens bestämmelser om vigsel och därmed sammanhängande åtgärder skulle komma att tillämpas inom organisationen. Bland annat har det varit fråga om bristande medvetenhet inom trossamfundet om äktenskapsbalkens föreskrifter om vigsel, otydliga skillnader mellan juridiskt giltiga vigslar och andra bröllopsceremonier, oklara och otydliga vigselordningar där det till exempel inte framgår att båda av de blivande makarna ska vara närvarande eller att båda ska samtycka till äktenskapet. Två av de tre organisationerna har dock fått bifall senare efter att ha åtgärdat dessa brister.

En ansökan har avslagits efter en sammantagen bedömning av att trossamfundet inte kunde anses uppfylla lagens krav på verksamhetens omfattning och stadga och inte heller hade tillräckliga kunskaper inom organisationen om äktenskapsbalkens bestämmelser om vigsel och därmed sammanhängande åtgärder.

Två har avslagits för att de sökande organisationerna inte har ansetts vara trossamfund i lagens mening.

Vigselförrättare

Kammarkollegiet får, efter ansökan av ett trossamfund som har fått tillstånd att förrätta vigsel, förordna en präst eller någon annan befattningshavare inom samfundet att vara vigselförrättare (se 4 kap. 3 § äktenskapsbalken).

Ett förordnande att vara vigselförrättare gäller tills vidare, om det inte har begränsats att gälla till en angiven dag. Den vanligaste anledningen till att ett förordnande att vara vigselförrättare återkallas av Kammarkollegiet är att trossamfundet begär det. Kammarkollegiet ska även återkalla ett förordnande att vara vigselförrättare om det visar sig att vigselförrättaren inte längre har de kunskaper som behövs för uppdraget eller om han eller hon missköter sin uppgift.

Återkallelse av behörighet efter anmälan om misskötsamhet med mera

Sedan den 1 januari 2000 är det 7 208 personer som har förordnats som vigselförrättare av Kammarkollegiet minst en gång. Kammarkollegiet har sedan 1 januari 2000 återkallat behörigheten för 36 vigselförrättare på grund av att vigselförrättarna misskött sina uppdrag. I samtliga fall utom fyra har det handlat om att det saknats giltigt intyg om hindersprövning. I tre fall har det varit fråga om intyg om religiösa ceremonier som har misstagits eller kunnat misstas för att vara intyg om juridiskt giltiga vigslar. Ett fall har rört vigsel utomlands. Återkallelserna har ökat markant under det senaste året (sedan september 2010) då 24 av de 36 ärendena avgjorts. Att antalet återkallelser har ökat beror på att antalet anmälningar ökat. En del av förklaringen till detta är i sin tur att antalet förordnade vigselförrättare ökade från drygt 3 000 till närmare 9 000 i och med att Kammarkollegiet från och med 1 maj 2010 även förordnar Svenska kyrkans präster som vigselförrättare. Anmälningarna kommer nästan uteslutande från Skatteverket. Kammarkollegiets möjlighet att ingripa mot vigselförrättare som missköter sig är beroende av att de får in anmälningar om detta.

Utöver dessa ärenden har Kammarkollegiet sedan 1 januari 2000 handlagt ett drygt tiotal ärenden där trossamfundet begärt att behörigheten ska återkallas efter att ha fått del av Skatteverkets anmälan om att vigsel har förrättats utan giltig hindersprövning.

Kammarkollegiets ansvar begränsas till de trossamfund som har vigselrätt. Vilka krav på samtycke som ställs av trossamfund utan vigselrätt vid deras traditionella eller religiösa vigselceremonier har Kammarkollegiet ingen möjlighet att kontrollera.

3.1.2 Skatteverket

Till denna kunskapsutvärdering har Ungdomsstyrelsen varit i kontakt med Skatteverket via mejl och genom en intervju.¹⁶ Följande avsnitt bygger på denna kontakt om inget annat anges. Ungdomsstyrelsen har också tagit del av de rapporter som Skatteverket tagit fram i frågan på uppdrag av regeringen.

Vigsel i Sverige och utomlands

Inför en vigsel måste paret skriftligen ansöka om hindersprövning hos Skatteverket. När hindersprövningen är godkänd får paret ett intyg om hindersprövning samt ett vigselintyg från Skatteverket som ska lämnas till vigselförrättaren.

Hindersprövning

Skatteverket hanterar årligen knappt 50 000 ärenden om hindersprövning för par som båda är folkbokförda i Sverige, omkring 6 000 ärenden för par där endast den ena personen är folkbokförd i Sverige och knappt 500 ärenden för par där ingen av dem har varit eller är folkbokförd i Sverige.

Om paret har med sig ett hindersprövningsintyg från ett annat nordiskt land och gifter sig i Sverige ska vigselförrättaren skicka en underrättelse om vigseln till Skatteverket. Skatteverket registrerar därefter vigseln i folkbokföringen.

Vigsel

Skatteverket hanterar årligen omkring 45 000 ärenden om vigsel mellan personer som båda är folkbokförda i Sverige. Mellan 15 000 och 20 000 ärenden om vigsel mellan personer där endast den ena är folkbokförd i Sverige¹⁷ och omkring 300 ärenden om vigsel mellan personer där ingen av dem är folkbokförd i Sverige.

Par där minst en part är svensk medborgare kan gifta sig inför en svensk myndighet utomlands, till exempel på en svensk ambassad, ett svenskt konsulat eller hos Svenska kyrkan. De som är folkbokförda i Sverige och som ska vigas av en svensk myndighet i utlandet ska ta med intyg som de får efter att Skatteverket hindersprövat dem. Efter vigseln i utlandet ska paret skicka ett intyg till Skatteverket som visar att vigseln har ägt rum. Om Skatteverket bedömer att vigseln är giltig i Sverige registreras den i folkbokföringen. Äktenskap som ingåtts utom riket enligt främmande lag anses giltigt till formen om det är giltigt i den stat där det ingicks, 1 kap. 7 § i lagen (1904:26) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap (IÄL).

¹⁶ Intervju 20 maj 2011 och mejlkorrespondens med två personer under sommaren, hösten och vintern 2011 samt i januari 2012.

¹⁷ Att antalet hindersprövningar och vigselärenden inte är lika många kan enligt Skatteverket bero på att det är ett stort antal vigselärenden som är rena registreringar i nära anslutning till att en person invandrar, det vill säga en person som invandrar har kvar sin make/maka i utlandet och det blir således ett vigselärende utan att det föregås av en hindersprövning. Att det förekommer en skillnad mellan antal hindersprövningar och antal vigselärenden kan även bero på att personer som varit folkbokförda i Sverige utvandrat, gift sig utanför Sverige och sedan återvänt (uppgifter från mejlkorrespondens med Skatteverket 9 januari 2012).

Lagen föreskriver dock två undantag. Bestämmelse i främmande lag eller beslut som meddelats av myndighet i främmande stat får inte tillämpas, om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för rättsordningen här i riket, så kallad svensk ordre public (7 kap. 4 § IÄL). Ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag erkänns inte i Sverige om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot det enligt svensk lag och minst en av parterna var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige (1 kap. 8 a § IÄL).

Om ett par vill gifta sig inför en utländsk myndighet kan de behöva visa att de har rätt att gifta sig. De som är svenska medborgare kan göra detta genom att visa upp varsitt äktenskapscertifikat. Ansökan om äktenskapscertifikat innebär samtidigt en ansökan om hindersprövning. Om paret är folkbokförda men inte svenska medborgare kan de istället ta ut varsitt personbevis där deras civilstånd framgår.¹⁸ Skatteverket hanterar årligen omkring 3 000 ärenden om äktenskapscertifikat för två personer som båda är folkbokförda i Sverige och omkring 3 500 ärenden där endast en av dem är folkbokförd i Sverige.

Kännedom om vigselliknande ceremonier

Skatteverket får i vissa fall kännedom om ceremonier som inte är juridiskt bindande när de får in vigselbevis där vigselförrättaren är obehörig. Från vissa samfund är det vanligare att det kommer vigselbevis utfärdade av vigselförrättare utan vigselrätt än från andra. En anledning till att vigselbevis skickas in till Skatteverket trots att samfunden/förrättarna inte har vigselrätt kan vara att paret tror att vigselförrättaren var behörig att förrätta juridiskt giltiga vigslar. Det tycks också variera om paret har fått information från samfundet om att de inte har vigselrätt och att den vigselliknande ceremonin därmed inte innebär en juridiskt giltig vigsel. På Skatteverket har man mött par som blir mycket förvånade vid avslag, vilket tyder på att de trott att vigseln var juridiskt giltig. Detta skulle kunna bero på att vissa förrättare utan vigselrätt inte är tillräckligt tydliga med att ceremonin inte är juridiskt giltig, eller att paret fått informationen men inte tagit den till sig eller förstått den.

Skattekontoret ska normalt godta vigselförrättarens uppgifter om behörighet när samtliga uppgifter på vigselintyget är korrekt ifyllda. Saknas uppgifter kan begäran om komplettering från vigselförrättaren göras alternativt att kontroll av vigselförrättarens behörighet sker hos Kammarkollegiet eller den berörda länsstyrelsen. Kontroll av vigselförrättarens behörighet sker inte i varje enskilt ärende utan enbart då missförhållanden uppmärksammas. Att manuellt kontrollera vigselförrättare är en resurskrävande uppgift. Skatteverket och Kammarkollegiet har därför börjat diskutera ett samarbete som skulle innebära ett gemensamt register över behöriga vigselförrättare där Skatteverket själva skulle kunna kontrollera vigselförrättarnas behörighet. Om det framkommer att vigselförrättaren inte är förordnad av Kammarkollegiet eller en länsstyrelse ger Skatteverket avslag på ansökan om registrering av vigsel. Handläggaren tar normalt sett även kontakt med vigselförrättaren för att göra denne uppmärksam på vad som skett.

¹⁸ Skatteverkets webbplats:

<http://www.skatteverket.se/privat/folkbokforing/aktenskapspartnerskap/attgiftasigisverigeellerutlandet.4.76a43be412206334b89800020579.html>, hämtad 13 oktober 2011.

Skatteverket har haft i uppdrag från regeringen att under perioden 1 september 2010 till 31 augusti 2011 föra viss statistik som ett led i regeringens handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. Enligt Skatteverkets slutrapport (2011) hade verket handlagt sju vigslar med obehörig vigselförrättare under den aktuella tidsperioden. De obehöriga vigselförrättarna fanns inom olika trossamfund samt bland borgerliga vigselförrättare.

I 16 fall har Skatteverket identifierat ärenden där vigsel har skett utan giltig hindersprövning. I sex av dessa fall har hindersprövning skett men varit för gammal vid tidpunkten för vigseln (Skatteverket 2011).

Barnäktenskap, fullmaktsäktenskap samt äktenskap som ingåtts utomlands

Under perioden 1 september 2010 – 31 augusti 2011 uppmärksammade Skatteverket 159 ärenden där någon begärt att en vigsel ska registreras och där en eller båda parterna var under 18 år vid tidpunkten för vigseln. I 89 av dessa ärenden saknade båda parter hemvist eller medborgarskap i Sverige, medan en part eller båda parter hade anknytning till Sverige i de övriga 70 ärendena.

Av de 89 ärenden där det saknades anknytning till Sverige vid vigseltilfället registrerades 61 av dessa äktenskap i folkbokföringsregistret (Skatteverket 2011). I huvudsak handlade det om ärenden registrerade i samband med invandring till Sverige. Personerna hade i och med detta inte hemvist eller medborgarskap i Sverige när äktenskapet ingicks. Vid invandringen var personerna över 18 år och äktenskapet hade bedömts vara giltigt i landet där vigseln ingicks och därmed i Sverige under dessa förutsättningar.¹⁹

Av de 70 ärenden där en part eller båda parter hade anknytning till Sverige så har endast ett ärende registrerats i folkbokföringen med stöd av särskilda skäl. Grunden för registreringen ligger i att den faktiska hemvisten inte stämmer överens med den formella och att det var ett etablerat förhållande med gemensamma barn. I övrigt hade Skatteverket en restriktiv tillämpning av särskilda skäl för registrering av en vigsel där någon av parterna var under 18 år vid vigseltilfället (Skatteverket 2011).

Fullmaktsäktenskap som är giltiga i det land där äktenskapet har ingåtts, blir godkända äktenskap i Sverige. Det gäller oavsett vilket land personerna i fråga är medborgare i. Fullmaktsäktenskap är dock inte giltiga om de genomförs i Sverige. Skatteverkets slutrapport visar att de uppmärksammat 27 fall av fullmaktsäktenskap under perioden 1 september 2010 till 31 augusti 2011. I tre fall har registrering begärts i samband med invandring till Sverige, medan det i övriga fall har handlat om par där någon av parterna redan har sin hemvist i Sverige. Skatteverket menar att det är svårt att bedöma mörkertalet av fullmaktsäktenskap eftersom det endast är vigselhandlingarna som granskas. Myndigheten tror dock att det sannolikt finns fler ärenden än vad som framkommit hittills (Skatteverket 2011).

¹⁹ Uppgifter från mejlkorrespondens med Skatteverket 9 januari 2012.

Utländska medborgare som gift sig utomlands måste kunna visa upp papper på sitt äktenskap, och vilka regler som gäller för äktenskap i landet där det ingåtts, för att det ska registreras i Sverige. Generellt godkänns alla äktenskap som är godkända i landet där de ingåtts, till exempel godkänns barnäktenskap om det är lagligt i landet där äktenskapet ingåtts. Skatteverket ger endast avslag om en av parterna har anknytning till Sverige eller det på något sätt bryter mot svenska lagar. Det kan dock finnas särskilda skäl för att godkänna även dessa typer av äktenskap (1 kap. 8a andra stycket IÄL).

I intervjun med Skatteverket framkommer att det är svårt för myndighetens handläggare att bedöma om ett äktenskap ingåtts av tvång eller av egen vilja. Detta framkommer även i Skatteverkets slutrapport om bland annat barnäktenskap och tvångsäktenskap (Skatteverket 2011).

Handlingar till Skatteverket kan komma in på två sätt, via post eller vid besök på ett av de 117 servicekontoren. På servicekontoren jobbar handläggare som ska sköta Pensionsmyndighetens, Försäkringskassans och Skatteverkets ärenden. Dessa personer behöver ha generell kompetens och behandlar många olika frågor. Det är de som skulle kunna uppmärksamma ett eventuellt tvång, men de har inte kompetens eller tid för detta. För att kunna upptäcka tvång skulle personalen behöva mer utbildning. När ärendet väl kommit in skickas det i pappersform ut till handläggarna som sköter vigselärenden. Dessa handläggare finns på fyra orter med cirka 17 handläggare per ort.

3.1.3 Migrationsverket

Följande avsnitt bygger på information från Migrationsverkets webbplats, rapporten *Slutredovisning av Migrationsverkets uppdrag att föra viss statistik* (2011) samt svar från handläggare vid Migrationsverket på frågor om deras kännedom om förekomsten av traditionella eller religiösa vigselceremonier som inte är juridiskt bindande.

Migrationsverket kommer i kontakt med frågan om vigsel och äktenskap i samband med att någon vill komma till Sverige som anhörig till någon som är bosatt här. Som anhörig räknas bland annat någons fru, make, registrerade partner eller sambo, eller någon som planerar att gifta sig eller bli sambo med en person bosatt i Sverige.

En person som vill komma som anhörig till Sverige måste ansöka om uppehållstillstånd. Vissa personer kan ansöka på webben, men de flesta måste än så länge lämna in sin ansökan på en svensk utlandsmyndighet (ambassad eller konsulat). Tillståndet ska vara beviljat innan flytten till Sverige.²⁰

Enligt lag ska uppehållstillstånd ges till en utlänning som är make eller sambo till någon som är bosatt eller har uppehållstillstånd i Sverige. Det går dock att vägra uppehållstillstånd om någon av makarna är under 18 år. Syftet med detta är att motverka samboskap eller äktenskap mellan underåriga, då detta står i strid med grundläggande värderingar i Sverige om barns och ungas rätt till en självständig utveckling och rätt att fatta livsavgörande beslut. Ett äktenskap som ingåtts i utlandet, och som är godkänt enligt

²⁰ Migrationsverkets webbplats: <http://www.migrationsverket.se/info/1959.html>, hämtad 13 oktober 2011.

det landets lag, kan avslås om en av personerna har anknytning till Sverige och det vid äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot det enligt svensk lag. Eller om det är sannolikt att det har ingåtts under tvång.

Det är dock möjligt att erkänna ett äktenskap, trots att det finns hinder mot det enligt svensk lag, om det finns särskilda skäl till varför det borde erkännas. Enligt 2 kap. 1 § äktenskapsbalken får den som är under 18 år inte ingå äktenskap utan länsstyrelsens tillstånd. Tillstånd får endast ges om det förekommer särskilda skäl. I praxis har undantag från inställningen att uppehållstillstånd inte ska ges i fall där någon av makarna/de sammanboende är under 18 år gjorts om det skulle framstå som stötande att uppehållstillståndet vägrades. Till exempel om kvinnan är gravid, paret har ett gemensamt barn eller om kvinnan skulle bli utstött om hon tvingades stanna i hemlandet. Uppehållstillstånd får även ges till en person som har för avsikt att ingå äktenskap eller inleda ett samboförhållande med någon som är bosatt eller har beviljats uppehållstillstånd i Sverige, om förhållandet anses vara seriöst (Migrationsverket 2011).

Migrationsverket har, på uppdrag av regeringen, fört statistik över bland annat fullmaktsäktenskap och barnäktenskap under perioden 1 september 2010 till 31 augusti 2011. Under denna period har Migrationsverket handlagt 80 ärenden om barnäktenskap, tvångsäktenskap och fullmaktsäktenskap (Migrationsverket 2011).

I rapporten till regeringen slår Migrationsverket fast att äktenskap och samboförhållanden som ingåtts av underåriga inte ska vara en grund för uppehållstillstånd. Eftersom undantag dock kan göras om till exempel kvinnan är gravid menar Migrationsverket att det i och med gällande praxis finns en risk att kvinnor pressas att bli gravida för att få uppehållstillstånd (Migrationsverket 2011).

Frågor till Migrationsverkets handläggare

Till detta avsnitt har handläggare på Migrationsverket svarat på frågor om förekomsten av traditionella eller religiösa vigselceremonier som inte är juridiskt bindande.

Ungdomsstyrelsen har även ställt frågor om förekomsten av ett religiöst eller traditionellt äktenskap utan juridisk giltighet påverkar bedömningen av uppehållstillstånd för en person som vill komma som anhörig till en person bosatt i Sverige. Frågorna har skickats ut till berörda handläggare på 16 olika tillståndsenheter. Svar har endast inkommit från fyra enheter: Örebro, Sundsvall, Uppsala och Göteborg (Kålleröd). Det går utifrån dessa svar inte att säga något generellt om Migrationsverkets kännedom om vigselceremonier som inte är juridiskt bindande, men svaren kan ge en indikation på vilken kännedom som finns bland Migrationsverkets handläggare samt hur dessa äktenskap bedöms vid ansökan om uppehållstillstånd.

Handläggarnas kännedom

Att Migrationsverket får reda på att någon är gift i en traditionell eller religiös ceremoni sedan tidigare är inte helt ovanligt. Enligt en tillståndsenhet är de inblandade ofta väl medvetna om att en sådan vigsel inte är juridiskt bindande. En annan tillståndsenhets erfarenhet är att det i stort sett alltid är personer som är över 18 år som ingått äktenskap genom en vigselliknande ceremoni.

Tillståndsenheten i Örebro menar att:

”Ofta har den som söker uppehållstillstånd och den som är anknytningsperson i Sverige olika beteckningar på ceremonin. Den ena kan beteckna det som bröllop medan den andre säger att parterna har förlovat sig.”

Migrationsverket kan få kännedom om att paret är vigd i en traditionell eller religiös ceremoni sedan tidigare på olika sätt. Det kan ske via utlandsmyndigheterna (ambassader och konsulat som parterna kommer i kontakt med när de ansöker om uppehållstillstånd), att paret själva berättar det eller genom att Skatteverket inte registrerat äktenskapet. En tillståndsenhet menar att det inte är rutin att fråga om paret är gift i en traditionell eller religiös ceremoni som inte är juridiskt bindande utan att de endast ställer frågor om detta vid misstanke om att paret inte är juridiskt vigda eller om ena parten själv uppgett att det inte är ett civilrättsligt gällande äktenskap. En annan tillståndsenhet menar att frågan i allmänhet ställs om någon av parterna kommer från en kultur där man normalt inte kan leva ihop utan att vara gifta.

Kännedomen om omständigheterna vid den traditionella eller religiösa vigseln begränsas till kännedom om när och var vigseln ägde rum och vilka som var närvarande. De tillfällen som handläggarna får en bättre bild av omständigheterna är när Migrationsverket måste utreda ärendet vidare. Det kan vara när det görs en seriositetsprövning av relationen, vilket innebär att det ställs fler frågor om relationen eller äktenskapet.

Antal äktenskap utan juridisk giltighet och deras inverkan på uppehållstillstånd

Enligt de tillståndsenheter som Ungdomsstyrelsen varit i kontakt med är det svårt att uppskatta hur vanligt det är att personer som Migrationsverkets handläggare kommer i kontakt med är gifta enligt en traditionell eller religiös ceremoni. Tillståndsenheten i Örebro uppskattar att det handlar om mindre än fem procent som enbart är gifta traditionellt eller religiöst.

Migrationsverkets tillståndsenhet i Uppsala menar att:

”Det är omöjligt att uppskatta hur stor del av våra anknytningsärenden där traditionell/religiös vigsel förekommer. Det är dock inte ovanligt. Man får tänka på att i många länder gifter man sig både religiöst och borgerligt. Anledningen är att bara en borgerlig vigsel är civilrättsligt giltig varför man kan ha två vigslar; en traditionell med festligheter och en formell som i princip bara är en registrering. Delen ärenden där bara traditionell/religiös vigsel förekommer är en mindre del”.

Om personer som söker uppehållstillstånd är civilrättsligt gifta görs normalt ingen närmare utredning av parets relation. I de fall ett par sedan tidigare är vigda genom en ceremoni som inte är civilrättsligt giltig så görs en seriositetsprövning, vilket innebär att handläggarna gör en mer noggrann utredning av ärendet för att undersöka att parets relation är seriös.

En relation som är formaliserad genom en civilrättslig ceremoni anses alltså per automatik vara seriös, medan ett äktenskap som ingåtts genom en ceremoni som inte är juridiskt bindande inte tillskrivs samma status vid ansökan om uppehållstillstånd. Samtidigt pekar två av tillståndsenheterna på att i fall där paret inte är formellt gifta så har det betydelse om de är vigda traditionellt eller religiöst eftersom det gör det troligare att

det faktiskt är en seriös relation. Det tycks alltså som att en traditionell eller religiös vigselceremoni som inte är juridiskt bindande leder till vidare utredning av ärendet, men att det även kan förbättra en persons chanser att få sin ansökan beviljad. Det är dock inte självklart. Migrationsverkets övergripande bedömning av om relationen är seriös är det som avgör om ett uppehållstillstånd kan beviljas.

3.1.4 Länsstyrelserna

Länsstyrelsernas ansvar för vigslar handlar om att utfärda dispens för personer under 18 år som vill gifta sig. Som underlag till detta avsnitt har Ungdomsstyrelsen skickat ut frågor om äktenskapsdispens och synen på vigslar som inte är juridiskt bindande vid ansökan om dispens. Syftet har varit att undersöka kännedomen om huruvida par som ansöker om dispens tidigare varit gifta i en traditionell eller religiös ceremoni och om detta i så fall påverkat beslutet om dispens. Frågorna har skickats ut till samtliga länsstyrelser och alla utom en har svarat.

Dispens för äktenskap för personer under 18 år

Om någon som är under 18 år vill gifta sig måste personen söka dispens för detta hos länsstyrelsen. Länsstyrelsen utreder sedan om skälen är tillräckligt starka för att ge dispens för vigsel, trots att den ena eller båda parterna är omyndiga. I utredningen ingår att socialtjänsten träffar både paret som vill gifta sig och den underåriges föräldrar/vårdnadshavare. Länsstyrelsen kan, utöver de av paret angivna skälen, ta ställning till dispensansökan utifrån parets ålder och mognad, hur länge förhållandet har varat, vad föräldrarna/vårdnadshavarna tycker, sociala förhållanden och lämplighet.²¹ Vid beslutet läggs stor vikt vid att det är den underåriges eget bästa som ska vara bestämmande. Yttrande från kommunens socialnämnd vägs också in i den bedömningen.

Länsstyrelsernas kännedom

Ungdomsstyrelsen har frågat alla länsstyrelser om hur många ärenden om äktenskapsdispens de haft mellan 2006 och 2011. Sammanlagt har de haft 128 ärenden varav en majoritet har fått avslag.

Ansökan till länsstyrelsen om tillstånd för underårig att få gifta sig

	Antal bifall	Antal avslag	Antal avskrivna
År 2006-2011	11	104	13

Bifall

Vid bedömningen av ansökningarna tas stor hänsyn till helhetsbilden och flera faktorer vägs in. Det räcker alltså inte med ett skäl till dispens utan flera faktorer måste uppfyllas för att dispens ska ges. Exempel på faktorer som spelat in i de fall som fått bifall har till exempel varit att sökande är 17 år, att kvinnan är gravid eller att paret redan har barn. I flera fall bor paret redan ihop och i några av fallen är paren redan gifta i en traditionell eller religiös ceremoni. I något av fallen är kvinnan gravid och orolig för sin pappas reaktion om han får reda på det och hon vill därför föda barnet inom äktenskapet.

²¹ Länsstyrelsen i Stockholms läns webbplats: <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/manniska-och-samhalle/vigsel/Pages/aktenskapsdispens.aspx>, hämtad 13 oktober 2011.

Ett exempel på en bedömning är följande:

”Sökande är en 16-årig kvinna som har en 5 månader gammal son tillsammans med en 21-årig man som hon är gift med enligt religionstradition. Vid en sammantagen bedömning, främst med tanke på att kvinnan bedöms som mogen för sin ålder, att hon och mannen under en tid levt under äktenskapsliknande former i sin egen lägenhet samt fått ett gemensamt barn bedömer länsstyrelsen att särskilda skäl föreligger”

(Beslut, Länsstyrelsen Gävleborg)

Avslag

Även i ärenden som avslagits har länsstyrelserna tagit hänsyn till helhetsbilden, men i dessa fall gjort bedömningen att inga särskilda skäl föreligger för att ge bifall. Det finns exempel på fall där paret gift sig i en traditionell eller religiös ceremoni innan de ansökt om dispens men ändå fått avslag. I det underlag som Ungdomsstyrelsen haft tillgång till finns även enstaka fall där socialtjänstens och länsstyrelsens bedömning av ärendet skiljer sig åt.

I citaten nedan exemplifieras ett fall där socialtjänst och länsstyrelse tyckt olika:²²

”Handläggaren bedömer att sökanden är tillräckligt mogen för att förstå innebörden av ett äktenskap. Hon fyller 18 år inom en snar framtid och med hänsyn till hennes religion får det anses att det finns särskilda skäl för dispens.”

(Socialtjänsten i Västernorrland)

”Länsstyrelsen finner inte att något framkommit som tyder på att sökanden inte skulle inse betydelsen av ett äktenskap och inte heller att hon skulle vara utsatt för otillbörlig påverkan. Dock är det ett mycket begränsat utrymme för dispens. Enligt svensk rätt är en 17-åring oförhindrad att leva tillsammans med en 20-åring i ett kärleksförhållande. Hennes önskan att följa en religiös sedvänja kan inte i sig innebära ett särskilt skäl för tillstånd. Inte heller finns någon omständighet som medför att hon skulle befinna sig i en sådan särskilt svår situation att dispens skulle meddelas på den grunden. Vidare har inte framkommit något särskilt skäl som hänför sig till hennes sociala utveckling eller liknande. Att hon snart uppnår myndighetsåldern är inget skäl att frånga åldersgränsen. Sammanfattningsvis finner länsstyrelsen att det saknas särskilda skäl att medge dispens.”

(Länsstyrelsen Västernorrland)

Det finns också exempel på liknande ärenden hos olika länsstyrelser där det ena ärendet bifallits medan det andra avslagits. Hur vanligt det är att liknande ärenden ger olika utfall, eller att socialtjänsten och länsstyrelsen är oense om huruvida bifall ska ges, är dock svårt att säga utifrån det begränsade underlag som Ungdomsstyrelsen har haft tillgång till.

Tidigare gift i en traditionell eller religiös ceremoni

I de fall där länsstyrelsen fått kännedom om att paret är gifta enligt en traditionell eller religiös ceremoni sedan tidigare har det skett genom att paret själva berättat det och att det står med i den ansökan som lämnats in. Sju av länsstyrelserna har erfarenhet av detta.

²² Citaten är hämtade från en sammanställning av dispensärenden hos landets länsstyrelser under 2008–2010 som är gjord av Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap (Justitiedepartementet 2010) och som Ungdomsstyrelsen fått ta del av. Citaten är alltså hämtade från sammanställningen och inte beslutet i sig.

Av svaren framgår dock att länsstyrelserna i första hand, som tidigare nämnts, fattar beslut utifrån gällande lagstiftning och att varje enskilt dispensärende avgörs efter en sammanvägning av samtliga omständigheter i just det fallet. Att vara gift i en traditionell eller religiös ceremoni sedan tidigare tycks alltså inte i sig själv vara ett tillräckligt skäl för att få dispens för äktenskap. Det kan dock, i kombination med andra faktorer, leda till att ett par får dispens.

3.1.5 Borgerliga vigselförrättare

Länsstyrelsen är också den myndighet som utser borgerliga vigselförrättare, på förslag från kommunerna. Hur många vigselförrättare det finns i varje län varierar mellan länen. Under hösten 2011 fanns det sammanlagt cirka 2 000 borgerliga vigselförrättare i landet. Länsstyrelserna kan dra in en vigselförrättares förordnande om denne missköter sitt uppdrag. Ungdomsstyrelsen har frågat länsstyrelserna om hur många förordnanden som dragits in sedan 2000. Av de 15 länsstyrelser som svarade på frågan var det endast en som hade dragit tillbaka förordnanden under den tidsperioden.

”Länsstyrelsen i Stockholms län har återkallat två vigselförordnanden sedan 2000 på annan grund än att förrättarna själva av sagt sig uppdraget. Det ena förordnandet återkallades på grunden av att vigselförrättaren tog betalt för att förrätta vigsel och det andra förordnandet återkallades mot bakgrund av att vigsel förrättats utan vittnen.”

(Länsstyrelsen i Stockholms län)

En länsstyrelse hade dock varnat en vigselförrättare som begått fel i tjänsten.

Kännedom och erfarenheter

Ungdomsstyrelsen har skickat mejl till borgerliga vigselförrättare med frågor om vigselakten och om de haft kännedom om paret varit vigda enligt någon annan ceremoni sedan tidigare eller om de identifierat att någon blivit gift mot sin vilja. Det har inte varit praktiskt genomförbart att skicka ut frågor till landets alla borgerliga vigselförrättare utan frågor har skickats till 80 personer i olika delar av landet. Vigselförrättarna valdes ut med ambitionen att få en geografisk spridning. Av dessa har 38 svarat. Med tanke på det begränsade antal svar som kommit in går det inte att dra några generella slutsatser. Däremot ges en bild av hur borgerliga vigselförrättares arbete *kan* se ut och hur de själva ser på sina möjligheter att arbeta med frågan om unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja.

Kännedom om paret är gift enligt en traditionell eller religiös ceremoni sedan tidigare

De flesta av de borgerliga vigselförrättare som Ungdomsstyrelsen varit i kontakt med vet inte om paret varit gifta enligt en traditionell eller religiös ceremoni sedan tidigare eller inte.

De som har fått kännedom (sex personer) om att paret är gift enligt en traditionell eller religiös ceremoni sedan tidigare svarar att paret gift sig i ett samfund utan vigselrätt innan den borgerliga ceremonin. En del par har uppgett att de ska gifta sig i en traditionell eller religiös ceremoni efter den borgerliga vigseln. Ofta är det paret själva som berättat att de antingen redan är gifta i en religiös ceremoni, som inte är juridiskt bindande, eller att de ska göra det efter den borgerliga vigseln. En vigselförrättare berättar:

”Ja, detta förekommer och är inte helt ovanligt. I dessa fall får jag då vanligen kännedom om detta när jag innan vigseln pratar med antingen paret, eller med någon av parterna när man bokar tid för vigseln. Det är dock inget jag frågar specifikt om.”

(Borgerlig vigselförrättare, Gnosjö)

En borgerlig vigselförrättare har vid flera tillfällen vigt par som måste vara gifta borgerligt för att sedan få genomföra en religiös vigsel i ett annat land.

En annan vigselförrättare som enligt egen utsago genomför cirka 50 vigslar per år uppskattar att hälften av dessa par redan var gifta i en traditionell ceremoni sedan tidigare. En tredje vigselförrättare som under 2010 vigde cirka 15 par uppskattar att det var tre eller fyra av dessa par som tidigare haft en ceremoni enligt sin religion. Tre andra vigselförrättares uppskattningar uppgår till sammanlagt sju par som tidigare vigts i en vigselceremoni som inte var juridiskt bindande.

Ungdomsstyrelsen har även ställt frågan om de vigta personer som nyligen fyllt 18 år och om de i så fall varit gifta i en traditionell eller religiös ceremoni innan den borgerliga vigseln. Detta för att se om vigselförrättarna mött unga under 18 år som varit gifta i en traditionell eller religiös ceremoni. Av de vigselförrättare som svarat på Ungdomsstyrelsens frågor är det ingen som vigta personer som nyligen fyllt 18 år. Flera menar att de som vigts i de flesta fall har varit i 30-årsåldern.

”Vet ej med säkerhet, men min uppfattning är att det är ytterst sällsynt med 18-åringar.”

(Borgerlig vigselförrättare, Södertälje)

Kontroll av att båda parter ingår äktenskap av egen fri vilja

Flera av vigselförrättarna svarar att de inte gör någon kontroll av om båda parter gifter sig av egen fri vilja. Någon menar att vigselförrättaren inte har mandat för att göra en sådan kontroll och flera hänvisar till att hindersprövningen som går till Skatteverket är en kontroll i sig. En vigselförrättare i en mindre kommun säger att han/hon talar med paret innan och att de flesta paren är bekanta för vigselförrättaren på något sätt. En annan menar att den information förrättaren får om paret, utöver hindersprövningen, fås genom att träffa brudparet och tala med dem innan.

”All information får jag genom att träffa paren eller prata med dem innan vigseln. Jag har som sagt inte vigt någon kring 18 år. Inför alla vigslar pratar jag med parterna och förutsätter att båda vill ingå äktenskap då de säger det och är vuxna.”

(Borgerlig vigselförrättare, Stockholm)

I följande citat ges en kort beskrivning av hur en vigsel, och processen innan, kan se ut.

”Hindersprövningen som går till skattemyndigheten ska undertecknas av båda parterna. På plats för vigseln ska båda förstå vad som sägs och kunna säga ja. Jag brukar vid de tillfällen ena parten inte förstår svenska eller engelska (som är de språk jag kan) be någon i sällskapet översätta det jag säger. Om de gör en korrekt översättning eller inte

kan jag inte vara säker på. Jag har dock aldrig fått känslan av att någon hittar på. Ibland är det så att den som tolkar ber mig upprepa, så att det blir rätt.”

(Borgerlig vigselförrättare, Södertälje)

En annan vigselförrättare säger:

”Under 2011 har jag haft 5–6 vigslar och i alla brudpar har båda varit över 18 år. I två av fallen har föräldrar närvarat och i resterande fall har enbart brudparet kommit till stadshuset och personal på stadshuset har bevittnat bröllopet. Jag har inte haft anledning att misstänka att bröllopet inte skett av egen vilja från bägge parter.”

(Borgerlig vigselförrättare, Piteå)

Att träffa brudparet innan vigseln

Att vigselförrättaren träffar brudparet innan vigseln är ganska vanligt, men frivilligt. Ibland förs samtal med brudparet via telefon. Vid vigslar där paren står i kö för att viga, som i Stadshuset, är det däremot mindre vanligt att man träffar brudparet innan.

”Ja, om jag själv får välja. Vid ett till två tillfällen innan vigsel beroende på parternas önskemål och vigselns karaktär. Det är frivilligt. I vilket fall som helst måste jag sköta det administrativa innan vigseln som att titta på ID-kort och fylla i protokoll vilket resulterar i ett kortare möte.”

(Borgerlig vigselförrättare, Stockholm)

En vigselförrättare menar att de bara tar ställning till hindersprövningen, som kommunens tjänsteman bifogar till handlingarna inför vigseln, och sällan träffar paret inför själva vigseln. En annan vigselförrättare i Stockholms stad beskriver den administrativa gången och deras möjlighet att träffa paret innan på följande sätt:

”Vi som är vigselförrättare i Stockholms stad och viger i Stadshuset har en stor administration till vår hjälp. Dit anmäler sig brudparen och bokar sin vigsel. Vigselkansliet begär in de nödvändiga dokumenten och kontrollerar dess giltighet. Vigselförrättaren får en vecka innan tjänstgöring en lista på de brudpar som ska viga och det är en praktisk omöjlighet att träffa alla brudpar innan vigseln.”

(Borgerlig vigselförrättare, Stockholms stad)

Tveksamheter kring den egna viljan

De flesta av de vigselförrättare som Ungdomsstyrelsen varit i kontakt med har inte varit med om eller hört talas om fall där det funnits tveksamheter om att båda parter ingått äktenskapet av egen fri vilja. I ett av de fall där misstanke förekommit menar en vigselförrättare att:

”Det har rått tveksamhet från min sida vid två förfrågningar under 2010, då sa jag att jag var förhindrad att hjälpa dem och att de fick söka en annan vigselförrättare.”

(Borgerlig vigselförrättare, Huddinge)

Andra fall där vigselförrättare uppfattat eller misstänkt äktenskapet som någon form av tvångssituation har handlat om att kvinnan blivit med barn och att paret känt tryck från släkten att de ska gifta sig, att vigselförrättaren misstänkt att någon i paret enbart gifter sig för att få stanna i Sverige eller att det är stora ålderskillnader mellan parterna.

En vigselförrättare pekar på problematiken att låta sina egna åsikter och föreställningar styra:

”I vilket fall som helst – kommer ett par och vill gifta sig, hindersprövningen är klar, så har jag inte juridisk rätt att vägra. Har hänt ibland att barn till äldre som velat gifta sig försökt påverka mig att vägra. ’Mamma förstår inte vad hon gör’ och dylikt. Jag kan till och med själv tycka att vissa äktenskap verkar himla tvivelaktiga, men det är fortfarande inte vigselförrättarens sak att avgöra vad som är rätt och fel. Och hur ska man veta att ens ’magkänsla’ stämmer. Man är ute på mycket hal is här om man ska börja lägga sig i människors motiv till att gifta sig.”

(Borgerlig vigselförrättare, Tranås)

Behov av kompetenshöjande insatser i frågan om äktenskap mot den egna viljan

Det finns de som vill ha kompetenshöjande insatser kring frågan om äktenskap mot den egna viljan och de som inte vill det. De som kan tänka sig kompetenshöjande insatser frågar framförallt efter nedskrivna och handfasta råd om hur de kan hantera frågan om den dyker upp.

”Mer information om tvångsäktenskap vore bra att få. Bra att veta vad man ska vara observant på eller vad man ska fråga.”

(Borgerlig vigselförrättare, Gävle)

Två vigselförrättare menar även att mer kompetensutveckling rent generellt vore önskvärt:

”Ja, varför inte. Jag är vigselförrättare i en mindre kommun, där man oftast har god kännedom om personer man viger, men situationen kan säkert uppstå där en utbildning kan vara nödvändig. Överlag kan man ha uppfattningar om den brist på utbildning som finns runt vigselförrättare.”

(Borgerlig vigselförrättare, Degerfors)

”Borgerliga vigselförrättare träffas sällan och fortbildar sig vilket är en brist. Då jag även är präst och förrättar kyrklig vigsel har vi diskuterat sådana frågor i kollegiet.”

(Borgerlig vigselförrättare, Stockholm)

De som inte är intresserade av kompetenshöjning menar att det inte känns aktuellt och att äktenskap mot någons vilja inte är något stort problem.

3.2 Unga, yrkesverksamma och ideella föreningar

För att få en bild av hur det kommer sig att unga formaliserar en relation mot sin vilja genom en traditionell eller religiös ceremoni samt vilka konsekvenser detta kan leda till har vi intervjuat personer som verkar inom ideella föreningar och personer med speciell kompetens utifrån sin yrkesroll. I texten omnämns dessa som yrkesverksamma. Dessutom har vi även intervjuat personer med egen erfarenhet av att ha gift sig i en enbart traditionell eller religiös ceremoni. Dessa omnämns i texten under fingerade namn. Totalt har tjugotvå intervjuer samt en fokusgruppsintervju med sju deltagare genomförts under perioden september till december 2011. Detta avsnitt baseras på dessa intervjuer om inte annat anges.

Informanternas kunskap och kompetens gäller unga med såväl muslimsk som kristen bakgrund, unga med ursprung i Mellanöstern, nordöstra Afrika och delar av östra Europa samt unga som tillhör etniska minoriteter som har vistats länge i Sverige. I vissa fall har det varit svårt att komma i kontakt med informanter som varit villiga att dela med sig av sin kunskap vilket påverkat kunskapsbilden. Samtliga informanter behandlas på egen begäran anonymt.

I detta avsnitt diskuteras enbart äktenskap ingångna genom en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni. Dessa kommer i texten att omnämnas som äktenskap för att underlätta läsningen även om de inte är äktenskap i juridisk mening. I avsnittet tar vi även upp begränsningar i ungas vardag, synen på kön och oskuldsnormer med mera. Detta är relevant att lyfta i sammanhanget eftersom det påverkar hur äktenskapet kan komma till stånd men även vilka konsekvenser äktenskapet eller ett uppbrott ur äktenskapet kan leda till. Endast några få av informanterna har haft kunskap om unga homosexuellas, unga bisexuellas och unga transpersoners särskilda situation i sammanhanget. De specifika konsekvenser som inträffar för unga hbt-personer kommer därför att presenteras under en egen rubrik i avsnitt 4.1.1.

De teman som presenteras i avsnittet är olika former av äktenskap, ekonomiska förbindelser samt skilsmässa.

3.2.1 Olika former av äktenskap

De äktenskap som diskuteras i detta avsnitt handlar om äktenskap mellan en man och en kvinna. Avsnittet tar upp både äktenskap som ingåtts i Sverige mellan personer bosatta i Sverige och äktenskap som ingåtts i ett annat land, oftast familjens hemland, mellan en person som är bosatt i Sverige och en person som är bosatt i det land där vigseln ägt rum.

Juridiska äktenskap och äktenskap i en traditionell eller religiös ceremoni

De äktenskap som lyfts fram i detta avsnitt kan vara äktenskap som ingåtts inom ett samfund som saknar vigselrätt eller där vigselförrättaren saknar vigselrätt, äktenskap som ingåtts utan koppling till något samfund samt äktenskap som ingåtts i en traditionell eller religiös ceremoni utanför Sveriges gränser där en av personerna är svensk medborgare. Äktenskap som ingås utanför Sveriges gränser ska vara lagliga i Sverige om de är lagliga

i det land där de ingicks, förutsatt att äktenskapet inte strider direkt mot svensk lag.²³ Unga som blir bortgifta i utlandet registrerar dock inte alltid äktenskapet i det aktuella landet och därmed blir det inte alltid juridiskt giltigt.

För par som gift sig i en enbart traditionell eller religiös ceremoni som inte är juridiskt giltig krävs det även en borgerlig vigsel för att vigseln ska vara juridiskt giltig i Sverige. Kunskapen om detta varierar. Vissa informanter menar att detta är allmänt känt och att de flesta gör ett aktivt val i frågan. Andra menar att det även förekommer att de som gifter sig i enbart en religiös ceremoni tror att deras äktenskap även är civilrättsligt giltigt och att den ceremoni de genomgått räcker.

Rubya Mehdi lyfter i sin artikel *Muslim Family Law and young people in Denmark*²⁴ två bakomliggande orsaker till varför par gifter sig enbart religiöst. Den ena är att de unga vill vara tillsammans i en pojk-/flickvänrelation, då de är i en process av att ta reda på om de vill leva ihop som man och hustru. Den religiösa vigseln utförs då för att legitimera den sexuella relationen och på så sätt tillfredsställa det religiösa samvetet. Den andra orsaken är de fall då de inblandade inte anser att det är nödvändigt att registrera ett civilt äktenskap utan att de har mer förtroende för de religiösa och traditionella reglerna (Ungdomsstyrelsen 2012a).

För många som gifter sig i en enbart traditionell eller religiös ceremoni har det mycket liten betydelse att äktenskapet inte är juridiskt giltigt i Sverige. Personer som tillhör grupper med egna rättssystem kan dessutom uppleva att de inte har någon nytta av, eftersträvar eller kan utnyttja de rättigheter och skyldigheter som gifta personer har enligt svensk lag, eftersom den svenska lagstiftningen ändå inte är den primära i frågor om till exempel vårdnad, skilsmässa och arv. Det är den traditionella eller religiösa ceremonin som har betydelse. I familjens, släktens och gruppens ögon betraktas de unga som gifta, vilket är avgörande för hur de formar sina liv. För vissa par, som har valt varandra själva, kan det vara viktigt att gifta sig i en traditionell eller religiös ceremoni för att bli accepterade som ett par av familj och släkt. Den traditionella och religiösa ceremonin är då något som paret gör för att blidka familjen och gruppen.

”Anledningen till att vi gifte oss i en religiös ceremoni var för att vi skulle kunna visa upp oss offentligt. Vi skulle aldrig ha blivit accepterade som par utan en traditionell ceremoni. Trots att vi levde ihop bodde jag inte ihop formellt med min kille innan ceremonin. Skulle våra familjer fått reda på att vi bodde ihop innan vi var gifta skulle det vara skandal.”

(Leila)

Enligt flera informanter förekommer det även att barn under 18 år gifter sig i en traditionell eller religiös ceremoni. Antingen döljs det att paret helt eller delvis lever ihop eller så väntar föräldrarna med att låta paret flytta ihop till dess tjejen, som ofta är den som är yngst, har fyllt 18 år. Vissa gifter sig borgerligt då båda parter fyllt 18 år och har i många fall en större bröllopsfest då, andra registrerar aldrig sitt äktenskap civilrättsligt då det inte anses ha någon betydelse.

²³ Ungdomsstyrelsen (2012d), Anna Dahlbom, *Rättsliga konsekvenser för barn och unga som lever i ett icke erkänt äktenskap*. Endast publicerad på Ungdomsstyrelsens webbplats.

²⁴ Artikelns finns i sin helhet på Ungdomsstyrelsens webbplats.

De som gifter sig i enbart en traditionell och religiös ceremoni är inte alltid kända av trossamfunden²⁵ då vigseln kan ske i familjens hem och utanför samfundets insyn. Många vigselförrättare som enbart förrättar traditionella och religiösa vigslar verkar även utan anslutning till samfunden och nås därför inte av de diskussioner som försiggår inom samfunden. De åläggs därför inte heller att följa de regler som samfunden åtagit sig att följa vilket gör att dessa vigslar i många fall följer traditioner och värderingar som sällan kommer upp till ytan i det svenska samhället.

Äktenskapet – ett kollektivt ansvar och en väg ut?

Att unga gifts bort mot sin vilja kan ha både kulturella, religiösa och ekonomiska orsaker. I de sammanhang där gruppidentiteten är av stor vikt, blir äktenskapet och vem den unge gifter sig med en angelägenhet för fler än bara de individer som ska gifta sig. Astrid Schlytter beskriver i sin artikel, *Om ett tvångs-, barn- och kusinäktenskap*,²⁶ hur föräldraskapet i familjer med starka kollektivistiska normer ofta är mycket auktoritärt. Barn tillskrivs ett utilitaristiskt värde i den mening att de ska försörja familjen och ta hand om sina föräldrar när de blir äldre. I en familj med auktoritära traditioner och där de yngre generationerna är till för de äldre, har släkten stor makt över de ungas val av äktenskapspartner. Det är andra faktorer än parets egna preferenser som påverkar valet av partner. Individens egen vilja kan överskuggas av familjens och släktens sociala, ekonomiska och religiösa preferenser (Ungdomsstyrelsen 2012c).

Detta kan påverka föräldrarnas syn på sin rätt att lägga sig i sina barns val av partner. Att hitta en make till sitt barn kan föräldrarna uppfatta som en del av föräldrarollen. Barn kan på samma sätt se det som en självklarhet att acceptera föräldrarnas val eller, i den mån de kan välja en partner själv, välja en inom de ramar som föräldrarna satt upp. Schlytter menar att familjer som lever enligt traditionella och kollektivistiska normer skapar ett ömsesidigt beroende mellan familjemedlemmarna. Hur traditionell familjen är, dess ekonomiska villkor och de normer som finns i familjen har betydelse för individens identitetsutveckling. Förhållandet mellan könen är komplementärt där kvinnan ansvarar för den privata sfären och mannen för den offentliga samt representerar familjen utåt (Ungdomsstyrelsen 2012c).

Själva äktenskapet kan vara målet för föräldrarna när det handlar om barnens framtid. Det är ett sätt att trygga barnens framtid både socialt och ekonomiskt. Unga tjejer med olika former av psykiska funktionsnedsättningar är därmed en extra utsatt grupp. En informant berättar att tjejer i särskolan ofta gifts bort av familjen i tron att föräldrarna därmed tryggar sin dotters framtid. Vad tjejen vill tas inte i beaktande i just dessa fall på grund av hennes funktionsnedsättning. Äktenskap är även målet för en del unga själva. Under sin uppväxt får de med sig föreställningen om att äktenskap är något som alla önskar.

”Vilja är relativt. Många unga blir manipulerade att tro att de vill gifta sig. De blir inskolade i att det är det enda alternativet. Hjärntvättade att se det som sin egen vilja. Men få gifter sig av egen vilja på riktigt. De unga vet att de inte kan säga nej. Det behöver inte vara uttalat men de unga vet hur deras familj reagerar i olika situationer.”

²⁵ Här avses såväl samfund med vigselrätt som samfund utan sådan.

²⁶ Artikeln finns i sin helhet på Ungdomsstyrelsens webbplats.

(Yrkesverksam)

Även andra faktorer kan påverka varför föräldrar tycker att det är viktigt att styra sina barns val av äktenskapspartner och att de gifter sig inom gruppen. En informant menar att avsaknaden av ett land som kan kopplas till gruppidentiteten, gör det viktigare att skapa symboler som håller samman och stärker denna. Att begränsa äktenskap till den egna gruppen blir därmed en garanti för att symbolerna lever vidare och med dem gruppidentiteten.

Bristen på land gör det viktigare att skapa symboler som håller samman och påminner om ett land. Allt ifrån fotboll till sociala institutioner som föreningar och kyrkan. Symboler blir viktigare i brist på land.

(Yrkesverksam)

Våra informanter beskriver att hur den unge väljer sin partner kan gå till på många olika sätt och innehålla olika former och grader av tvång. Det kan handla om att familjen väljer åt den unge och visar upp en bild på den blivande, att familjen visar flera olika bilder som den unge får välja mellan, att bröderna hittar möjliga aspiranter, att den unge träffar en kusin på en släkträff (vilket är något som oftast både uppmuntras och understöds av slakten), eller att de unga träffas via internet. I de fall unga själva har tillåtelse att hitta eller föreslå en person som möjlig partner letar de, enligt våra informanter, ofta bland sina kusiner. I många fall kan det handla om ett outtalat krav på att gifta sig med någon inom slakten, i andra fall att det skulle vara lättare att få ett eget val accepterat om det var en släkting.

Att det finns regler som styr den unges val av partner är självklart och något som den unge fått med sig från barnsben.²⁷ Att som förälder lova bort sitt barn till någon är ett annat sätt att få barnet att förstå att det finns en tilltänkt. Detta leder ofta till att de unga känner att de tillhör varandra redan från tidig ålder. Dessa löften kan vara mycket svåra att bryta för den unge i de fall denne skulle motsätta sig äktenskapet när det senare blir aktuellt. Att bryta en sådan överenskommelse kan vara lättare för en kille än för en tjej. Detta beror enligt informanterna på den generella underordning som tjejer och kvinnor har i patriarkala kollektivistiska familjer där individen är ett medel för att uppnå gruppens eller familjens mål. Det måste dessutom finnas skäl, som kan accepteras av föräldrarna, till varför ett äktenskap inte kan bli aktuellt. Att tjejen har varit med någon annan kille är ett godtagbart skäl att bryta en överenskommelse om äktenskap. I vissa fall, till exempel om den blivande mannen inte vill gifta sig med henne, har tjejer blivit felaktigt anklagade för att ha andra killar. Konsekvenserna av sådana anklagelser innebär skvaller, förtal och begränsade möjligheter för tjejen till ett framtida äktenskap.

Traditioner och värderingar påverkar hur unga väljer sin partner eller hur en partner väljs åt en ung människa. Konflikter i hemländerna kan ofta komma att förstärka traditionella och konservativa värderingar, vilket även påverkar släktingar som lever i Sverige. När samhällseliga lagar och regler sätts ur spel på grund av konflikter är det inte ovanligt att

²⁷ I *Gift mot sin vilja*, Ungdomsstyrelsen (2009), finns mer om begränsningar i vardagslivet kopplat till frågan om äktenskap.

människor söker efter rättesnören att hålla sig till, vilket ofta leder dem till gamla traditioner. I hemmet är äktenskapet även en levande fråga under de ungas uppväxt. Föräldrar pratar ofta om vad som förväntas av barnen när det kommer till frågan om giftermål, vem de får/ska eller inte får/inte ska gifta sig med. På detta sätt införlivar barnen föräldrarnas syn på äktenskap i sitt tänkande.

”Min kille var äldste sonen och det fanns höga förväntningar på äktenskap redan vid 16 års ålder. För hans familj var det en självklarhet att hans giftermål var en familjeangelägenhet och att den han skulle gifta sig med skulle vara en släkting. Tidigare hade han haft svenska flickvänner och han levde försvenskat utåt sett. Inåt sett var han tvungen att hantera den press om giftermål som kom från familjen.”

(Leila)

Frågan om äktenskap kan börja aktualiseras redan i tidiga tonåren. Skälen till varför äktenskap är en fråga som aktualiseras så tidigt även i dag kan variera. En anledning till att unga gifts bort tidigt är för att de ska kunna umgås som par. Äktenskapet blir då en säkerhetsåtgärd för att skydda familjens heder. I vissa fall kan äktenskap vara ett sätt för föräldrar att hantera en son eller dotter som inte uppför sig så som föräldrarna önskar. Det kan handla om att gifta bort dottern i förebyggande syfte innan hon börjar agera och konfrontera föräldrarna med att hon har en pojkvän. Att gifta bort sin dotter kan även vara ett sätt att hantera en dotter som inte riktigt inordnar sig utan bryter mot familjens regler och normer.

”Jag giftes bort när jag var 13 år. Det var ett sätt för mina föräldrar att skydda mig. Jag hade börjat utmana och var stark. De tänkte nog att jag inte skulle bli lätt att ha att göra med.”

(Evin)

En del unga tjejer gifts alltså bort som ren bestraffning för ett normbrytande beteende och lämnas i familjens forna hemland till dess de fyllt 18 år. För killar anses äktenskapet i sig ha en uppfostrande funktion. Tron är att med äktenskapet följer ansvar som tvingar killen att växa upp. Killen kan i vissa fall, före själva äktenskapet, ha levt ett väldigt fritt liv utan särskilt många regler eller begränsningar. Den mognad som förväntas inträda i och med äktenskapet kan ofta komma som en chock för killen som sällan haft några sådana krav på sig innan. Enligt en informant finns det i Mellanöstern ett talesätt som används om personer som inte tar ansvar och uppför sig vuxet: *”Det är som han aldrig blivit gift.”* Äktenskapet anses göra en ung kille till man.

I vissa fall kan unga uppleva att de inte har något annat val än att acceptera det äktenskap som presenteras för dem.

”Jag giftes bort med en åtta år äldre man. Pappa pratade med mig och jag förstod att det handlade om att gifta mig i en ceremoni men jag tog aldrig riktigt in att det handlade om mig. Jag sa okej. Det var aldrig ett alternativ att säga nej. Jag visste att frågan till mig var en formsak och jag var rädd för pappa.”

(Evin)

En del accepterar att gifta sig då de vet att alternativet är att bryta med familjen, vilket ofta kan vara svårt att klara av. I stället sätts hoppet till att den tilltänkta ska vara trevlig. Unga med mycket begränsningar tror ofta att äktenskapet ska vara en lösning, en väg ut ur förtrycket, att de ska få ett friare liv där föräldrarna inte kan styra på samma sätt. Ett antal informanter berättar även att unga tjejer ofta lockas in i ett äktenskap med löften om mer frihet, guld och pengar. Både killar och tjejer kan övertalas att acceptera ett äktenskap mot löftet att inte behöva bo ihop med sin maka eller make direkt eller att inte ha någon sexuell relation med honom eller henne förrän båda är 18 år och äktenskapet kan registreras i Sverige. Att ge upp inför pressen blir ett sätt för den unge att få ett slut på den utsatta situationen och skjuta upp problemet.

”Det var en flicka, hon var bara 15 år. Hon fick veta av sin mamma och pojkens mamma att han var bra och att hon skulle få grejer och frihet om hon gick med på att gifta sig. Hon hade även fått honom utpekad för sig av en kusin men aldrig träffat honom och pratat med honom. Hon tyckte han var snygg och tänkte att får jag mer frihet kan jag sitta på internet och prata med killar och säga att det är fästmannen.”

(Yrkesverksam)

Många informanter kan berätta om hur unga kan utsättas för allvarlig psykisk press i syfte att acceptera ett visst äktenskap och att de även kan känna sig tvingade att gifta sig på grund av rädsla för repressalier från familj och släkt, till exempel att bli utsatt för våld eller bli utfrusen. Vetskapen om att familjen kommer att bli ledsen eller arg om den unge motsätter sig ett äktenskap kan i vissa fall vara en tillräckligt stor press för att få någon att acceptera ett äktenskap som egentligen är oönskat.

Några informanter berättar även att föräldrar gråtit, hotat med självmord och skyllt familjemedlemmars sjukdom på den unge för att denne motsatt sig föräldrarnas vilja. Allt i syfte att öka den unges känsla av skuld och därmed få denne att acceptera äktenskapet. Informanterna vittnar om att såväl djupaste kärlek som djupaste hat har använts för att förmå en dotter eller son att acceptera ett äktenskap. Rädslan för den isolering, som ett brott med familjen skulle innebära, och de skuldkänslor som de skulle behöva bära med sig, kan avskräcka unga från att bryta mot de normer och regler som finns inom familjen.

De flesta unga anar enligt informanterna att familjen håller på och planerar deras äktenskap, men det är en överenskommelse mellan de två familjerna eller släkterna som den unge sällan involveras i. Vissa berättar att det händer att unga tjejer kan vara helt ovetande om vad som planerats och överraskats av en vigselförrättare och en blivande man då hon kommit hem. Det har även hänt att unga hamnat på sitt eget bröllop under en semesterresa till familjens ursprungsland. En del har inte förstätt förrän efteråt att det var en vigsel de var med om då de inte förstod det språk som talades vid ceremonin.

I den mån det är möjligt kan det hända att unga tjejer försöker ställa krav under urvalsprocessen när de vet att föräldrarna letar efter en make åt dem. Kraven kan till exempel handla om att de vill ha en kille som vuxit upp i Sverige. Förhoppningen är då att hans värderingar ska vara mer moderna. Andra krav kan handla om att försöka

påverka föräldrarna att ha bröllopet i Sverige. I dessa fall kan det handla om oron att inte blöda på bröllopsnatten och rädslan för att vara utlämnad i familjens forna hemland om detta skulle inträffa.

Äktenskap mellan en person boende i Sverige och en person boende i familjens ursprungsland bekräftas av samtliga informanter som ett sätt att hjälpa släktingar att komma till Sverige i hopp om en bättre framtid och bättre möjligheter att bidra till försörjningen av familjen i ursprungslandet. Att ha en dotter i Sverige kan vara ett övertag i förhandlingen om äktenskap. Att äktenskap kan innebära en biljett till väst är dock inte alltid så uttalat. Det kan ofta handla om att familjen i Sverige känner att de förväntas "hjälpa" släkt och vänner i ursprungslandet genom att få ett barn till Sverige. Det förekommer även att tjejer går med på att gifta sig med en kusin i det forna hemlandet med det uttalade syftet att han ska få komma till Sverige eller att pappa inte ska förlora mark i det forna hemlandet. Tjejens tanke kan i dessa fall vara att förbli gift i två år efter det att maken kommit till Sverige och sen skilja sig. Detta kan dock visa sig vara en skilsmässa som ofta är svårare att få igenom än vad tjejen ursprungligen trott.

Oskulden

Kontroll av tjejens sexualitet är central i familjer med hedersstrukturer där giftermål är en familjeangelägenhet. Att bevara oskulden till dess man gifter sig har otroligt stor betydelse, framförallt för tjejen. En informant lyfter att killars sexuella aktivitet ofta ses som träning men att det däremot är viktigt att de gifter sig med rätt tjej. Mehdi lyfter i sin artikel att det kan accepteras att en kille har en relation med en tjej som varken delar familjens bakgrund eller tro, och i vissa fall lever med henne i ett samboförhållande, så länge han inte bestämmer sig för att gifta sig med henne. Familjen kan se det som ett oseriöst förhållande som inte kommer att vara länge. För tjejer skulle dock detta oftast vara oacceptabelt (Ungdomsstyrelsen 2012a).

Att tjejens oskuld är så central kan visa sig genom att familjer kan välja en fru åt sin son från ursprungslandet just på grund av att de kan känna sig säkrare på att hon verkligen är oskuld. Schlytter menar att oskuld för tjejen är en förutsättning för äktenskapet (Ungdomsstyrelsen 2012c).

Vissa tjejer kan uppfattas ha frihet, ett socialt umgänge och tillåtelse att delta i fritidsaktiviteter, men samtidigt ha starka begränsningar när det kommer till relationer, sex och äktenskap. Dessa begränsningar är något som kommuniceras till unga både direkt och indirekt genom olika ritualer, vilket gör att den direkta kommunikationen kring begränsningarna inte alltid behövs.

Det finns ofta stor okunskap, bland såväl killar som tjejer, om hur kroppen fungerar, särskilt gäller det myten om mödomshinnan och möjligheten att återskapa oskulden genom en operation i underlivet. En informant menar att undanhålla information om hur kroppen fungerar är en form av makt. Kontroll och begränsningar i vardagen är till för att "skydda" tjejens oskuld. Det kan hända att tjejen accepterar begränsningar av umgänget med killar på grund av okunskap om hur kroppen fungerar, till exempel okunskap om hur man blir gravid. Enligt en informant är det inte ovanligt att unga tjejer spelar på en

sexualitet som de inte förväntas leva ut. De kan kommunicera en sexualitet genom kläder och smink – vara oskuld men sextigt klädd.

En informant tar upp att det finns en marknad för att tjäna pengar på en tjejs oskuld genom att vissa kvinnor säljer sina tjänster som oskuldskontrollanter. Det innebär att en familj kan ta med sig sin dotter till en kvinna som genomför en undersökning av dottern för att konstatera om dottern är oskuld eller inte. För detta betalar familjen kvinnan en summa pengar. En annan aspekt av hur kravet på att vara oskuld kan generera affärsmöjligheter är att tjejer söker sig till sjukvården för att få en hymenrekonstruktion.²⁸ En del tjejer vill operera sig för att de har haft en sexuell relation, andra för att de oroar sig för att inte blöda vid första samlaget. Vissa tror att de kan sy ihop sig i förebyggande syfte för att på det sättet få en garanti för att blöda på bröllopsnatten.

Kravet om att blöda på bröllopsnatten är enligt samtliga informanter levande idag, både för äktenskap som ingås i Sverige och äktenskap som ingås utomlands. Enligt en informant är kontroll av lakanet och kravet på att tjejen ska vara orörd när hon gifter sig främst en press från familjerna, men även värderingar som många unga har tagit till sig.

Det finns dock exempel på att tjejen har anförtrott sig åt killen och att de tillsammans har sett till att det ska finnas en blodfläck på lakanet att visa upp dagen efter bröllopsnatten. För enligt vissa traditioner ska lakanet kontrolleras av såväl killens mamma som en person från tjejen släkt. Detta är något som fortfarande sker trots ökad kunskap. Att inte blöda kan leda till stor skandal och skam för tjejen familj. I extrema fall kan det leda till döden. Det kan även försätta tjejen familj i tacksamhetsskuld till killens familj för att de accepterar att deras son gifter sig med en tjej som inte är bevisligen oskuld. Unga hittar olika strategier för att komma runt kravet på att blöda vid första samlaget, till exempel genom att fläcka lakanet med bär eller saft eller genom att skära sig någonstans på kroppen och därmed få fram blod.

Kunskapen om att mödomshinnan inte är en hinna som spräcks vid första samlaget finns i större utsträckning hos den generation som nu växer upp men det finns ett glapp mellan hur denna kunskap kan komma att användas i det enskilda fallet och hur killar talar om tjejer och oskuld generellt. En informant berättar att killar kan fråga; ”är hon spräckt?”, när de talar om olika tjejer. Denna typ av kommentar är dock mer kopplad till tjejen beteende än huruvida hon är oskuld eller inte, men visar även att värderingarna om att tjejen ska vara oskuld lever vidare.

Kusinäktenskap

Kusinäktenskap är något som förekommer enligt många informanter och som beskrivs som vanligt inom vissa grupper. Denna tradition finns bland både kristna och muslimer och har sina rötter i ekonomiska aspekter av familjebildning. Det händer ofta att barn lovas bort till sina kusiner redan när de är små, men även att föräldrarna kommer överens när de tycker att barnen börjar bli tillräckligt gamla för äktenskap. Att en förälder väljer att gifta bort sitt barn med barnet till sitt syskon handlar till stor del om trygghet.

²⁸ Ett medicinskt ingrepp som innebär att det sys några stygn i slidkranen (mödomshinnan) i syfte att öka chansen för tjejen att blöda vid samlag.

Föräldrarna vet vad de kan förvänta sig av den familj som deras barn gifter in sig i. Familjen blir större och starkare och den blivande maken eller maken blir en person som föräldrarna upplever sig ha inflytande över.

Kusinäktenskap tros även vara ett sätt att skydda döttrarna och minska risken för att de ska råka illa ut i en relation. Tron är ofta att de kommer att behandlas bättre av en släkting. Verkligheten behöver dock inte alls vara sådan. Dessa äktenskap kan leda till att unga kvinnor hamnar i en misshandelsrelation som de inte kan bryta. Schlytter menar att eftersom föräldrarna är positiva till att barnen gifter sig med varandra, fräntas tjejnerna sina primärt allierade när det kommer till skydd från våld, hot och övergrepp. På grund av maktstrukturen och de intressen som finns för att behålla denna blir föräldrarna medskyldiga till de övergrepp som sker (Ungdomsstyrelsen 2012c). Det som skulle kunna vara ett skydd blir i stället ett fängelse. Muren mot omvärlden blir högre och familjebanden starkare när hela familjen ansvarar för relationen.

Mer renodlade ekonomiska argument, som att undvika hemgift eller brudpeng,²⁹ kan också förekomma vid kusinäktenskap då familjerna byter barn med varandra (dubbelgifte), det vill säga två syskon gifter sig med sina kusiner som också är syskon. Dubbelgifte förekommer inte enbart i kusinäktenskap utan även när några släktband inte finns. Syftet, att slippa hemgiften, kan dock vara detsamma. Dubbelgifte kan även vara ett villkor från den ena föräldern. Kravet för att gifta bort det ena barnet bygger på att även det andra barnet får gifta sig.

Dessa former av äktenskap låser fast unga än mer då äktenskapen är sammanlänkade med varandra – går det dåligt i den ena relationen får det konsekvenser för den andra. Vill ett av paren skilja sig måste ofta även det andra äktenskapet brytas upp. Det kan vara tungt att bära ansvaret för att ha förstört sitt syskons äktenskap, vilket gör att en person kan välja att stanna även om han eller hon egentligen skulle vilja bryta äktenskapet. Att bryta ett dubbelgifte kan även leda till ekonomiska konflikter mellan familjerna då äktenskapet var ett sätt att undvika hemgift eller brudpeng.

Genom ett dubbelt kusinäktenskap kan en ny familj, en storfamilj, skapas. Schlytter tecknar storfamiljens hierarki som toppas av den äldste fadern eller brodern. Syftet med att binda ihop två familjer på detta sätt kan vara att ge fäderna dels ett större ekonomiskt handlingsutrymme, dels makt att behålla sin position och de fördelar som kommer med den. Övriga familjemedlemmar blir enligt den traditionella kollektivistiska familjemodellen ömsesidigt beroende av varandra (Ungdomsstyrelsen 2012c).

Den maktordning som finns inom föräldrarnas ursprungsfamiljer beskrivs också av vissa informanter som en försvårande faktor för föräldrar som vill tillmötesgå sina barns önskemål i val av partner. Det kan exempelvis vara mycket svårt för en pappa att neka ett äktenskap mellan sitt eget barn och ett barn till en äldre bror.

Kusinäktenskapet medför en mycket stark inlåsningsmekanism och ses av föräldrarna som en garanti för att barnen inte ska skilja sig. Vissa informanter menar att

²⁹ Mer om brudpeng i avsnitt 3.2.2

kusinäktskapet i sig är konfliktdämpande. Önskan att upplösa ett äktenskap undertrycks eftersom eventuella konflikter skulle påverka så många samt att många familjemedlemmar skulle blanda sig i de enskildas beslut. Att familjen och släkten är så tätt sammanvävda leder till att ifrågasättanden och åsikter som strider mot familjens normer och värderingar trycks ner och den befintliga ordningen upprätthålls. Kusinäktskap beskrivs även som ett sätt för en släkt att hela sig från gamla konflikter.

”Hans äktenskap var en försoning mellan två familjer i släkten. Skulle det äktenskapet gå i kras skulle de gamla fejderna återupptas. Han hade även syskon som var gifta med tjejer från hans frus gren av släkten. Om han skulle skilja sig skulle det leda till problem för hans syskon i deras äktenskap.”

(Leila)

Vissa informanter beskriver att pressen att gifta sig med en kusin kan vara väldigt svår att stå emot. Om äktenskap sker under en semesterresa till föräldrarnas ursprungsland försätts den unge i en extremt utsatt situation. I och med att äktenskapet är ett intresse för samtliga släktingar kommer press, övertalning, lock och pock från många olika håll.

”Han presenterades för olika personer och till slut så gav han upp och sa ’då tar jag väl henne då’. Det var då bara några veckor kvar till hemresan. Han tänkte mycket på sin egen frihet, kände att han var fången av sin egen familj, var begränsad och fick inte göra så mycket. Hans tanke var att om han gick med på att gifta sig skulle detta upphöra och han skulle få göra vad han ville, gå ut, va med sin tjej ...”

(Leila)

Å ena sidan kan det handla om en omfattande press att acceptera ett äktenskap med sin kusin, å andra sidan kan det handla om att den unge övertygas av det sammanhang han eller hon befinner sig i där kusinäktskap är norm, samt att relationen uppmuntras och bejakas av alla omkring den unge.

Fullmaktsäktenskap

Fullmaktsäktenskap som är giltiga i det land där äktenskapet har ingåtts, blir godkända äktenskap i Sverige. Fullmaktsäktenskap är dock inte giltiga om de genomförs i Sverige.³⁰ Några informanter har dock kännedom om att fullmaktsäktenskap genomförs i Sverige i traditionella och religiösa vigselliknande ceremonier som dock inte är juridiskt giltiga. Även om dessa vigslar inte är juridiskt giltiga så är de bindande för de unga som gifts bort i dem. De förväntas leva som äkta makar och fylla de roller som de får som gifta enligt de normer och traditioner som familjerna följer. Fullmaktsäktenskap kommer i detta avsnitt enbart att diskuteras inom ramen för den traditionella eller religiösa ceremonin och alltså inte som ett juridiskt giltigt äktenskap

Vid en vigsel i form av ett fullmaktsäktenskap företräds den frånvarande parten av ett ombud. Ombudet närvarar tillsammans med den andra personen som ska gifta sig och dennes pappa. Vid själva vigseln räcker det med att vigselförrättaren frågar ombudet om

³⁰ Se avsnitt 3.1.2 om Skatteverket samt Anna Dahlboms artikel *Rättsliga konsekvenser för barn och unga som lever i ett icke erkänt äktenskap*, Ungdomsstyrelsen (2012d). Dahlboms artikel finns i sin helhet på Ungdomsstyrelsens webbplats

den part han företräder vill gifta sig. Enligt en informant är fullmaktsäktenskap vanligare då tjejen är under 18 år. Fullmaktsäktenskap kan även förekomma i en annan form då tjejen är närvarande i lokalen men inte i det rum där själva ceremonin sker.

”Min syster var inte ens i rummet när hon blev gift och det var inte heller någon imam som förrättade vigseln utan en i familjen som visste lite mer om sådana frågor. Inte heller när min bror gifte sig var tjejen i rummet. De gör så för att inte tjejerna ska kunna protestera.”

(Evin)

Både killar och tjejer kan företrädas av en person med fullmakt. Vissa fullmaktsäktenskap, liknande de som beskrivs i citatet ovan, arrangeras i syfte att undvika att den ena parten offentligt motsätter sig äktenskapet. Det behöver inte enbart vara tjejen som hindras från möjligheten att opponera sig mot äktenskapet genom att hon företrädas av ett ombud, utan det skulle även kunna vara killen om han upplevs vara den som utgör hotet mot att äktenskapet ska kunna genomföras.

Andra fullmaktsäktenskap beskrivs ha ett mer praktiskt syfte. I dessa fall kan fullmaktsäktenskapet vara ett enklare sätt för en man att få hit en fru. Fullmaktsäktenskapet har då inte funktionen att hindra en person från att uttrycka sin vilja utan har mer en praktisk ekonomisk funktion. Slakten arrangerar själva äktenskapet i det forna hemlandet och den blivande maken, som finns i Sverige, företräds av en släkting. Ett antal informanter har även kännedom om att fullmaktsäktenskap³¹ förekommer utomlands, i familjens forna hemland.

”En tjej kom och berättade att hon tydligen var gift. Hon hade åkt till hemlandet på semester för att hälsa på. När de var där bad hennes föräldrar henne att skriva på ett papper som hon själv inte kunde läsa då det stod på arabiska. De sa att det gällde något annat och hon skrev på och litade på dem. Senare fick hon veta att hon gift sig där.”

(Yrkesverksam)

Månggifte

Att en man har flera fruar, varav en kan vara civilrättsligt registrerad som hans fru medan han är gift med de andra i enbart traditionella eller religiösa ceremonier, förekommer enligt vissa informanter. Det framstår dock som vanligare i den äldre generationen men förekommer, i mer sällsynta fall, även bland yngre. De informanter som vi intervjuat har endast kännedom om månggifte i den muslimska kontexten.

Bland de som praktiserar månggifte är traditionen att mannen ska ta sig en ung fru när den tidigare anses vara för gammal. Det kan ibland falla på den äldre hustruns lott att finna en ny ung fru till sin man. Att anses vara för gammal för ett bra³² äktenskap kan

³¹ Även här handlar det om fullmaktsäktenskap som inte är giltiga enligt svensk lag.

³² Enligt informanterna innebär ett bra äktenskap utifrån familjens och gruppens perspektiv att flera variabler ska vara uppfyllda. Det innebär bland annat att kvinnan/kvinnans föräldrar ska kunna få en stor hemgift/hög brudpeng, att mannen ska komma från en familj med hög status i gruppen, att mannen och hans familj ska ha gott rykte, att mannen och hans familj ska ha god ekonomi samt att mannen ska ha ett arbete så att kvinnan ska kunna bli försörd.

leda till att en kvinna blir gift som andrafru. Kvinnor som är andrafruar och enbart gifta i en religiös ceremoni kan ofta känna att de behöver dölja familjeförhållandena för majoritetssamhället.

Orsaker till varför familjeförhållandena döljs kan till exempel vara rädsla för att förlora sin försörjning, till exempel bostadsbidrag och socialbidrag då kvinnan är registrerad som ensamstående. Det kan också handla om underhållsstöd i de fall då kvinnan är registrerad som ensamstående och inte får något underhållsbidrag.³³ Dessa kvinnor hamnar i en väldigt utsatt, och i många fall isolerad situation, då de upplever att de måste dölja sin verkliga situation för det omgivande samhället och blir då enbart beroende av sitt sociala sammanhang och det parallella rättssystemet som möjliggör och erkänner månggifte.

Månggifte kan även komma på tal om mannen vill skilja sig för att gifta om sig med en ny kvinna, men inte kan göra det på grund av en alltför hög uppskjuten mahr³⁴ eller på grund av att skilsmässa inte är socialt accepterat. Att gifta sig igen i stället för att skilja sig kan vara ett sätt för mannen att kunna gå vidare i en ny relation utan att behöva betala den uppskjutna delen av mahr eller behöva skilja sig. Månggifte kan även förekomma då en man skiljer sig enligt svensk lag från sin fru i Sverige och gifter om sig juridiskt med en kvinna från familjens forna hemland som han sedan tar hit i egenskap av att vara hans fru. Det kan dock förekomma att mannen fortsätter att vara gift, enligt religionen, med den första frun.

Schlytter skriver i sin artikel om ytterligare en form i vilken månggifte förekommer. I det aktuella fallet har mannen inte skilt sig från sin fru men återvänt till det forna hemlandet och gift sig igen i en religiös ceremoni där. Det religiösa äktenskapet i det forna hemlandet blir ett sätt för mannen att kunna ha två familjer, två möjliga liv, där det ena även delvis kan bidra till att finansiera det andra (Ungdomsstyrelsen 2012c). I dessa fall blir det än mer som står på spel om en skilsmässa skulle bli aktuell.

Förlovning

Förlovning är ett begrepp som informanterna har väldigt olika och ibland motstridiga bilder av, både av förekomst och av hur bindande de är. I detta avsnitt beskriver vi förlovningens roll i olika sammanhang. Det kan dock inte dras några generaliserande slutsatser utifrån detta, men det är viktigt att vara uppmärksam på att även förlovning är ett sätt att formalisera en relation som i vissa fall kan vara lika bindande som, eller likställt med, ett äktenskap.

Ofta förekommer det att en präst eller imam är närvarande vid förlovningen och har en aktiv roll i ceremonin men det finns även förlovningar som enbart innebär en fest för att bekräfta att de unga menar allvar med relationen och att det är accepterat att de umgås offentligt. Offentliggörandet är en otroligt viktig aspekt av förlovningen i samtliga sammanhang som Ungdomsstyrelsen har kommit i kontakt med. Att göra relationen offentlig genom en förlovning är ett sätt att undvika ryktesspridning. Paret kan nu umgås öppet och synas ute tillsammans utan att någon av parterna riskerar att få dåligt rykte.

³³ En vidare diskussion kring detta finns i avsnitt 4.3 om ekonomiska konsekvenser.

³⁴ Mer om vad mahr (hemgift i samband med muslimska äktenskap) innebär finns i avsnitt 3.2.2.

Oron för ryktesspridning gör att kollektivet blir en pådrivande faktor som innebär en press på unga att formalisera sin relation. En förlovning kan innebära ett tvång att gå vidare med ett äktenskap. Hur starkt detta tvång är kan variera mellan olika familjer. Tjejens restriktioner för att prata med killar kan även bli hårdare efter det att hon förlovat sig för att undvika ryktesspridning. I vissa fall har en förlovning samma betydelse som ett äktenskap i fråga om hur relationen uppfattas av andra och möjligheterna att bryta den.

”Jag förlovade mig och efter det kunde jag gå ut och visa mig med honom. Vi var förlovade i en månad, sen blev det bröllop och då ansågs jag vara gift. Under den månaden var det spånt. Jag ville inte och upplevde det som en mardröm som jag var vaken i. Jag pratade inte med någon om det. Jag försökte ta upp det med föräldrarna för att ställa in bröllopet men de sa: Det går inte, vad ska vi säga till folk?”

(Evin)

Inom vissa grupper förekommer fortsatta ritualer under förlovningstiden, till exempel gåvor som fästmannen och hans familj förväntas ge till fästmön. Dessa bidrar till att ytterligare binda de unga vid varandra och till det framtida äktenskapet.

”Tjejen får presenter från och med att killens familj har varit och druckit kaffe hos tjejens familj och bitt om hennes hand. Ofta är det guldsmycken som ges. Även tjejens föräldrar ger henne gåvor när hon gifter sig. Alla gåvor och hela kalaset är inläsningsmekanismer. Ju mer man gör, desto svårare är det att bryta. Om man bryter är det skamligt. Det blir mer skitsnack om tjejen fått mycket ’vad vill hon ha mer’? Det är det som folk ser.”

(Yrkesverksam)

Enligt Süleyman Wannes har det inom den syrisk-ortodoxa gruppen traditionellt sett gått till så att paret förlovas i samband med att killen friar till tjejen. Förlovningen innebär en gudstjänst, som numera oftast hålls i brudens hem, där paret representeras av förmyndare. Wannes menar att förlovningen inte endast är en angelägenhet mellan paret utan även för de båda släktena. Det är därför paret företräds av förmyndare som ska medla i eventuella tvister etcetera. Förr hölls även en trolovningsceremoni separat från vigseln. I dagsläget hålls den dock oftast i samband med vigseln. Trolovningen kan fortfarande ske separat men är inte lika bindande som den var förr (Wannes 2007).

Det finns olika tolkningar bland våra informanter om av vad som är en muslimsk förlovning och vad som är en muslimsk vigsel. Enligt vissa informanter är det skillnad mellan förlovning och vigsel där förlovning är steget innan vigseln. Enligt andra är en förlovning i stort sett detsamma som en vigsel, med samma konsekvenser för den unge. Vid förlovningstillfället kan föräldrarna, i de fall sådant förekommer, komma överens om hemgiften eller brudpengen. Att tala om ceremonin som en förlovning är enligt vissa ett sätt att använda benämningar som gör att relationen passar bättre in i det svenska samhället. En informant berättar hur föräldrar kan använda begreppet förlovning för att få en tjej att acceptera att formalisera en relation.

”Under sommaren åkte de till föräldrarnas hemland. Inför resan anade inte tjejen att det handlade om att hon skulle gifta sig. Väl där föreslog föräldrarna att hon skulle förlova sig med en kusin. De sa att det bara handlade om en förlovning och att hon sen kunde säga nej till att gifta sig med honom om hon inte skulle vilja det. Tjejen blev smickrad och lockad av löftena om frihet, pengar och guld. Hon gick med på att förlova sig och följde sen med familjen tillbaks till Sverige. Hon trodde hela tiden att det var en förlovning det handlade om men i själva verket handlade det om ett giftermål. Det tog tid att få henne att förstå att det var ett giftermål hon hade varit med om. Hon hade pojkvän i Sverige och försvarade sina föräldrar: ’De vet bäst, de får göra så här. De skulle aldrig skada mig’. Bröderna upptäckte att hon hade en pojkvän och misshandlade henne. Detta ledde till att hon började förstå vad hon varit med om och tog kontakt med socialtjänsten.”

(Yrkesverksam)

En förlovning i unga år kan, enligt vissa informanter, vara ett sätt att binda upp en tjej vid ett framtida äktenskap. Det varierar även hur lätt det kan vara att bryta en förlovning. I vissa familjer är det lättare medan det i andra kan vara svårare. En tjej som har en bruten förlovning bakom sig kan ha svårare att hitta en ny kille att gifta sig med och oron för vad folk ska tycka och säga kan få föräldrar att pressa sina barn till att inte bryta en förlovning utan fullfölja den och gifta sig.

Vissa informanter menar att oskulden har en viktig roll i tolkningen av det ansvar som mannen har i och med en bruten förlovning. I muslimska förlovningar där mahr förekommer kan mannen bli tvungen att betala ut den uppskjutna delen av mahr om paret har haft sex under förlovningstiden och sedan väljer att bryta förlovningen. Orsaken är att kvinnan kommer att få svårare att hitta en ny man att gifta sig med då hon inte längre är oskuld. Den brutna förlovningen hanteras då som en skilsmässa.

Vigselceremonin

Traditionella och vigselliknande ceremonier kan se mycket olika ut. I vissa fall förekommer det en vigselförrättare, i andra fall kan en familjemedlem eller släkting ta den rollen. Inom vissa grupper är det dock inte nödvändigt med någon vigselförrättare överhuvudtaget utan äktenskapet formaliseras på annat sätt, till exempel genom rymning eller kidnappning.³⁵ Liksom vid förlovningar spelar offentliggörandet en viktig roll i samtliga vigselceremonier och vittnens närvaro behövs i de flesta ceremonier. Att bekräfta relationen inför släkt och vänner är avgörande för att undvika ryktesspridning och för att markera att relationen stöds och bejakas av familjen.

I muslimska vigslar brukar inte brudparet säga att de är gifta förrän efter själva bröllopfesten. Bröllopfesten kan i vissa fall vara i anslutning till vigselceremonin, i andra fall kan vigselceremonin vara långt innan bröllopfesten. I muslimska vigslar är det enligt många informanter vanligt att ceremonin sker hemma hos brudens föräldrar. Att familjen går till moskén för att ha vigseln där är inte lika vanligt. Enligt Mehdi är muslimska äktenskap enligt muslimsk lag ett civilrättsligt avtal. Därför ska det innehålla två väsentliga delar: anbud och acceptans. Dessutom krävs två vuxna vittnen av god

³⁵ Detta utvecklas längre fram i avsnittet.

karaktär (det vill säga att personerna är kloka och pålitliga). Detta är krav som ska vara oberoende av kön och trostillhörighet (Ungdomsstyrelsen 2012a).

Enligt samtliga informanter med kännedom om muslimska vigslar är vittnena dock alltid män. Vittnenas roll är dels att bevittna unionen men även det ekonomiska avtal om mahr som upprättas i muslimska vigslar. Enligt såväl informanter som forskare,³⁶ är mahr en nödvändig del i alla muslimska äktenskapskontrakt. Enligt både Mosa Sayed och Rubya Mehdi ska mahr skrivas in i äktenskapskontraktet som ska vara ett formellt utformat avtal. Ett antal informanter berättar dock att det i vissa fall enbart är en ekonomisk överenskommelse nedskrivna på ett papper.

Det händer även, enligt vissa informanter, att par gifter sig i en muslimsk vigselceremoni utan att ett äktenskapskontrakt upprättas vilket kan leda till problem om paret ska skiljas. Finns inget nedskrivet kan det vara svårt att enas om vilken mahr som paret och familjerna kom överens om och därmed vad som ska betalas tillbaka, i det fall kvinnan driver igenom skilsmässan. Vissa informanter menar även att det kan vara svårare för en kvinna att få igenom en religiös skilsmässa med hjälp av en imam, när hon inte har ett äktenskapskontrakt som kan styrka hennes sak. Då blir hon helt beroende av familjens godkännande och stöd.³⁷ Äktenskapskontraktet ska skrivas under av såväl brudparet som deras föräldrar och vittnen.

Enligt Mehdi finns det även möjlighet att i äktenskapskontraktet skriva in talaq-i-tafwid, vilket innebär att hustrun av sin man ges lika rätt till skilsmässa (Ungdomsstyrelsen 2012a). Enstaka informanter har hört talas om denna möjlighet men enligt deras erfarenhet är det väldigt ovanligt att det förekommer. För att talaq-i-tafwid ska skrivas in i äktenskapskontraktet krävs ofta att kvinnan känner till denna rättighet. En tvångssituation försvårar dock möjligheten att driva en sådan rättighet. I romska äktenskap, där även ekonomiska förbindelser kan vara en del av äktenskapet, förekommer till skillnad från i de muslimska sällan nedskrivna äktenskapskontrakt. De ekonomiska överenskommelser som görs sker muntligt.

En relation kan formaliseras på fler sätt än genom en vigselceremoni. Bland vissa romska grupper förekommer det att paret rymmer. En rymning kan vara alltifrån en symbolisk till en allvarligt menad handling. Paret kan ha valt varandra, träffats i smyg och bestämt en tidpunkt för när de ska rymma tillsammans. Vart de unga rymmer beror ofta på deras ekonomiska situation samt föräldrarnas inställning till deras val av partner.

”Att rymma innebär att tjejen säger till sin familj: ’Jag tillhör inte längre ert hushåll’, vilket innebär att hon inte längre är oskuld och har valt sin man.”

(Yrkesverksam)

³⁶ Se Ungdomsstyrelsen (2012a), Rubya Mehdi, *Muslim Family Law and Young People in Denmark* och Ungdomsstyrelsen (2012b), Mosa Sayed, *Mahr – syfte, funktion och ställning i svensk rätt*, artiklarna finns i sin helhet på Ungdomsstyrelsens webbplats.

³⁷ Skilsmässa diskuteras mer i detalj i avsnitt 3.2.3.

Tjejen kan rymma hem till killens familj. Hon är då ganska lätt att hitta för föräldrarna som förväntas leta efter henne. Hon kan även rymma tillsammans med killen till någon av hans släktingar. Det blir då lite svårare för familjen att hitta henne. Det förekommer även att de tillsammans rymmer till ett hotell. Ofta hämtar tjejens familj hem henne på en gång, vilket kan leda till att paret rymmer igen, lyckas hålla sig borta över en natt och komma tillbaka som gifta. Om tjejens familj inte samtycker till valet av kille hämtas hon hem och hålls hemma så att hon inte ska kunna rymma igen. Om de ungas familjer inte är välvilligt inställda till att de unga ska gifta sig eller i fall då tjejen är bortlovad till en annan kille kan rymningen leda till stor turbulens mellan släktena. Det kan även förekomma att killen och tjejen rymmer för att komma undan en alltför hög brudpeng.

Tjejens anseende och hur det pratas om henne är avgörande för hennes möjligheter att få ett bra äktenskap. Ryktesspridning om att en tjej har pojkvän eller någon form av icke accepterad relation med en kille kan pressa eller tvinga en kille och tjej att rymma tillsammans och på det sättet formalisera en relation för att skydda tjejens och hennes familjs heder. Om det finns någon sanning i ryktet eller om det bara är tomt prat har ingen betydelse. Detta leder till att unga kan komma att tvingas in i äktenskap som de inte önskar. Inom vissa romska grupper räcker det med att paret bor ihop för att de ska betraktas som gifta. Ingen vidare formalisering av relationen behövs. Rymning kan förekomma på en flytande skala av frivillighet där både tjejen och killen kan vara mer eller mindre aktiva i valet att gifta sig. Kidnappning är ett mer extremt sätt att formalisera en relation och fräntar tjejen all möjlighet att påverka valet av make samt huruvida de ska leva som ett gift par.

”Killen eller hans familj kidnappar tjejen, det vill säga tar med henne mot hennes egen och hennes familjs vilja. Det har förekommit att tjejen har tagits från sitt hem, när hon varit ute på gården eller varit och handlat. Under den tid som hon är kidnappad, det kan vara allt ifrån ett dygn till några dygn, våldtas hon. När hon sen kommer tillbaks till sin familj tillsammans med killen betraktas de som gifta. Ingen protesterar då hon ändå har förlorat sin oskuld. Jag vet en familj som höll sin dotter hemma från skolan då de var så rädda för att hon skulle bli kidnappad.”

(Yrkesverksam)

Kidnappning enligt beskrivningen ovan är ett extremt sätt att formalisera en relation och visar hur avgörande förlusten av oskulden är för att ett äktenskap ska komma att ses som legitimt.

3.2.2 Ekonomiska förbindelser

Ekonomiska förbindelser kan enligt informanterna förekomma i muslimska äktenskap, inom vissa religiösa minoriteter i muslimska områden, bland syrisk-ortodoxa kristna och inom vissa romska grupper. I detta avsnitt diskuterar vi ekonomiska förbindelser inom dessa grupper.³⁸

Ekonomiska förbindelser kan handla om guld (då oftast smycken) och pengar som killen och hans familj ger till tjejen.³⁹ Endast en informant har erfarenhet av att det bland romska grupper kan vara så att tjejens familj betalar pengar till killens familj.

Ekonomiska förbindelser kan också innebära pengar eller gåvor som tjejens föräldrar och familj får av killens familj.⁴⁰ Även andra former av ekonomiska förbindelser, till exempel gåvor under förlovningsstiden, fastigheter, utrustning till det gemensamma hemmet (som ofta betalas av tjejens föräldrar), att killens föräldrar står för bröllopet samt ekonomiska transaktioner som involverar gästerna kan förekomma. Tjejens familjs status, ekonomi samt tjejens rykte påverkar hur mycket pengar det kan röra sig om. Det kan även förekomma att tjejens familj till exempel inkluderar mark till killens familjs hemgift för att på det sättet visa sin höga status.

Mahr

Hemgift i form av att killen och hans familj ger pengar till tjejen förekommer i muslimska äktenskap och kallas mahr. Detta är en ekonomisk förbindelse som är mycket vanligt förekommande i muslimska äktenskap. Mahr omtalas ofta som guld men betalas oftast i form av pengar. Enligt vissa informanter är det acceptabelt att välja bort mahr och en del par använder det mest symboliskt eller väljer bort det helt. Andra informanter säger att mahr är något som måste finnas med i muslimska äktenskap och inte kan väljas bort. Det finns tre former av mahr: *direkt mahr* som betalas ut i samband med vigseln, *delad mahr* där en del betalas ut i samband med vigseln och den andra delen vid en eventuell skilsmässa eller vid mannens bortgång samt *uppskjuten mahr* där hela summan betalas ut vid en skilsmässa eller vid mannens bortgång.

I sin artikel *Mahr – syfte, funktion och ställning i svensk rätt*⁴¹ (Ungdomsstyrelsen 2012b) menar Mosa Sayed att mahr har en viktig roll vid ingående av äktenskap eftersom det ses som en religiös förpliktelse eller en förpliktigande religiös handling och är därmed en skyldighet för varje muslimsk man inför dennes äktenskap. Mahr är något som ges till en rättmätig hustru, vilket även gör det till en viktig symbolisk handling kopplad till äktenskapet. Mahr ska enligt kap. 4 vers 4 i Koranen ges till hustrun ”*som en ren skänk*”, det vill säga som en förbehållslös gåva. Enligt koranen blir morgongåvan eller hemgiften hustruns egendom som hon själv råder över. Det är bara när hon medger det eller frivilligt

³⁸ I intervju med Skatteverket 20 maj 2011 och i uppföljande mejlförfrågan som gått ut till de kontor som handlägger dessa ärenden har inga iakttagelser om hemgift inom andra samfund än muslimska gjorts. I intervjuer med såväl personer från trossamfund och ideella organisationer som enskilda beskrivs ekonomiska förbindelser kopplat till äktenskap som något som endast förekommer i romska och muslimska äktenskap.

³⁹ Pengar som killen och hans familj ger till tjejen omnämns i texten som hemgift.

⁴⁰ Pengar eller gåvor som tjejens föräldrar och familj får av killens familj omnämns i texten som brudpeng eller shirbaha.

⁴¹ Artikelns fullständiga namn finns i sin helhet på Ungdomsstyrelsens webbplats.

avstår från delar av den som mannen kan ta del i den egendom som hustrun fått som mahr (Ungdomsstyrelsen 2012b).

Under vigselceremonin får brudens pappa en fråga om han accepterar den överenskomna hemgiften, mahr. De flesta informanter menar att den ursprungliga funktionen av mahr, att ge kvinnan ekonomisk trygghet i det fall mannen skulle skilja sig från henne, är utspelad i dagens Sverige men att traditionen trots det lever kvar. Mahr ska bestämmas av tjejen men är i många fall en överenskommelse mellan föräldrarna som förhandlas fram vid en träff innan själva vigseln.

Samtliga informanter menar att det finns ett samband mellan mahr och tjejen status och rykte. Har hon hög status har hon möjlighet att få högre mahr. Om en familj bor i Sverige och gifter bort sin dotter med en kille från familjens forna hemland kan det också leda till högre mahr. Att acceptera en hög mahr kan även vara ett sätt för killens familj att visa att de värdesätter tjejen högt eller ett sätt att visa tjejen familj att killen aldrig skulle komma på tanken att skilja sig från henne. Mahr är tänkt att gå till tjejen men kan i praktiken gå till hennes familj.

För par som vill ta avstånd från traditioner som de tycker förminskar tjejen självständighet kan de ritualer som de ekonomiska förbindelserna för med sig innebära problem.

”Jag och min kille ville inte ha något möte då familjerna kommer överens om hur mycket guld som jag skulle få av min kille. Skulle vi ha hoppat över den träffen skulle det ha börjat snackas om att jag är lätt på foten. Därför bestämde vi att familjerna skulle träffas dagen innan festen och göra det hela symboliskt. Vi ville inte ha något tal om guld vid den här träffen utan hade den mest för att få familjernas välsignelse. När det gällde förhandlingen om guldet sa vi helt enkelt till familjerna att vi var överens, vilket de accepterade. Hade vi valt att inte följa traditionen när det kom till denna träff hade vi aldrig blivit accepterade som par.”

(Leila)

Vissa kan uppleva traditionerna som kränkande men kan ändå komma att ta beslutet att följa dem då avståndstagande kan leda till att paret inte blir accepterat som par av familjen, släkten eller gruppen. Behovet av ett erkännande från familjerna samt oron för negativ ryktesspridning kan i dessa fall leda till att paret följer och därmed behåller traditioner som de egentligen skulle vilja ta avstånd ifrån.

Förekomsten av mahr i Sverige

Sayed menar i sin artikel att i princip alla muslimska äktenskap som ingås i Sverige innehåller en överenskommelse om mahr, vilket även är den bild som ges av informanterna. En studie från 2008, av Sayed, visar att samtliga 46 muslimska äktenskapskontrakt som studerades innehöll en överenskommelse om mahr. Hur stor summan var varierade dock, från en symbolisk gåva till 250 000 kronor. Sayed såg en skillnad mellan äktenskap där parterna härstammade från ett annat land än Sverige, och äktenskap där åtminstone en av parterna ursprungligen var från Sverige och hade konverterat till islam.

I de fall som rörde konverterade muslimer bestod mahr regelmässigt av en gåva av symboliskt värde som den blivande hustrun fick i samband med vigselceremonin när makarna tecknade äktenskapskontraktet. I majoriteten av de äktenskapskontrakt som var föremål för studien hade makarna dock delat in avtalet om mahr i två delar, varav den ena delen utföll vid vigselceremonin och den andra vid ett senare tillfälle. I inget av de studerade avtalen hade makarna specificerat när den uppskjutna delen skulle verkställas. Mot bakgrund av sederna i muslimskt färgade länder, som många svenska muslimer verkar upprätthålla i Sverige, torde den uppskjutna delen utfalla vid skilsmässa eller dödsfall.

Sayed ser flera olika syften och ändamål med mahr. Det ska till exempel fungera som en ekonomisk trygghet för kvinnan om mannen skulle avlida eller ta ut skilsmässa. Han menar vidare att det även kan ses som ett sätt att hindra förhastade skilsmässor. Mannen måste verkligen överväga skilsmässan noga, eftersom det innebär en stor ekonomisk förlust för honom att skilja sig. En kvinna kan få skilsmässa genom att avstå från sin mahr⁴² (Ungdomsstyrelsen 2012b).

Mahr inom det svenska rättsväsendet

I artikeln visar Sayed också på svårigheten för svenskt rättsväsende att hantera fall som innefattar mahr. Med hänsyn till de internationellt privaträttsliga reglerna kan, beroende på hur stark anknytning som en tvist har till utlandet, en svensk domstol ibland vara tvungen att tillämpa utländska lagar när den bedömer en tvist om mahr. I sin artikel hänvisar Sayed till två publicerade avgöranden från högre rätt där rätten till mahr har bedömts enligt utländsk lag (RH 1993:116 och RH 2005:66). Därutöver finns fler fall från tingsrätter där anspråk om mahr har bedömts i olika sammanhang.

I RH 1993:116 och RH 2005:66 har det så kallade svenska internationellt privaträttsliga regelverket aktualiserats på grund av rättsförhållandenas starka utlandsanknytning (i senare tingsrättsdomar har man ifråga om tillämplig lag gjort samma bedömning som i RH 2005:66). Frågan om mahr hade aktualiserats i Sverige i samband med skilsmässoprocesser där kvinnorna har yrkat om fullgörande av avtalen om mahr. I RH 1993:116 bedömde rätten mahr som underhåll, medan rätten i fallet RH 2005:66 bedömde det som en del av makarnas förmögenhetsförhållande. Det är alltså tydligt att det inom svenskt rättsväsende finns en tolkningsmöjlighet för hur mahr ska bedömas (Ungdomsstyrelsen 2012b).

Brudpeng

Förr var det vanligare att killens familj erbjöd tjejen familj pengar för att hon skulle gifta sig med deras son.⁴³ Att killens familj erbjuder tjejen föräldrar pengar förekommer enligt en del informanter fortfarande inom vissa romska⁴⁴ och muslimska grupper. Bland muslimer kan brudpeng kallas Shirbaha, vilket betyder mjölkpeng och kan förekomma parallellt med att tjejen även får mahr. Enligt ett antal informanter är detta en summa pengar som uteslutande går till föräldrarna och som inte betalas tillbaka vid en eventuell

⁴² Mer om mahrs koppling till skilsmässa i avsnitt 3.2.3 om skilsmässa.

⁴³ Något som både framkommer i Ungdomsstyrelsens intervjuer och i Mosa Sayeds artikel *Mahr – syfte, funktion och ställning i svensk rätt*, Ungdomsstyrelsen (2012b).

⁴⁴ Enligt informanter med kännedom om dessa ekonomiska förbindelser inom romska grupper används flera olika ord för företeelsen, bland annat brudpris och brudpeng. I detta avsnitt omnämns förekomsten av ekonomiska förbindelser inom romska grupper som innebär att brudens föräldrar får pengar av brudgummens familj som brudpeng.

skilsmässa. Brudpengen kan vara både symbolisk och väldigt hög och är inom de grupper som praktiserar traditionen kopplat till familjens status och tjejen rykte.

”Hög status ger hög brudpeng. Hög status leder också ofta till starkare begränsningar under uppväxten och starka begränsningar bidrar till att upprätthålla en hög status. Möjligheten till en hög brudpeng kan påverka hur hårt hållen och begränsad flickan är när hon växer upp. Förhoppningen är att ett högt brudpris ska ge indikationer på att flickan kommer att leva i en ekonomisk säkerhet.”

(Yrkesverksam)

En familj som har råd att betala en hög brudpeng tros kunna trygga dotterns framtid ekonomiskt. Ytterligare en orsak till varför föräldrarna begär en hög brudpeng kan vara för att markera sin status eller för att avfärda ett oönskat frieri. Brudpengen kan användas till många olika saker och går alltid till tjejen familj, aldrig till henne själv. I vissa fall kan det handla om att bekosta bröllopet eller om att inhandla saker som tjejen kan behöva som hustru. Det kan också gå till helt andra saker som varken har att göra med tjejen eller hennes stundande äktenskap. Utöver pengar och guld kan även materiella saker till tjejen familjemedlemmar ingå i den överenskomna brudpengen, till exempel kläder och tyg.

Övriga ekonomiska förbindelser knutna till äktenskap

Det är även vanligt att bruden får smycken av brudgummen och hans familj med anledning av giftermålet. I muslimska äktenskap ges smyckena i samband med själva bröllopet och förekommer utöver mahr och Shirbaha. Under bröllopfesten, som antingen följer direkt på vigseln eller efter en tid, ska brudgummens familj sätta på bruden de smycken som familjerna kommit överens om att hon ska få. Smyckena har en viktig symbolisk betydelse och signalerar status. Att ge bruden smycken i samband med vigseln förekommer enligt informanterna även i romska grupper. Inom de romska grupperna kan smyckena vara hela eller en del av brudpengen.

Ekonomiska förbindelser som involverar bröllopgästerna förekommer bland syrisk-ortodoxa kristna. När ett par gifter sig är det vanligt att gästerna ger pengar som gåvor. Hur mycket som ges av vem skrivs ner av brudparets familj så att brudparet, vid ett senare tillfälle, ska kunna ge motsvarande summa när någon i gästens familj gifter sig.

Det finns en outtalad förväntan om att få tillbaka samma summa som man själv gav. Det förekommer även att killen och hans familj ger gåvor till tjejen från och med det att första samtalet om äktenskap har ägt rum mellan familjerna. Detta beskrivs som en informell tradition men likväl något som binder det unga paret vid varandra och det kommande äktenskapet. Dessa gåvor kan ha konsekvenser för såväl tjejen som killen. Å ena sidan kan det binda tjejen fastare i relationen och göra det svårare för henne att bryta den om hon skulle vilja, å andra sidan kan det leda till frustration hos killen som vill visa att han är värd tjejen.⁴⁵

⁴⁵ Se även avsnitt 3.2.1 om förlovning.

3.2.3 Skilsmässa

Hur en skilsmässa genomförs är en relevant fråga i sammanhanget eftersom de som gifter sig enbart i en traditionell eller religiös ceremoni följer andra rättsordningar som ofta har en mer begränsad syn på rätten till skilsmässa än den som svensk lag slår fast. Att skilja sig är enligt de flesta informanter sällan socialt accepterat. Trots att skilsmässa beskrivs som skamfyllt och i vissa fall näst intill omöjligt att driva igenom för kvinnor upplevs det ändå som att skilsmässor blir allt vanligare, både av informanter från ideella organisationer och av informanter från trossamfund.

Informanternas erfarenheter av betydelsen av att genomföra en civilrättslig skilsmässa, i de fall paret även gift sig borgerligt, skiljer sig åt. Vissa menar att det inte alls påverkar möjligheterna att skilja sig i religionens eller traditionens ögon medan andra menar att det har betydelse och kan vara något som påverkar en imams eller prästs vilja att genomföra en religiös skilsmässa. En civilrättslig skilsmässa påverkar dock sällan familjens inställning.

Vissa informanter berättar om hur konsekvenserna av en skilsmässa i många fall drabbar fler än den som vill skilja sig. Ofta utsätts hela familjen för släktens avståndstagande, förtal, hot och bestraffningar, vilket förstärker känslan av skuld hos den som drivit igenom skilsmässan. Om paret är kusiner kan det ofta vara ännu svårare att skilja sig då det blir omfattande konsekvenser som i många fall kan skapa stora konflikter inom släkten.⁴⁶ Inom vissa grupper kan en skilsmässa för en kvinnas del även få mer långtgående konsekvenser då det kan vara svårt för en skild kvinna att hitta en ny man att gifta sig med.⁴⁷

Medling

Medling är vanligt för att lösa dispyter i den inofficiella sfären, till exempel inom äktenskapet. Medling då skilsmässa är aktuellt förekommer enligt flera informanter både bland kristna och muslimer och då paret har gift sig i en traditionell eller religiös ceremoni.

Familjen och släkten blir i högsta grad involverade i de fall ett par börjar prata om skilsmässa. Press från föräldrar och släkt att förbli gifta är vanligt. Denna press liknar ofta den som förekommer för att övertala eller tvinga en ung person att gifta sig. Dessutom involveras ofta hela familjerna i att lösa situationen utan att paret skiljer sig.

”Det är svårare att ta sig ur ett äktenskap som ingåtts genom en traditionell ceremoni i en kollektiv kontext då paret själva inte får bestämma om de ska skilja sig eller ej utan de äldre i familjerna ska sitta och diskutera det hela och prata om hur de ska kunna lösa situationen för att paret ska fortsätta vara tillsammans. Det är en hel flock som ska prata och det krävs giltiga skäl, som ska godkännas av tjejens och killens familjer.”

(Yrkesverksam)

För att familjer ska acceptera att ett par skiljer sig krävs giltiga skäl. Vad som är ett giltigt skäl varierar mellan grupper och mellan släkter. Även om paret är överens om

⁴⁶ Mer om detta i avsnitt 3.2.1 om kusinäktenskap.

⁴⁷ Mer om konsekvenserna vid skilsmässa för den enskilde och dennes familj i avsnitt 4.4.4 om konsekvenser.

skilsmässan kan de behöva förklara sig för familjen som oftast argumenterar för att paret ska förbli gifta. Mehdi menar att medling i praktiska mål om äktenskapsskillnad i muslimska äktenskap både är inspirerad av muslimsk lag⁴⁸ och kulturella traditioner. Muslimer i Europa kommer från olika kulturella bakgrunder och i många fall kanske inte medlaren delar parternas kulturella bakgrund. Idealiskt är att medlaren därför inte bara är medveten om sina egna värderingar och övertygelser, utan även är känslig för parternas värden och traditioner (Ungdomsstyrelsen 2012a).

Inom muslimska grupper kan medlaren vara en imam men även en familjemedlem eller en släkting. Inom den syrisk-ortodoxa gruppen är medlaren enligt både Ungdomsstyrelsens informanter och Wannas (2007) en präst. Medlingen är där ett krav innan prästen skickar frågan om skilsmässa eller annullering till den kyrkliga rättsinstans som kan ta beslut.

”Innan man ska skilja sig ska man prata med en präst. Detta är en form av tvång. Kyrkan jobbar för att hålla ihop äktenskap och prästen har en maktposition då han representerar kyrkan. Efter att ha talat med paret som vill skilja sig är det han som skriver en rapport och skickar den vidare till biskopen och patriarksätet som bevilja skilsmässan. Prästens tolkning blir därför väldigt viktig. Mycket skuld och skam finns med i ett sådant samtal.”

(Yrkesverksam)

Medlingen beskrivs av vissa informanter som en maktsituation präglad av starka patriarkala normer. Likt föräldrarna upplevs medlarens syfte vara att äktenskapet fortsätter. Enskilda berättar att religiösa företrädare, i stället för att bekräfta skilsmässan eller genomföra en religiös skilsmässa, har inlett samtal om försoning och vad som förväntas av en hustru respektive en make. Även i Danmark finns sådana erfarenheter.⁴⁹ Mehdi beskriver att tjejer har upplevt att imamen i stället för att bekräfta skilsmässan föreslagit en medling med killen i syfte att återföreina paret i stället, vilket tjejen har upplevt som mycket kränkande.

”Efter att ha skilt sig borgerligt försökte de få en religiös skilsmässa. De gjorde flera försök men i stället för att formalisera skilsmässan försökte imamen i stället övertala dem att fortsätta vara gifta. Imamen pratade om vad som är en mans uppgift i ett äktenskap, hur han ska se på sin fru och så. Till slut föreslog en imam att min kille skulle ta sig en fru till.”

(Leila)

Även i de fall det funnits stöd i religionen för skilsmässa har vissa par erfarenhet av att religiösa företrädare har försökt att medla i syfte att rädda äktenskapet eller helt enkelt vägrat att genomföra en skilsmässa.

”Jag hade först tagit kontakt med moskén ... men de ville inte hjälpa till. I stället fick jag en lista av dem för hur jag skulle göra för att bli sams med min man.”

(Evin)

⁴⁸ Se Rubya Mehdis artikel *Muslim Family Law and Young People in Denmark*, Ungdomsstyrelsen (2012a).

⁴⁹ Se Rubya Mehdis artikel *Muslim Family Law and Young People in Denmark*, Ungdomsstyrelsen (2012a).

Ekonomiska aspekter av skilsmässa

I den muslimska skilsmässan framkommer ekonomiska aspekter som inte nämns inom andra trossamfund och grupper. Därför kommer enbart ekonomiska aspekter av muslimska skilsmässor att diskuteras i detta avsnitt.

Enligt muslimsk lag bör ett äktenskap som inte längre fungerar avslutas för att undvika ytterligare problem, en möjlighet som endast är till för mannen (Ungdomsstyrelsen 2012a). Mannen uttalar att han vill skilja sig och betalar den uppskjutna delen av mahr (i de fall paret avtalat om en sådan) till sin hustru. Därefter betraktas paret som skilt.

Kvinnan hamnar i ett stort underläge i skilsmässoprocessen. Enligt Mehdi finns det två sätt för kvinnan att begära skilsmässa. Det ena är att mannen i äktenskapskontraktet har delegerat rätten att begära skilsmässa till sin fru⁵⁰ som sedan kan utnyttja denna rätt. Det andra sättet är att kvinnan initierar en skilsmässa med hjälp av en Qadi (muslimsk domare) eller genom att gå till en domstol.⁵¹ Khul är ett sådant möjligt förfarande. Khul är ett avtal som tillåter upplösning av äktenskap på kvinnans initiativ.

Om mannen samtycker till skilsmässan kan Khul genomföras utan ett domstolsförfarande men om han inte samtycker kan en muslimsk domstol fatta beslut om Khul. Oavsett formen för skilsmässan (khul eller att mannen i äktenskapskontraktet delegerat rätten) är förutsättningen att kvinnan avstår från sin mahr (Ungdomsstyrelsen 2012a). Några informanter påpekar dock att sådana mer formaliserade påtryckningsmöjligheter, i syfte att få mannen att acceptera en skilsmässa, saknas i Sverige. Ofta krävs det i stället att kvinnan övertalar mannen att skilja sig från henne.

Som nämnts i avsnitt 3.2.2 består mahr i vissa fall av två delar. En del som betalas ut i samband med bröllopet och en del som betalas ut vid en eventuell skilsmässa eller vid mannens bortgång. Mahr kan också i sin helhet betalas ut vid skilsmässa eller mannens bortgång, så kallad uppskjuten mahr. Vissa familjer sätter en väldigt hög summa som ska betalas ut vid en eventuell skilsmässa. En tanke med det är att det ska hindra mannen från att skilja sig. Vissa informanter menar dock att ett högt mahr kan leda till stora konsekvenser för mannen vid en eventuell skilsmässa. Konsekvenser som innebär att han har en skuld som han måste betala av under lång tid.⁵²

Mehdi menar att bland föräldrar som gifter bort sina döttrar med män i Danmark kan en hög mahr ses som en sätt att trygga sin dotters framtid och förebygga att mannen kommer att lämna henne. Denna säkerhetsåtgärd grundar sig i tron att mahr har samma effekt i Danmark som i familjens forna hemland, vilket det inte har. En man som vill skilja sig men slippa att betala ut den uppskjutna delen av mahr kan göra sin frus liv så olidligt att han därmed tvingar henne att initiera skilsmässan och på det sättet ge upp sin mahr.

⁵⁰ Talaq-i-tafwid. Detta beskriver vi i avsnitt 3.2.1 under rubriken Vigselceremonin.

⁵¹ I Sverige finns inget sådant etablerat muslimskt rättssystem där detta är möjligt. Däremot har det hänt att svenska medborgare med hjälp av en imam har skickat sitt ärende till en muslimsk domstol i Storbritannien som har tagit beslut om skilsmässa.

⁵² Mer specifikt om denna ekonomiska konsekvens för mannen vid skilsmässa i avsnitt 4.3.1 om konsekvenser.

Mehdi exemplifierar detta med den pakistanska gruppen i Danmark. Hon menar att muslimska minoritetsgrupper i Danmark saknar såväl de rättsliga, tvingande åtgärderna som den kraft som den sociala pressen, som är vanlig i de sammanhang där utbetalning av mahr vid skilsmässa är en allmänt vedertagen ordning, för med sig (Ungdomsstyrelsen 2012a). Även i Sverige beskriver informanter liknande svårigheter. Det finns ingen garanti för att kvinnan får ut sin mahr om de skiljer sig. Ingen kan tvinga mannen och omgivningen bryr sig inte.

Andra försvårande faktorer för kvinnan att driva en skilsmässa kan vara i de fall där hennes familj har använt hennes mahr. Detta kan leda till att hon tvingas vara kvar i ett äktenskap mot sin vilja, då hon inte har möjlighet att lösa ut sig.⁵³

Andra aspekter av skilsmässa

I många fall kan det vara lättare att få ut skilsmässan i familjens forna hemland eller i en religiös instans i ett annat land. Har tjejen stöd av sin familj kan det dock vara lättare att få igenom en skilsmässa i Sverige. I vissa fall kan familjen villkora ett sådant stöd med att tjejen accepterar att de hittar en ny kille att gifta sig med till henne.

”En flicka som skilt sig måste snabbt giftas bort igen, hon är oren. En flicka blev gift tre gånger från årskurs 7 till årskurs 9.”

(Yrkesverksam)

Enligt Wannes är skilsmässa inte tillåtet enligt syrisk-ortodox tradition. Däremot kan äktenskap annulleras, vilket ger samma konsekvenser som en skilsmässa. Rätten till annullering ser enligt Wannes olika ut för män respektive för kvinnor. Mannen har rätt till annullering om det framkommer att kvinnan inte varit oskuld på bröllopsnatten, om hon varit otrogen eller avsiktligt undvikit graviditet. Om någon av parterna har en sjukdom eller byter religion har både kvinnan och mannen rätt till annullering. Det sker dock bara om båda parter medger det. Wannes menar vidare att det pågår förändringsprocesser inom den syrisk-ortodoxa kyrkan i Sverige, vilket har inneburit att möjligheten till annullering ökat. Samtidigt pågår en debatt om annullering där vissa förespråkar att det ska bli enklare, andra att det är för enkelt i dagsläget och slutligen de som menar att det inte ska vara möjligt att ansöka om annullering över huvud taget (Wannes 2007).

I muslimska skilsmässor behövs vittnen men inga papper från moskén som bekräftar skilsmässan. Det påpekas dock att kvinnan ofta upplever att hon behöver ett dokument från moskén för att kunna hävda sin rätt mot familjen, bevisa att hon är skild och därmed kan gifta sig igen eller för att kunna resa till familjens forna hemland. Mannen är inte på samma sätt beroende av ett dokument för att styrka sitt civilstånd. Kvinnor kan möta stora svårigheter att få fram ett sådant dokument då många imamer inte vill eller anser sig kunna utfärda ett sådant. Bland vissa ortodoxa kristna kan det vara ännu svårare att skilja sig och kunna hävda det i sin egen grupp eftersom kyrkan inte skriver några papper på att paret är skilda då skilsmässa inte alls är accepterat.

⁵³ Mer om ekonomiska konsekvenser av skilsmässa i avsnitt 4.4.4.

Mannen har ett maktövertag vid en skilsmässa. Han kan till exempel slänga ut kvinnan men vägra att ge henne skilsmässa officiellt. På så sätt kan hon inte gifta sig med en ny man, medan mannen däremot i en muslimsk kontext kan gifta sig med en ny kvinna. Vissa kvinnor råkar även ut för att mannen i konflikter hotar med att lämna henne, vilket skulle försätta henne i en svår situation då hon skulle vara fortsatt gift men inte ha någon kontakt med sin man. Detta skulle göra det omöjligt för henne att gifta om sig.

”Män kan utöva makt över kvinnan genom att inte ge henne religiös skilsmässa, vilket gör att det kan vara svårt för henne att resa till hemlandet och så vidare. Mannen kan då också fortsätta komma hem till kvinnan och bete sig som han bor där, eftersom de fortfarande är gifta. Kvinnan blir då fast i ett haltande äktenskap. Det är svårt att hitta imamer som kan hjälpa.”

(Yrkesverksam)

Rädslan att förlora vårdnaden om sina barn, vilket kan ske vid muslimska skilsmässor då det rättsliga ansvaret för barnen tillfaller mannen, kan också påverka en kvinna att stanna kvar i ett äktenskap som hon egentligen skulle vilja bryta sig ur.

Vissa hävdar att för icke-troende, som gift sig i en religiös ceremoni endast för att tillmötesgå familjens önskan, upplevs inte svårigheterna för kvinnor att få en religiös skilsmässa som problematisk. Paret lever inte enligt de religiösa reglerna och bryr sig helt enkelt inte om att begära en religiös skilsmässa utan nöjer sig med en civilrättslig, i de fall de gift sig borgerligt. Att kvinnan då kan hamna i ett haltande äktenskap⁵⁴ kan vara något som hon upplever som mindre problematiskt. För troende kan det dock uppstå andra problematiska konsekvenser. Enligt syrisk-ortodoxa traditioner menar en informant att en viss tid måste gå innan personen får gifta sig igen i kyrkan. Att behöva vänta flera år innan man får gifta om sig, vilket det kan handla om, kan upplevas som problematiskt för en troende person som vill leva inom ramen för ett religiöst äktenskap.

3.3 Trossamfunden

3.3.1 Introduktion

Det huvudsakliga fokuset i denna rapport är att beskriva konsekvenser för unga som mot sin vilja blir gifta i en ceremoni som inte är juridiskt bindande. För att hämta in kunskap om detta har Ungdomsstyrelsen intervjuat en mängd yrkesverksamma, ideella organisationer och enskilda individer med erfarenhet och kunskap om dessa frågor (se avsnitt 3.2).

Ungdomsstyrelsen har även intervjuat representanter från olika trossamfund för att se hur frågan om äktenskap mot någons vilja, genom ceremonier som inte är juridiskt bindande, hanteras hos dem. I detta avsnitt sammanfattas resultat från dessa intervjuer. Sammanlagt har 21 intervjuer och samtal genomförts med representanter för trossamfund, religiösa organisationer samt ett studieförbund. Dessutom har vi intervjuat representanter från ungdomsorganisationer knutna till ett antal trossamfund.

⁵⁴ Ett haltande äktenskap innebär att parterna är civilrättsligt skilda men inte skilda enligt religionen.

Informanterna har varit präster, pastorer, imamer eller andra samfundsrepresentanter från kristna (ortodoxa, katolska, frikyrkliga och svenska kyrkan), judiska, mandéiska och islamiska trossamfund. Representanter från islamiska samfund är något överrepresenterade. Detta beror främst på att det företrädesvis är inom de muslimska ceremonierna som ekonomiska transaktioner, vilket är ett av de områden vi har i uppdrag att studera närmare, knyts till själva vigseln och vigselceremonin. Intervjuerna har genomförts under perioden maj till oktober 2011 och har i allmänhet pågått mellan 30 minuter och två timmar. Några av intervjuerna har dock varit kortare när informanterna inte ansett att frågorna varit relevanta för deras samfund och att de inte har kunnat bidra med information.

Informanterna, som kommer både från samfund med vigselrätt och från samfund utan vigselrätt⁵⁵, har rekryterats via en snöbollsmetod där vi framförallt utgått från Nämnden för statligt stöd till trossamfunds (SST) kontakter med trossamfunden. Att hitta och komma i kontakt med landets samtliga trossamfund har inte varit praktiskt genomförbart. Det går därför inte, utifrån de intervjuer som genomförts, att säga något om vad trossamfund i Sverige generellt har för kännedom om äktenskap mot någons vilja genom ceremonier som inte är juridiskt bindande, eller hur de arbetar med frågan. Det är också svårt att uttala sig med säkerhet om hur frågan hanteras inom de samfund som vi pratat med, då vi oftast endast intervjuat en person från varje samfund. Den bild som målas upp bygger därmed på enskilda personers vittnesmål och erfarenheter.

Syftet med detta avsnitt är inte att utreda trossamfundens vigselrätt eller att dra generella slutsatser om hur trossamfund i Sverige hanterar denna fråga utan att visa på hur frågan *kan* diskuteras och behandlas inom trossamfund. Avsnittet kan ses som en kompletterande del till avsnittet om yrkesverksamma, ideella och enskildas kunskaper. Informationen i avsnittet bygger på de genomförda intervjuerna.

3.3.2 Vigsel mot någons vilja

Juridiskt giltig vigsel eller inte

Samtliga representanter för trossamfund som deltagit i intervjuerna tar starkt avstånd från äktenskap mot någons vilja och många menar att det inte förekommer inom deras samfund. I de fall det finns kännedom om tvångsäktenskap menar informanten oftast att det förekommer inom andra samfund än deras eget. Det påpekas också att tvångsäktenskap inte är accepterat enligt religionen och att om det skulle förekomma beror det på tradition och kulturella uttryck.

Samfund som har vigselrätt menar generellt att de endast förrättar vigslar som är juridiskt bindande och samfund utan vigselrätt menar att de alltid informerar par som kontaktar dem för giftermål om att de även måste gifta sig borgerligt för att äktenskapet ska bli juridiskt bindande. Kammarkollegiet ställer som krav att samfund som fått vigselrätt, men ämnar fortsätta genomföra endast religiösa vigselceremonier, måste vara mycket tydliga gentemot de par som vill gifta sig med vilka vigslar som blir juridiskt bindande och vilka som inte blir det (se avsnitt 3.1.1).

⁵⁵ Cirka två tredjedelar av informanterna representerar trossamfund med vigselrätt.

Representanterna från de samfund som inte har juridisk vigselrätt menar också att det är allmänt känt att de religiösa vigslarna inte är juridiskt bindande och att par även behöver gifta sig borgerligt för att äktenskapet ska bli juridiskt giltigt.

”Det vanliga i de här länderna som man kommer ifrån är att det civilrättsliga sköter staten och statliga myndigheter och kyrkorna sköter det här mer kyrkliga förrättningen. De som är bosatta i Sverige vet oftast/att de också måste gifta sig civilrättsligt./”

(// Ungdomsstyrelsens förtydligande.)

(Präst från ett ortodoxt kristet samfund)

Enligt Skatteverket kommer det dock in vigselbevis från personer som vigts av samfund utan vigselrätt, vilket skulle kunna tyda på att det inte alltid är helt klart för paret att vigseln inte är juridiskt bindande.

Det framkommer också i vissa av de samtal vi haft att det finns vigselförrättare som bortser från att de inte har juridisk vigselrätt och viger personer i ceremonier som inte är juridiskt bindande, trots att samfundet de tillhör tar avstånd från detta. Informanterna som berättar om dessa vigselförrättare menar också att det i dessa sammanhang ofta bortses från regler om 18 års ålder och krav på samtycke.

”Jag själv skulle inte kunna tänka mig att viga någon som är under 18 år. Men många kan nog tänka, islam förbjuder ju inte det så varför ska vi hålla på liksom. Jag tror det är många som inte ser några problem över huvudtaget med det. Rent teologiskt finns det väl inga problem med ett sådant sätt att se på det.”

(Imam)

Dessa ceremonier tycks genomföras utanför samfundens insyn. I de fall då intervjupersonerna menar att det genomförs sådana ceremonier av någon som tillhör det egna samfundet påpekar de att det är svårt att komma åt dessa vigselförrättare då de oftast genomför vigslar utanför samfundets lokaler.

Inom vissa samfund förs en diskussion om huruvida de bör ha vigselrätt eller inte. De argument som lyfts fram som stöd för att samfunden ska ha vigselrätt är att det underlättar för församlingsmedlemmarna att inte behöva få äktenskapet registrerat genom att utöver den religiösa ceremonin även ha en borgerlig vigsel, att det är ett tecken på att samfundet är etablerat i det svenska samhället eller att det är en naturlig del i samfundets organisation. De argument som lyfts mot är till exempel att det försvårar möjligheten att förrätta endast religiöst giltiga vigslar och att det innebär en myndighetsutövning att förrätta juridiskt giltiga vigslar, vilket kan vara problematiskt när samfundet inte är en myndighet. En av informanterna som valt att inte ansöka om vigselrätt lyfter fram argumentet att det inte går att förrätta vigslar mellan personer som till exempel är asylsökande och som inte kan få en giltig hindersprövning från sitt forna hemland.

Religion, tradition och familjens påverkan

Det är några av informanterna som påpekar att det finns personer inom deras samfund som förväxlar religion med traditioner och som till exempel förrättar vigslar som

egentligen inte är förenliga med religionen, men som enligt dessa vigselförrättares tolkning är det. Hur religionens regler tolkas kan variera mellan dessa vigselförrättare och samfunden. Att religion kan tolkas på flera olika sätt har också blivit tydligt i intervjuerna. Det har funnits situationer där informanter från samma trosriktning uttryckt olika synpunkter om till exempel kvinnors rätt till skilsmässa eller synen på samboförhållanden och oskuldsnormer.

Det flesta informanterna tror att föräldrars påverkan på ungas val av partner nu för tiden är begränsad. Föräldrar har säkerligen åsikter, men i slutändan är det de unga som avgör själva.

”Föräldrarna kan uttrycka sin åsikt kring sina barns val av partner, men föräldrarna kan inte säga ja eller nej till barnets val eller välja åt sina barn.”

(Informant från ett ungdomsförbund inom en ortodox kristen kyrka)

Ett antal informanter har dock stött på fall där de unga och föräldrarna varit oense om barnens val av partner. Informanterna menar att de alltid uppmanar föräldrarna att låta barnen välja själva i dessa fall. Även om föräldrarna inte uttryckligen hotar eller tvingar sina barn att gifta sig finns det informanter som vittnar om att unga kan känna en indirekt press från föräldrarna i val av partner. En press som kan vara svår att stå emot.

”Vem vågar säga nej /till sina föräldrar när de föreslår en äktenskapspartner/? Jo, den som har kunskap/om sina rättigheter/ Unga utan kunskap vågar inte säga emot sina föräldrars vilja.” (// Ungdomsstyrelsens förtydligande.)

(Kaldeisk informant)

Att föräldrar har åsikter om sina barns val av partner kan bero på att de i sin tur har press på sig från släkten i det forna hemlandet att den blivande partnern ska vara en bra person.

Ibland kan det vara väldigt starka påtryckningar från släktingar i hemlandet att man ska ge sin son eller dotter till någon av deras barn. Man känner en väldigt stor förpliktelse gentemot den egna släkten eller bekantskapskretsen. Att man ska ge dem första tjing på sina barn.

(Imam)

Påskyndande faktorer och relationer före äktenskapet

Att gifta sig i en traditionell eller religiös ceremoni som inte juridiskt bindande kan för vissa unga vara ett sätt att få leva tillsammans utan att vara civilrättsligt gifta. Detta äktenskap kan dock på många sätt vara precis lika bindande för parterna som ett juridiskt äktenskap, eftersom de i och med den traditionella eller religiösa ceremonin betraktas som gifta av personerna i sin omgivning. Detta är något som paret kanske inte inser när ceremonin genomförs eller som myndigheter, som unga vänder sig till för att få hjälp ur ett sådant äktenskap, inte alltid är medvetna om. Viljan att ha en sexuell relation kan också fungera som en påskyndande faktor till äktenskap i de fall då sex innan äktenskapet inte är tillåtet. Det är i dessa fall inte ett äktenskap som parterna vill ha, med de konsekvenser som följer därav, utan en möjlighet att ha en sexuell relation.

Att leva som sambo tycks vara accepterat inom en del trossamfund, men inte inom alla. En traditionell eller religiös ceremoni som inte är juridiskt bindande verkar i vissa fall kunna fungera som ett sätt för ett ungt par att leva ihop och vara öppna med sin relation, vilket annars kanske inte skulle vara acceptabelt. Detta kan vara en faktor som får unga att formalisera en relation genom ett traditionellt eller religiöst äktenskap som de kanske inte är beredda på eller förstår innebörden av.

”Samboskap är inte ok. Det är en anledning till att många gifter sig ungt. De vill bara kunna bo ihop och inser inte konsekvenserna av det.”

(Informant från ett islamiskt riksförbund)

”Alla gifter sig, ingen är sambo. Unga kan umgås som par innan förlovningen, men de ska inte bo ihop eller ha sex fören efter vigseln. De flesta unga påverkas av sina svenska vänner, vilket gör att de gamla reglerna ruckas på bland vissa.”

(Informant från mandéiska trossamfundet)

Det som för de unga endast ses som ett sätt att få leva som pojkvän och flickvän kan av omgivningen ses som ett äktenskap. Frågan är om de unga som formaliserar en relation på detta sätt är fullt medvetna om vilka konsekvenser och eventuella problem det kan medföra, framförallt för kvinnan, om det kommer till en punkt då hon vill avsluta relationen.

Normen om oskuld före äktenskapet lyfts av flera samfundsrepresentanter. Alla informanter menar att kravet i teorin ska vara detsamma för killar som för tjejer, men att det i praktiken kan finnas stora skillnader där det ställs högre krav på tjejers oskuld än på killars. Detta är dock inte kopplat till religion utan till traditioner och kultur, menar några av informanterna.

Förutsättningar för äktenskap

I princip uppger samtliga samfundsrepresentanter att det är 18 års ålder som gäller för äktenskap. Det finns dock ett par informanter som menar att det rent teologiskt inte finns någon åldersgräns för äktenskap, och att personer som värderar religionen högre än de statliga lagarna därmed säkert viger par där någon eller båda är under 18 år. De vigselförrättare som åsyftas är personer utan juridisk vigselrätt. Dock uppger informanterna att de flesta vigselförrättare följer de svenska lagarna även om det inte finns någon religiös grund för 18-årsgränsen. En informant menar dock att det inte är något problem att viga personer under 18 år i en religiös ceremoni om båda vill det.

”Så länge de båda vill gifta sig så finns det ingen direkt åldersgräns. En religiös ceremoni går att göra även om någon av parterna är under 18 år. Det handlar mer om att båda ska vilja.”

(Informant från ett islamiskt trossamfund)

Fullmaktsäktenskap och kusinäktenskap finns det relativt låg kännedom om bland informanterna. De som menar att kusinäktenskap förekommer påpekar dock att det kan

vara väldigt svårt att ta sig ur ett sådant äktenskap eftersom släkterna är så sammankopplade.

Förlovning

Informanternas uppfattning om hur vanligt det är med förlovning varierar. Samtliga informanter menar dock att förlovningar kan brytas utan problem och att det enligt religionen inte finns något krav på att ett par som är förlovade sedan måste gifta sig. I några av intervjuerna framkommer det dock att det kan vara svårare att hitta en ny partner om man varit förlovad tidigare då man kan ses som förverkad inom den egna gruppen.

Det händer att man bryter förlovningar . Det är inte katastrof men det är inte något man föredrar att ens son eller dotter ska gifta sig med någon som varit förlovad tidigare.

(Kaldeisk informant)

Förlovningen kan upplevas som mycket bindande på grund av kultur och tradition och unga kan indirekt pressas att ingå förlovningar av sin omgivning för att det anses vara passande. Om alla i ens omgivning dessutom anser att förlovningen är bindande spelar det inte så stor roll att det enligt religionen inte finns något som säger att den inte går att bryta.

Att lova bort sina barn i äktenskap när de är små, anses av informanterna inte ha något med religionen att göra utan är enligt de intervjupersoner som nämner det endast traditionsbundet. Ett par av informanterna tror att föräldrar kan prata om att de vill att deras barn ska gifta sig med varandra när de blir stora, men att det ofta inte ligger något allvarligt i det. Huruvida det slår in eller inte beror på vilken påverkan föräldrarna har på sina barn, menar en informant.

”Om föräldrarna har makt över barnen är det troligt att trolvningen leder till ett framtida äktenskap men har de inte den makten blir det inte alls alltid så.”

(Imam)

Vigsel och skilsmässa

Hur en vigsel kan gå till skiljer sig åt mellan olika religioner, trosriktningar och traditioner och vi kommer här inte att beskriva olika former av vigselceremonier. Genomgående bland de intervjuade trossamfundsrepresentanterna är dock synen på äktenskapet som något evigt, något som ska vara hela livet. I teorin är därför skilsmässa ingenting som förespråkas. I praktiken är däremot samtliga samfundsrepresentanter fullt medvetna om att skilsmässor förekommer och att det är en del av det samhälle vi lever i.

”Skilsmässa förekommer, men det ses som ett misslyckande. Vi försöker hjälpa paren för att undvika det. Skilsmässa gör inte att man utestängs ur församlingen, men det kan påverka förtroendet för en person.”

(Informant från en kristen frikyrka)

Skilsmässa är dock inte helt socialt accepterat inom vissa grupper. Det kan också vara mer eller mindre lätt att få ut skilsmässa och inom vissa trosriktningar är det olika förutsättningar för män och för kvinnor. Enligt vissa informanter är en civilrättslig skilsmässa nödvändig innan en religiös skilsmässa kan utfärdas.

”Vi begär att de skiljer sig borgerligt först. Det tycker vi är mycket viktigt.”

(Informant från judiska församlingen)

Även samfundsrepresentanter lyfter att det finns en risk att så kallade haltande äktenskap kan uppstå om paret får en civilrättslig skilsmässa men inte anses skilda enligt religionen. Detta är ett problem som framförallt lyfts vad gäller muslimska kvinnor som kan vägras möjlighet till religiös skilsmässa. Kvinnan hamnar här i två parallella rättssystem där hon kan komma att begränsas i sina möjligheter av det religiösa rättssystemet, till exempel om hon vill gifta om sig eller resa till vissa länder där muslimsk rätt står över svensk rätt och där kvinnan inte kan resa själv utan att vara religiöst skild. En intervjuad imam menar att en civilrättslig skilsmässa kan vara ett stöd för en kvinna att driva frågan om att få en muslimsk skilsmässa, och att den civilrättsliga skilsmässan kan få en imam att skriva ett paper som bekräftar att hon är skild. Detta intyg kan behövas för att kvinnan ska kunna resa till vissa länder där en svensk civilrättslig skilsmässa inte anses giltig eller för att visa sina släktingar eller en ny blivande man att hon verkligen är skild enligt islam.

Ekonomiska förbindelser

Det är framförallt den muslimska traditionen med mahr som lyfts fram i intervjuerna när vi frågar om ekonomiska förbindelser. Mahr är obligatoriskt vid muslimska äktenskap och är i vissa fall en symbolisk handling (till exempel ett smycke), medan det i andra fall kan vara en större summa pengar som ska fungera som en ekonomisk trygghet för kvinnan vid en eventuell skilsmässa eller om mannen avlider. Att avstå från sin mahr kan vara ett sätt för kvinnan att få till stånd en skilsmässa. Mahr vid skilsmässa kan även leda till konflikter om paret endast kommit överens om mahr muntligen och det inte finns något skriftligt äktenskapsbevis där summan finns nedskrivet (vilket inte är nödvändigt vid muslimska äktenskap).

”Det kan bli problem för kvinnan att kräva ut sin mahr om det inte finns ett skriftligt avtal. Vittnena kan ju försvinna och då är det svårt för kvinnan att bevisa vilken mahr hon har rätt till.”

(Informant från ett islamiskt riksförbund)

Det förekommer också att par skriver in en hög mahr för sitt anseendes skull. Vid en eventuell skilsmässa kan det bli problematiskt om mannen inte har sådana ekonomiska tillgångar som krävs för att betala kvinnan hennes mahr. De imamer som intervjuats har olika inställning till huruvida imamer bör bistå par i diskussioner om mahr eller inte. Några menar att imamen kan vägleda par i att inte skriva in en orimligt hög mahr i äktenskapskontraktet och att imamer kan hjälpa till att medla vid eventuella konflikter om mahr vid skilsmässor. Andra menar dock att imamerna bör hålla sig utanför dessa diskussioner och vid skilsmässokonflikter om mahr hänvisa till juridiska instanser, så att tvisten kan lösas civilrättsligt.

”Vi brukar inte ta ansvar för huruvida mahr har utbetalats eller inte, utan ekonomiska anspråk mellan makarna får de lösa i tingsrätten genom ett civilrättsligt mål. Vi kan inte ta ansvar för det, det är att ta sig vatten över huvudet. Vi har helt enkelt inte kapacitet för det, vi kan inte sitta och agera domstol på det sättet.”

(Imam)

3.4 Forskning om parallella rätts- och normsystem

I detta avsnitt presenterar vi två utrednings- och forskningsprojekt med relevans för denna kunskapssammanställning. Det ena projektet har genomförts av *Det nationale forskningscenter for velfaerd* i Danmark. Rapporten *Parallele retsopfattelser i Danmark. Et kvalitativt studie av privatretlige praksisser blandt etniske minoriteter* (Liversage & Jensen 2011) tittar på etniska minoriteters användning av religiöst rättsliga principer och instanser på det privaträttsliga området i Danmark.

Det andra projektet bedrivs av doktoranden Hanna Cinthio vid Malmö högskola. Projektet, som kommer att resultera i Cinthios avhandling, tittar närmare på normkonflikter och unga som upplever en diskrepans mellan å ena sidan de regler, förväntningar och uppmaningar som kommuniceras hemma, utifrån familjens och släktens kulturellt betingade värderingar, och å andra sidan de som skolan och andra samhällsinstitutioner står för, kanske tydligast uttryckt i skolans värdegrund och genom barns och ungas rättigheter. Eftersom avhandlingen inte är publicerad ännu har Ungdomsstyrelsen fått ta del av Cinthios material genom en intervju med henne.

Resultaten från de båda projekten kan både stärka vissa resultat som vi funnit och belysa ytterligare konsekvenser och fenomen.

3.4.1 Parallella retsopfattelser i Danmark

Mycket av det som kommer fram i denna kunskapssammanställning får stöd av en dansk rapport som presenterades i oktober 2011. Det nationale forskningscenter for velfaerd – SFI, publicerade då forskningsrapporten *Parallele retsopfattelser i Danmark* (Liversage & Jensen 2011) som beskriver etniska minoriteters användning av religiöst rättsliga principer och instanser på det privaträttsliga området. Rapporten bygger på material från cirka 250 kvalitativa intervjuer med personer med etnisk minoritetsbakgrund och personer med relevant yrkesbakgrund, till exempel imamer och andra religiösa auktoriteter. I rapporten tittar författarna framförallt på ingående och avslutande av religiösa äktenskap, som inte är juridiskt bindande, och vilka problem som kan uppstå i förhållande till dessa. I rapporten konstateras att problem framförallt uppstår för kvinnor och att det i huvudsak gäller vid skilsmässor. Problem som rör vård av barn och arv tycks inte vara lika utbredda.

De religiösa rättsprincipernas betydelse

Generellt visar rapporten att religiösa rättsprinciper har relativt stor betydelse för många etniska minoritetsgrupper med muslimsk bakgrund. Något som också kan ses hos ortodoxa judar och katoliker. Det finns dock stora skillnader i hur de muslimska rättsprinciperna tolkas och används mellan olika etniska grupper, medan de judiska och katolska rättsprinciperna tolkas på ett mer likartat sätt, oavsett etnisk bakgrund.

Rapporten, som fokuserar på muslimer i Danmark, visar att det är vanligt att danska muslimer ingår muslimska äktenskap, *nikah*, som inte är juridiskt bindande enligt dansk lagstiftning. Enligt rapporten kan det vara sociala, religiösa och kulturella orsaker som gör att par väljer ett nikah-äktenskap. En del par väljer att även gifta sig borgerligt, innan eller efter nikah-äktenskapets ingående, medan andra endast gifter sig i ett nikah-äktenskap. Enligt rapporten tillskrivs nikah-äktenskap ofta stor betydelse för paret, även om det inte är giltigt enligt dansk lag, och det kan vara svårt att upplösa dem.

I rapporten menar man dock att det ser annorlunda ut i fall där det handlar om ett ungt par där killen har muslimsk bakgrund och tjejen etnisk dansk bakgrund. Tjejer med etnisk dansk bakgrund tycks se ett nikah-äktenskap som en kärleksrelation av mindre förpliktigande karaktär än ett juridiskt giltigt äktenskap. En anledning till att dessa par ingår ett nikah-äktenskap kan vara att det önskas av killens föräldrar. Även om nikah-äktenskap generellt anses som mycket bindande kan det alltså finnas undantag från detta bland vissa grupper och individer. I de fall där kvinnan har etnisk minoritetsbakgrund tycks det dock innebära mer förpliktelser och vara svårare att upplösa än om kvinnan har etnisk dansk bakgrund. Rapportförfattarna tycker sig dock se tecken på att normerna kring detta håller på att förändras till att ge unga etniska minoritetskvinnor större individuellt självbestämmande för såväl ingående som upplösande av nikah-äktenskap (Liversage & Jensen 2011).

Skilsmässa från ett nikah-äktenskap

I rapporten bekräftas att det är enklare för män än för kvinnor att få skilsmässa från ett nikah-äktenskap. Kvinnor kan i teorin skriva in sin rätt till skilsmässa i äktenskapskontraktet, men detta tycks inte vara vanligt i praktiken. Åsikterna hur en civilrättslig skilsmässa påverkar möjligheten till en skilsmässa från ett nikah-äktenskap går också isär i de fall då paret är gifta enligt båda systemen. Vissa menar att en juridisk skilsmässa kan underlätta en religiös skilsmässa medan andra menar att det inte har någon påverkan alls. Detta tyder på att det inte går att tala om ett entydigt parallellt rättssystem, som för till exempel katoliker, utan att det finns flera tolkningar och rättssystem bland muslimer.

Om en muslimsk kvinna vill ha religiös skilsmässa krävs ofta att en imam först försöker medla mellan parterna. För att en kvinna ska få skilsmässa krävs också att hon kan påvisa att mannen till exempel misshandlar henne eller missbrukar droger. Att det inte finns någon entydig tolkning av hur en skilsmässa från ett nikah-äktenskap ska gå till hänger, enligt rapportförfattarna, ihop med att det inte finns någon överordnad muslimsk instans i Danmark som bestämmer över detta. Olika etniska minoritetsgrupper påverkas i sin tolkning av de lagar och sedvänjor som finns i respektive hemland. Detta gör att man kan välja en imam som gör samma tolkningar som man själv gör i olika frågor (Liversage & Jensen 2011).

Många kvinnor kan behöva en imams medverkan för att få en religiös skilsmässa. Om hon inte får det kan hon hamna i ett så kallat *haltande äktenskap* där hon är skild enligt dansk lag, men inte enligt muslimska rättsprinciper. I rapporten framkommer att det i en del etniska minoritetsgrupper, både bland muslimer och bland till exempel tamiler med katolsk eller hinduisk bakgrund, finns starka normer mot skilsmässa. En del imamer vittnar om att de fått utstå hot och våld för att de medverkar till att utföra skilsmässor från nikah-äktenskap. För många kvinnor kan det vara viktigt att få en religiös skilsmässa för att kunna åka till andra länder, där muslimsk rätt står över dansk lagstiftning, och där kvinnan inte kan resa själv utan att vara religiöst skild från sin man.

Det kan i samband med skilsmässor från nikah-äktenskap uppstå konflikter kring ekonomi. En konflikt kan handla om att kvinnan inte får sin mahr som mannen enligt religion och tradition ska betala till henne om han tar ut skilsmässa. I rapporten framkommer också att män kan kräva pengar av kvinnan för att han ska ge henne en religiös skilsmässa som hon efterfrågar (Liversage & Jensen 2011).

Utveckling och insatser

I rapporten tycker man sig se en utveckling där inställningen till religiös skilsmässa och kvinnors möjlighet till dessa håller på att förändras i positiv riktning. Författarna påpekar i samband med detta att religiösa rättsprinciper inte är något statiskt utan att de kan förändras och tolkas på olika sätt. De olika tolkningarna medför en möjlighet för personer att leta rätt på tolkningar som passar de egna normerna och avsikterna. Många av respondenterna menar också att det är fullt möjligt att följa både dansk och muslimsk lagstiftning samtidigt. En anledning till detta menar författarna är möjligheten att inom familje-, barnansvars- och arvslagstiftningen ingå individuella avtal, vilket till exempel påverkar möjligheten att skriva avtal om mahr.

Utifrån rapporten lämnar författarna förslag på vidare insatser. Framförallt kompetenshöjning av personal inom offentlig sektor. Det kan exempelvis handla om ökad kunskap kring olika tolkningar av religiösa rättsprinciper och dess förhållande till dansk lagstiftning. Författarna föreslår även att imamer ska få bättre utbildning i dansk lagstiftning kring familjerätt. Även personer med minoritetsbakgrund, såväl kvinnor som män, kan behöva mer kunskap om sina rättigheter och om dansk lagstiftning i familjerättsliga situationer. Författarna efterlyser också sociala insatser från offentliga instanser och frivilligorganisationer som kan stötta kvinnor i haltande äktenskap (Liversage & Jensen 2011).

3.4.2 Unga som lever i dubbla normsystem

Informationen i detta kapitel bygger på en intervju med doktoranden Hanna Cinthio.⁵⁶ I intervjun återger Cinthio information som hon fått genom intervjuer som hon genomfört inom ramen för sin avhandling.⁵⁷ Viss information kommer också från Cinthios tidigare erfarenheter av att arbeta med unga.

Till sin avhandling har Cinthio intervjuat unga som bor i bostadsområdet Herrgården i Rosengård i Malmö. Vid tillfället för intervjun hade Cinthio genomfört cirka 15 intervjuer med tjejer och killar i åldern 15–20 år. Intervjupersonerna har somalisk, kosovoalbansk, libanesisk, palestinsk, irakisk, iransk, kurdisk (Turkiet, Irak), afghansk och romsk (polska romer) bakgrund. En del har bott i Sverige i endast några år medan andra har föräldrar som är födda i landet.

Parallella normsystem

Ett huvudresultat från Cinthios intervjumaterial är att det för många unga blir stora kollisioner mellan vad de får lära sig i skolan om ungas rättigheter och deras egna erfarenheter. Att få höra att det är förbjudet att slå barn, men sedan ändå bli slagen hemma leder till frustration och en känsla av att dessa rättigheter inte når fram till dem. Detta blir svårt för unga att förhålla sig till. Det är också tydligt att det finns stora skillnader mellan hur det pratas om äktenskapet i skolan och hur dessa ungas verklighet ser ut. Det blir därför mycket viktigt, enligt Cinthio, att prata om äktenskap på ett sätt som går att överföra till ungas verklighet och att höja medvetandegraden bland vuxna som möter unga om dessa parallella strukturer som unga måste förhålla sig till. I intervjuerna är det många unga som uttrycker att de lagar som de lär sig om i skolan inte når dem i deras verklighet.

Begränsningar och äktenskap

Killarna uttrycker generellt att de har större rörelsefrihet än tjejerna. Killarna förväntas testa gränser, medan många tjejer känner att de har stora begränsningar i sin vardag. Många killar kan till exempel ha en flickvän medan det inte är möjligt för tjejerna att ha en pojkvän. Cinthio tycker sig dock se att denna skillnad mellan killar och tjejer upphävs när det kommer till valfrihet i samband med äktenskapet. När det kommer till äktenskap får varken killar eller tjejer göra som de vill. Äktenskapet handlar om familjer och släkter snarare än om individer. Killar och tjejer är därför lika ofria i förhållande till äktenskapet enligt henne. Att äktenskapet inte är en individuell angelägenhet är, enligt Cinthio, det tydligaste resultatet i materialet. Det är flera av intervjupersonerna som i sina berättelser demonstrerar hur viktig familjen är i valet av partner.

⁵⁶ Telefonintervju 4 november 2011.

⁵⁷ Avhandlingen är inte publicerad ännu, men materialet i denna rapport publiceras med Hanna Cinthios tillstånd. Mer information om Hanna Cinthios arbete finns på Malmö högskolas webbplats: <http://www.nav.mah.se/person/id/HSHACI>, hämtad 9 november 2011.

Exempel 1

En arabisk kille berättar hur han som liten blev bortlovad till en kusin. Han berättar hur han först upplevde det mest som ett skämt, men att han gradvis förstod att det var allvar. Det var ett avtal mellan de två familjerna som inte kunde brytas. Även om det inte fanns något skriftligt avtal om att han och hans kusin skulle gifta sig, så var det en muntlig bindande överenskommelse. Cinthio beskriver hur killen var ambivalent i sitt resonemang, å ena sidan var han arg på sin familj ”*jag borde få välja själv*”, å andra sidan hade han resignerat inför att det skulle bli som de ville. Han påpekade att det är viktigt att familjen accepterar hans partner och tänkte mycket på hur livet ska fungera i praktiken. Han ville inte göra familjen besviken.

Cinthio menar att intervjupersonen i sitt resonemang skiftar mellan samhällets och föräldrarnas perspektiv. Enligt samhällets normer och lagar ska det inte behöva vara så här, men han kan ändå till viss del förstå föräldrarna. Han pendlar mellan ilska och acceptans. Att visa förståelse för föräldrarna är genomgående för informanterna i hennes material.

Exempel 2

Ett par tjejer berättade om sina bröder, hur de tillåts ha flickvänner men att det inte alltid är helt okomplicerat. En tjej berättar hur hennes bror hade en flickvän som på pappret hade alla ”rätt”, rätt etnicitet, rätt religion och så vidare. Ändå var relationen inte helt accepterad av familjen. Mamman frågade runt bland grannar och vänner i det forna hemlandet om det var en bra tjej. Med en bra tjej menas en tjej som har ett bra rykte, inte flamsar runt, inte har killar och så vidare. Den här tjejen ansågs inte vara en bra tjej, hon ansågs vara kaxig och ryktet sa att hon hade haft pojkvän tidigare. Mamman sa därför nej till tjejen och sa till sin son att han fick välja mellan tjejen och familjen. Han valde då familjen eftersom han inte kunde tänka sig ett liv utan dem. Även här fanns en ambivalens i killens resonemang. Han kände att han borde få välja själv, men tänkte ändå på familjen och deras åsikter.

Olika former av äktenskap

Det framkommer också i materialet att det traditionella eller religiösa äktenskapet är ett äktenskap som upplevs som bindande, även om det inte är det i juridisk mening. Cinthio menar att i vissa fall då ett par väljer att komplettera med en borgerlig vigsel så sker det för att kunna ta del av någon ekonomisk fördel. Förekomsten av kusin- eller släktäktenskap tas upp i vissa intervjuer. Cinthio påpekar att det är svårt att ta sig ur ett äktenskap med en släkting. Det kan leda till stora konflikter inom slakten och blir på så sätt ett ”skydd” mot skilsmässa.

Att välja partner

Samtliga informanter beskriver att föräldrarna har önskemål när det kommer till deras äktenskapspartner. Konsekvenserna av att bryta mot dessa önskemål är dock olika för olika personer. För de informanter där det i nuläget inte är aktuellt med äktenskap, finns ofta en tro på att om de verkligen vill ha en viss person så kommer de att få den personen till slut. Föräldrarna kommer att acceptera det i sinom tid. Några intervju personer menar att de skulle kunna hänvisa till religionen om det skulle behövas för att komma ur ett

ofrivilligt äktenskap. Till exempel genom att påpeka att det enligt islam är förbjudet att gifta någon mot dennes vilja. Religionen kan på så sätt användas som argument för att slippa ett oönskat äktenskap. Det visar sig dock i intervjuerna att för de unga som faktiskt varit i en situation där de velat gifta sig med någon som de själva valt har det inte varit så lätt att övertyga sina föräldrar, som de unga som inte varit i en sådan situation tycks hoppas och tro.

Skolan och språkets roll

De flesta ungdomarna menar att frågor om äktenskap, valfrihet och så vidare inte har tagits upp under deras skolgång. En tjej berättar dock hur hon haft en enskild lärare som vågat ta upp frågorna. De diskussioner som det ledde till i skolan kunde sedan hjälpa henne med argument i diskussioner om dessa frågor med föräldrarna. Cinthio menar att få unga har verktyg för att prata om dessa frågor med sina föräldrar. Vissa har väldigt bra relationer med sina föräldrar, men majoriteten av intervjupersonerna pratar inte om äktenskap eller relationer.

Här kan språket spela en avgörande roll. Ofta är föräldrarna dåliga på svenska och barnen dåliga på sina föräldrars hemspråk. Det blir ett språkligt glapp mellan unga och deras föräldrar. Barn och föräldrar har olika ordförråd på de olika språken. Barnen har inte ord för sexualitet och individuell integritet på hemspråket medan föräldrarna i vissa fall inte har samma begrepp kring detta som de unga, varken på svenska eller på hemspråket. För de unga blir livet på så sätt uppdelat i två skilda språkliga sfärer. Vissa saker pratar de om på svenska och andra på sitt eller sina föräldrars hemspråk.

Intervjupersonerna uppger att de skulle vilja ha lärare (eller andra vuxna) som förstår hur de har det, som förstår de parallella normsystemen och auktoriteterna och som kan svara på frågor om de ungas livssituation.

Ekonomi

När tjejerna i materialet pratar om bröllop handlar det, förutom om oskuld eller blödning på bröllopsnatten, ofta om festen, att få ha en fin klänning på sig, att få presenter och uppmärksamhet. För killar kan det i stor utsträckning handla om ekonomi. Det är nämligen oftast killen och hans familj som ska betala för hela bröllopet och ibland även en brudpeng för bruden. Brudpeng finns i fler traditioner och i den arabiska traditionen finns även mahr.

Enligt arabisk tradition ska killen ha fixat ett boende, möbler, kläder och grejer till tjejen innan de kan gifta sig. De saker som tjejen får eller har när hon gifter sig är den enda säkerhet hon har, det enda hon vet att hon äger. Har hon en snäll man kan hon få mer saker under äktenskapet, men har hon otur kanske det är allt hon får. Den egendom hon får är också en manifestation av hennes värde, menar Cinthio. Även om livet i Sverige till viss del gör detta resonemang föråldrat så kvarstår en symbolisk innebörd av gåvor och pengar.

Förändringar i och med äktenskapet

Tjejerna i materialet berättar hur ett äktenskap kan vara ett sätt att åstadkomma en förändring, att ta sig ur ett eventuellt förtryck hemma. Detta innebär dock att gå från en mans hushåll till en annans. Att gifta sig innebär ofta en förändring i social status för tjejerna, som får högre anseende som gifta. En annan förändring i de ungas liv är att de börjar ha sex efter giftermålet. Tjejerna längtar efter den rörelsefrihet som kommer i och med äktenskapet, som att kunna synas på ute på stan tillsammans med en man. Bland intervjupersonerna är det inte vanligt att flytta hemifrån innan äktenskapet. En intervjuperson lyfter tanken om att flytta för att plugga som en strategi för att komma hemifrån utan att behöva gifta sig.

Att äktenskapet skulle innebära en juridisk förändring (ändrat civilstånd) är det ingen av intervjupersonerna som tar upp. Den traditionella eller religiösa vigseln upplevs som bindande. Av intervjupersonerna är det flera som har syskon som gift sig innan de fyllt 18 år. Dessa unga lever och fungerar socialt som gifta. I några fall kan paren ha gift sig borgerligt efter att de fyllt 18 år.

Juridiska aspekter av äktenskapet kommer oftast upp i samtal om uppehållstillstånd. Det är oftast då som det lyfts fram att det kan finnas ett självändamål med att gifta sig borgerligt eller registrera äktenskapet hos svenska myndigheter. Då vet man också att man måste vara över 18 år, annars är det inte så noga med ålder menar Cinthio. Hon har aldrig stött på någon som ansökt om dispens hos länsstyrelsen, utan menar att folk gifter sig ändå och väntar med en eventuell borgerlig vigsel tills dess att båda parter är 18 år.

Förlovning och vigsel

Förlovningar förekommer, men tycks inte vara en förutsättning för äktenskap. Enligt Cinthio kan en förlovning brytas, så länge släkten inte motsätter sig det.

Cinthio berättar om vigslar bland arabiska ungdomar utifrån intervjuerna och tidigare erfarenhet om äktenskap inom den arabiska gruppen. För att anses som gift räcker det att man "skriver i boken", det vill säga genomgår en ceremoni där parterna kommer överens om mahr, skriver ett äktenskapskontrakt och så vidare. I omgivningens ögon är paret gift efter att kontraktet är skrivet.

Bortrövning och rymning

Cinthios romska informanter berättar att äktenskap i deras kontext ska vara en överenskommelse mellan parets pappor. Tjejen ska, i teorin, ha rätt att säga nej till sin pappas val men enligt informanterna ska barn inte säga emot sin pappa. Ibland formaliseras också relationer via en rymning, där paret frivilligt försvinner iväg tillsammans, eller ofrivillig kidnappning eller bortrövning. En kidnappning eller bortrövning kan till exempel ske när en tjej är på väg till eller från skolan. Det kan vara av en kille som spanat in henne, kanske någon som hon känner till, och som rövar bort henne. Det kan vara familjen som bestämt åt killen, eller så gör han det på eget bevåg. I de exempel som ges på bortrövningen, som är ett extremfall vad gäller sättet att formalisera en relation på, berättas om fall då tjejen körs bort och blir våldtagen. Efter det anses killen och tjejen vara gifta. På så sätt blir sexualakten själva ceremonin. Efter att detta har skett ska familjerna informeras.

Att formalisera en relation genom att en tjej och en kille försvinner iväg ihop kan sträcka sig från att vara en kidnappning, helt ofrivilligt från tjejens sida, till en rymning där båda parter är med på det. Vid rymning kan det handla om ett par som är kära men där familjen inte accepterar killen. Det handlar alltså om ett spektrum från helt ofrivilligt till helt frivilligt.

När ett par kommer tillbaka från en frivillig rymning hör det till att de blir slagna av föräldrarna. Detta för att de varit respektlösa mot den äldre generationen. Det händer oavsett om familjen gillar killen eller inte. Sen anordnas en fest, om det inte finns konflikter mellan familjerna. Om det finns konflikter mellan de två inblandade familjerna finns en risk att det blir värre av en bortrövning eller en rymning. Om man är kär kan det vara viktigt att rymma fort, så att ingen annan hinner röva bort tjejen.

Efter att ett äktenskap ingåtts kan tjejen bo kvar hos sina föräldrar eller flytta in hos killens föräldrar, om killen inte har egen bostad. En del unga kan gå kvar i skolan. Det innebär att det utåt sett kan se ut som att inget har förändrats för de inblandade. I det egna sammanhanget anses de dock vara gifta, även om det inte syns för myndigheterna. En tjej som kommit i puberteten kan anses vara giftasmogen och vissa gifter sig redan i 14-årsåldern.

En anledning till att unga romska tjejer hoppar av skolan kan vara att deras föräldrar inte vågar släppa iväg sina döttrar till skolan (om de inte kan skjutsa dem själva) för att de är oroliga att de ska bli bortrövade på vägen dit. Denna rädsla får konsekvenser för tjejerna som varken kan utbilda sig eller röra sig utanför hemmet själva.

4 **Konsekvenser av att bli gift mot sin vilja i ceremonier som inte är juridiskt bindande**

I detta kapitel diskuterar vi konsekvenser för unga som blir gifta mot sin vilja i en ceremoni som inte är juridiskt bindande. Våra resonemang och slutsatser bygger på tidigare kapitel i rapporten och i vissa fall andra rapporter och forskning.

Vigslar i enbart traditionella eller religiösa ceremonier är ofta lika bindande för de som ingår dem som vigslar som är juridiskt bindande enligt svensk lag. En traditionell eller religiös vigsel gör att paret betraktas som gifta i omgivningens ögon, vilket för paret har en avgörande betydelse. I vår kunskapssammanställning framkommer att unga av olika skäl kan acceptera ett traditionellt eller religiöst äktenskap som personen egentligen inte vill ingå. Äktenskapet kan i dessa fall vara en flykt från något eller en konsekvens av det liv den unge hittills har levt, där den egna viljan har underordnats kollektivets vilja. Det tycks också vara så att en del unga inte förstår vilka konsekvenser ett äktenskap för med sig.

Då det ofta är andra rättsprinciper än svensk lag som främst påverkar den unga personens liv kan det vara av underordnad betydelse för unga som gifter sig enbart i en traditionell eller religiös ceremoni att de inte har tillgång till de rättigheter och skyldigheter som lagen fastställer. I stället är det ofta det sociala, kulturella och religiösa sammanhang som individen tillhör som är avgörande. Detta blir tydligt i vår kunskapssammanställning då de bilder som informanterna ger är många och i vissa fall även motstridiga. Vår tolkning blir därmed att konsekvenserna, av att gifta sig i enbart en traditionell eller religiös ceremoni, beror på de normer och värderingar men även på de maktstrukturer som finns inom gruppen och familjen. Även relationen till majoritetssamhället har betydelse. Status och ekonomi är andra viktiga faktorer som påverkar äktenskapsbildning och kan leda till att konsekvenserna av ett traditionellt eller religiöst äktenskap kan bli olika för olika individer.

I det här kapitlet beskriver vi personliga, sociala, ekonomiska och rättsliga konsekvenser som kan uppstå för unga som blivit gifta mot sin vilja i en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni. De bilder som målas upp i detta avsnitt bygger, som rapporten i övrigt, på den information vi fått via intervjuer och av externa forskare och skribenter.

4.1 Personliga konsekvenser

Våra intervjupersoner vittnar om att ett äktenskap leder till att det ställs andra krav än tidigare. Som gift ska killen bete sig som en vuxen man och make och tjejen som en vuxen kvinna och hustru. De ska följa de regler som kommer med dessa roller i den specifika familjen. Både tjejen och killen förväntas ofta leva upp till mer stereotypa och traditionella könsroller i äktenskapet än tidigare.

För tjejen innebär det ofta att ta hand om sin man och hemmet. Gifts hon bort som mycket ung och inte förstår vad det innebär kan detta leda till konflikter. Vissa informanter menar dock att äktenskapet kan innebära större frihet för både killen och tjejen, men att det beror på det unga parets och familjernas inställning. Många tjejer hoppas och tror att de kommer att bli befriade från begränsningar och kontroll om de gifter sig. Oftast blir dock detta inte resultatet. I många fall kan det istället innebära en flykt från ett förtryck in i ett annat. Tjejen fråntas sin tonårsidentitet och möjligheten att utöva de intressen hon har. Den person som gifts bort med någon som hon eller han inte vill ha tvingas även in i en oönskad sexuell relation. För tjejen kan det innebära att hon ganska snart blir gravid och sedan primärt förväntas uppfylla rollen som mamma.

”Jag älskade att läsa Frida och Mitt livs novell men jag fick inte göra det efter att jag hade gift mig. Jag var tvungen att byta klädstil. Min mans familj var nedlåtande och misshandlade mig. Jag blev våldtagen och fick utstå sexuella övergrepp. Jag lämnades hemma själv, fick inte gå ut och bara hälsa på mina föräldrar någon timme i veckan. Jag kände mig som en fånge. I åttan planerade jag att fly men blev gravid.”

(Evin)

Tjejer kan komma att utsättas för övergrepp av sin man och i många fall även av hans familj. Astrid Schlytter lyfter i sin artikel *Om ett tvångs-, barn- och kusinäktenskap* att mannen i vissa familjer anses ha rätt att göra som han vill med sin fru, han äger hennes kropp. I vissa fall kan killens kontroll över och rätt till sin fru vara så stark att tjejens föräldrar inte anser att de kan eller ska göra något för att ingripa till skydd för sitt barn, även i de fall då hon är minderårig. Tjejen fråntas på detta sätt de personer som i första hand ska värna hennes hälsa, utveckling och skydd (Ungdomsstyrelsen 2012c).

Genom ett äktenskap kommer tjejen ofta in i ett nytt socialt sammanhang. Vissa flyttar in hos killens familj eller till en gemensam bostad medan andra, särskilt om de är under 18 år, bor kvar med föräldrarna helt eller delvis tills de fyllt 18 år eller gått ut skolan. Att ändra sin klädstil, i enlighet med rådande föreställningar och normer inom familjen eller gruppen av hur en gift kvinna ska klä sig, kan vara ett sådant sätt, till exempel börjar finska romska tjejer bära de traditionella kläderna efter att de gift sig.

Att äktenskapet innebär ett slut på kontroll, begränsningar och krav från föräldrarna verkar oftare vara fallet för killar än för tjejer. Killen har oftare, även efter äktenskapet, större personlig frihet än vad tjejen har. I många fall kan han utåt sett fortsätta att leva som tidigare även om han är gift. Men som tidigare nämnts förväntas killen bete sig som en mogen man efter giftermålet. Så även om äktenskapet för killen kan medföra ökad frihet så kan det också innebära begränsningar då han befinner sig i en önskad relation.

”Det var först senare som han kunde börja leva livet. Han kunde göra saker utan att mamma och pappa satte upp regler. När hans fru kommit till Sverige flydde han hem till kompisar. Han försökte tänka bort att han hade en fru som satt och väntade i en lägenhet. Han festade mycket, hade många flickvänner, men sen började familjen tjata om barn. Det kom barn men han fortsatte sin flykt.”

(Leila)

4.1.1 Konsekvenser för unga hbt-personer

För att belysa särskilda konsekvenser för unga homo- och bisexuella samt transpersoner (hbt-personer) har Ungdomsstyrelsen intervjuat personer från två projekt som specifikt riktar sig till unga hbt-personer som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. Även några av de övriga informanterna som Ungdomsstyrelsen intervjuat har haft kunskap om unga hbt-personers specifika situation.

De konsekvenser som vi beskrivit ovan kan gälla samtliga unga. Däremot tvingas många hbt-personer även att hantera ytterligare konsekvenser. Det beror på att det inom vissa familjer, till exempel familjer med starka normer kring heder och skam, kan vara ett oerhört starkt stigma att vara homosexuell, bisexuell eller transperson. Dessutom tvingas unga homosexuella som tvingas in i ett heterosexuellt äktenskap inte enbart att gifta sig med fel person utan även med en person av fel kön.

”Att vara homosexuell och tvingas in i ett heterosexuellt äktenskap innebär ytterligare en dimension. Det gör att man är konstant utsatt för ett identitetsmässigt och sexuellt övergrepp. Vad det innebär att tvingas in i ett heteroäktenskap kan därmed först framträda i sin fulla kraft när det är för sent. Känslan att vara fel kan leda till mycket skamkänslor över den man är, vilket kan göra att man försöker förtrycka sin läggning.”

(Yrkesverksam)

För dessa ungdomar kan det vara ännu svårare att stå emot pressen att gifta sig från familj och släkt eftersom de inte kan vara öppna med de verkliga skälen och då de ofta även kämpar med sin egen självbild av att ”vara fel”. I de fall den unge har varit öppen med sin sexuella läggning eller könsidentitet har avsikten med äktenskapet i vissa fall varit att ”omvända” de unga.

I boken *Hbt och heder* (Darj, Nathorst-Böös & Jarl-Åberg 2011) framkommer att de ungdomar som intervjuats och som kommer från frireligiösa familjer uppmuntras till ett dubbelliv, att välja religionens väg, men att de inte lever under hot från familjen på samma sätt som övriga unga som intervjuats. Det kan även finnas skillnader mellan

transungdomar och cis-ungdomar⁵⁸ som är homosexuella eller bisexuella. Att leva ett dubbelliv är exempelvis svårare om du är transperson än om du är cisperson och homosexuell eller bisexuell, eftersom det kan vara svårare att dölja sin könsidentitet än sin sexuella läggning.

Unga hbt-personer måste inte enbart kämpa mot att utsättas för stigmatisering och risk för hot och våld från den egna familjen, släkten och gruppen, på grund av personens sexuella läggning eller könsidentitet, utan även med den bristande kunskapen om unga hbt-personers situation som finns hos vårdinstanser och myndigheter i det svenska samhället. Ett dåligt bemötande som grundar sig i bristande kunskap kan i många fall leda till att unga hbt-personer avstår från att söka stöd och hjälp (Ungdomsstyrelsen 2010a).

4.1.2 Konsekvenser av kusinäktenskap

Kusinäktenskap beskrivs både i Schlytters artikel samt av informanter som en extremt stark inlåsningsmekanism i ett oönskat äktenskap. Schlytter lyfter vikten av att förstå den socialisering som den enskilda individen har varit med om för att kunna förstå hur en person kan acceptera att gifta sig med en kusin som han eller hon varken är kär i eller har valt själv, eller förstå varför vissa tjejer och killar klarar av att göra motstånd medan andra inte gör det (Ungdomsstyrelsen 2012c).

Många informanter beskriver att kusinäktenskap är en tradition som är stark inom vissa grupper, medan det inte förekommer alls inom andra. Det som gör kusinäktenskap särskilt komplicerat är inte enbart den press och socialisering som de unga växer upp med utan även att äktenskapet ligger i hela släktens intresse och är deras angelägenhet och ansvar. Det kan handla om att en familj boende i Sverige känner ansvar för familjen i det forna hemlandet och därmed arrangerar ett äktenskap mellan en dotter till en man i Sverige och en son till hans syskon i det forna hemlandet. Det kan även handla om två syskon, boende i Sverige, som gifter bort sina barn med varandra för att stärka familjen som helhet, förbättra den gemensamma ekonomin och behålla makten och inflytandet över barnen och deras äktenskap. Kusinäktenskapet kan innebära en ekonomisk resurs för familjen i det forna hemlandet men kan också vara en lojalitetshandling.

I vissa familjer betyder även maktstrukturerna inom ursprungsfamiljerna mycket. Att som pappa tacka nej till att gifta bort sin dotter med en äldre brors son kan vara mycket svårt. Kusinäktenskap tros även vara ett sätt att skydda sina barn. Föräldrarna vet vem deras barn gifter sig med och ser det som en garanti för att barnet kommer att behandlas väl. Dessutom blir äktenskapet ett sätt att förebygga skilsmässa och dämpa eventuella framtida konflikter.

Släktskapet kan medföra att tjejens föräldrar upplever att de inte kan göra något för att hjälpa sin dotter, mer än att be henne underordna sig och acceptera sin situation. Dottern själv kan uppleva att det på grund av släktskapet skulle innebära alltför stora konsekvenser, inte bara för egen del utan även för familjens del, om hon bröt äktenskapet. Konsekvenserna kan innebära att den unge behöver bryta med hela sin släkt och dessutom

⁵⁸ En cisperson är en person vars kön och könsidentitet genom livet varit och är entydigt, det vill säga biologiskt kön, könsidentitet och könsuttryck överensstämmer med hur personen uppfattas av andra och med det juridiska kön som personen fick vid födelsen.

måste bära ansvaret för att övriga familjemedlemmars liv försvåras genom en skilsmässa som kan leda till konflikter mellan familjen och den övriga släkten. Det kan vara såväl ekonomiska konsekvenser, exempelvis att släkten tar över markegendomar som tillhört familjen i det forna hemlandet,⁵⁹ som känslomässiga, exempelvis att släkten vänder hela familjen ryggen och smutskastar dem samt utesluter dem ur släktgemenskapen. I dubbla kusinäktenskap, när ett syskonpar gifter sig med sina kusiner, blir inlåsningsmekanismerna väldigt tydliga. Skulle det ena paret skilja sig får det konsekvenser för det andra paret. Det kan innebära att en skilsmässa kan leda till att ett fungerande och önskat äktenskap rivs upp.

4.2 Sociala konsekvenser

I det sociala umgänget kan konsekvenserna av att gifta sig ofta bli väldigt olika för killen och för tjejen. För killen sker sällan några större förändringar, han kan i många fall fortsätta med studier eller arbete och även fortsätta att umgås med sina vänner. I vissa fall har han större möjligheter till ett socialt liv med vänner, festande och flickvänner än han hade innan han var gift eftersom föräldrarna inte längre bestämmer över honom. Tjejens sociala liv kan dock förändras kraftigt. I vissa fall förväntas hon avbryta sina studier och i stället vara hemma och ta hand om hemmet. En del informanter berättar också att tjejer som gifter sig i en traditionell eller religiös ceremoni mot sin vilja ofta blir isolerade och försvinner från de sociala sammanhang och från de kontaktytor som de tidigare haft. Hon förväntas att endast umgås med sin egen och sin mans familj och släkt.

Att det unga paret betraktas som gifta av personerna i de sociala sammanhang som de befinner sig i gör att ett äktenskap som ingåtts genom en traditionell eller religiös ceremoni kan upplevas vara precis lika bindande som ett juridiskt giltigt äktenskap. Detta gäller även i många fall förlovningar, vilket innebär att paret mycket tidigare kan komma att formalisera sin relation, med konsekvensen att den binder de unga till varandra i ett äktenskapsliknande förhållande eller till ett framtida äktenskap. Detta är något som myndigheter, som unga vänder sig till, inte alltid är medvetna om vilket kan göra att förlovningar kan komma att bagatelliseras. Synen på hur bindande en förlovnings är skiljer sig dock mellan informanterna, vilket tyder på att förlovnings status kan skilja sig åt. Migrationsverket har uppmärksammat att par vid ansökan om uppehållstillstånd kan referera till ceremonin på olika sätt. Det ena paret kan beteckna ceremonin som ett bröllop medan det andra säger att de förlovat sig. I dessa fall har paret ofta gift sig i en traditionell vigselliknande ceremoni i det forna hemlandet.

Schlytter menar att det moderna samhället förutsätter att de tre samhällsinstitutionerna stat, marknad och familj, är avskilda och att alla individer ska kunna röra sig inom samtliga arenor. Isolerad den unge inom en arena, till exempel familjen, får denne inte ta del av de resurser som samhället erbjuder. Dessutom tränas inte den enskilde i att vara en självständig individ, vilket är en förutsättning för att han eller hon ska kunna överskrida de begränsningar som normerna inom familjen kan innebära (Ungdomsstyrelsen 2012c).

Genom uppväxten begränsas många ungas förmåga att utveckla sina färdigheter. Till viss del kan samhället kompensera för detta genom att unga får information och kunskap

⁵⁹ För vidare diskussion kring ekonomiska konsekvenser, se avsnitt 4.3.

genom framförallt skolan. Informanter har berättat att unga genom att ha kunskap om sina rättigheter har kunnat hävda sina egna åsikter och känna till att det finns stöd att få.

4.3 Ekonomiska förbindelser och dess konsekvenser

Det ekonomiska ansvaret för familjen ligger ofta helt och hållet på mannen. Han förväntas ofta leverera det som hans hustru och barn behöver och vill ha medan det inte finns motsvarande förväntning på att kvinnan ska bidra. För mannen kan det handla om ett stort ekonomiskt ansvar som kan innebära konsekvenser. Kvinnan blir ofta helt ekonomiskt beroende av sin man då hon i många fall inte tillåts arbeta.

Såväl Schlytter som vissa av Ungdomsstyrelsens informanter menar att det kan förekomma ekonomiska konsekvenser av äktenskap som kan vara argument för föräldrar att gifta bort sina barn med deras kusiner. I de fall familjen har en inbördes hierarki som gör att ekonomin koncentreras till den som styr över storfamiljen,⁶⁰ kan ekonomiska fördelar som exempelvis staten ger till föräldrar komma hela storfamiljen till gagn. De unga som gift sig får ofta barn och då äktenskapet inte är ett äktenskap i statens ögon och det unga paret inte heller alltid bor ihop eller är skrivna på samma adress kan kvinnan uppfattas som ensamstående vilket kan resultera i ett högre bidrag från socialförsäkringssystemet, vilket blir en extra inkomst till familjen. Att staten betraktar en kvinna som en självständig person med en egen relation till staten innebär inte självklart att det är hon som faktiskt disponerar de pengar som hon har rätt till. I denna del är maktförhållandet mellan kvinnan och mannen i den aktuella familjen avgörande. En annan ekonomisk aspekt av den kollektivistiska traditionella familjestrukturen, där äldre män bestämmer över yngre, är att söner som gifter sig och är yrkesarbetande inte själva får bestämma över sina inkomster (Ungdomsstyrelsen 2012c).

Dessa ekonomiska argument för ett icke juridiskt erkänt äktenskap förekommer inte uteslutande i samband med kusinäktenskap. Barnfamiljer med låga inkomster kan få bostadsbidrag. Hur mycket beror på inkomst, boendekostnad, bostadens storlek och antal barn. Att utåt sett vara ogift och ensamstående kan leda till ett högre bostadsbidrag eller möjlighet att få bostadsbidrag trots att din man arbetar och har en inkomst. En ensamstående förälder kan även ha rätt till underhållsstöd om den som ska betala underhållsbidrag till barnet inte betalar något, betalar ett belopp som är lägre än 1 273 kronor per månad eller inte på något annat sätt ser till att barnet får motsvarande underhåll.⁶¹ Även försörjningsstödet storlek påverkas av om du är ensamstående eller sammanboende samt om du är förälder eller inte.⁶²

Familjen och än mer storfamiljen, i de fall en sådan förekommer, behöver alltså inte bara vara sammanvävd genom känslomässiga relationer. Den kan även vara sammanvävd av ekonomiska intressen och beroendeförhållanden där de ekonomiska fördelar som familjen

⁶⁰ Med storfamilj avses i den här rapporten minst två kärnfamiljer som är släkt och som lever tillsammans som en familj och omfattas av samma maktstruktur. Se Schlytters artikel *Om ett tvångs-, barn- och kusinäktenskap* (Ungdomsstyrelsen 2012c) för ett mer utvecklande resonemang kring ekonomiska perspektiv på storfamiljen.

⁶¹ Försäkringskassans webbplats <http://www.forsakringskassan.se/privatpers/foralder/>, hämtad 2011-12-20.

⁶² Socialstyrelsens meddelandeblad nr 11/2010.

som helhet kan utnyttja, och då främst den som har makten inom familjen, styr såväl form för äktenskapet som valet av äktenskapspartner.

4.3.1 Mahr

Mahr, hemgift i samband med muslimska äktenskap, är den ekonomiska förbindelse i samband med äktenskap som har framstått som mest vanligt förekommande i de intervjuer som vi har genomfört med informanter från trossamfund, yrkesverksamma och ideella organisationer. Mahr är en institutionaliserad form av en ekonomisk förbindelse. Det förekommer vid muslimska vigslar och utgörs av en summa pengar som brudparet eller bruden och brudgummens familjer kommer överens om att brudgummen, eller brudgummens familj, ska ge till bruden med anledning av giftermålet. Mahr kan antingen betalas ut i sin helhet då paret gifter sig, uppdelat (en del vid giftermålet och den andra delen ifall mannen skiljer sig från sin fru eller vid hans bortgång) eller uppskjutet (hela summan betalas ut vid ett senare tillfälle, oftast om mannen väljer att skilja sig från sin fru eller vid hans bortgång).⁶³

Ekonomiska konsekvenser som drabbar kvinnan och som orsakats av mahr kan till exempel handla om att mannen vid en skilsmässa vägrar att betala ut den mahr som kvinnan förväntat sig och som finns upptaget i äktenskapskontraktet. Tanken med mahr är att den ska gå till kvinnan själv, vilket också är den bild som de flesta informanter ger. Några informanter menar dock att det för vissa kvinnor i praktiken kan innebära att pengarna går till hennes familj. Ett antal informanter berättar om att kvinnor har hindrats från att driva igenom en skilsmässa, genom att avstå från eller betala tillbaka sin mahr,⁶⁴ då hennes föräldrar redan kan ha använt den. Detta kan göra att kvinnan tvingas vara kvar i ett äktenskap då hon är fråntagen den möjlighet hon har för att själv kunna driva igenom en skilsmässa.

Andra kännbara ekonomiska konsekvenser kan handla om att mannens familj godkänner en alltför hög mahr, vilket kan försätta mannen i en omöjlig ekonomisk situation i det fall han skulle vilja skilja sig.

”Familjen betalade en stor summa i mahr till kusinen för att visa släkten att de värdesatte tjejen. Det resulterade i att hans familj godkände en orimligt hög summa i uppskjuten mahr för att visa och garantera släkten att han aldrig skulle tänka sig att skilja sig från kusinen.”

(Leila)

I citatet framkommer att ekonomiska förbindelser kan ha en symbolisk funktion där en familj visar sin uppskattning eller tacksamhet mot den andra familjen genom att komma överens om en väldigt hög uppskjuten mahr. Den unges äktenskap blir därmed en bricka i ett större spel mellan två släkter där den ekonomiska överenskommelsen har frångått sin ursprungliga betydelse – att ge kvinnan ekonomisk trygghet ifall mannen skulle skilja sig

⁶³ Mer om mahr i avsnitt 3.2.2.

⁶⁴ Detta förekommer som en möjlig väg för kvinnor att få skilsmässa. Mer om detta i avsnitt 3.2.3.

från henne eller avlida. I stället har den ekonomiska överenskommelsen fått en funktion att läka konflikter inom släkter, visa tacksamhet, lojalitet etcetera.

Dessa aspekter av mahr handlar om mycket mer än det aktuella äktenskapet. Liknande resonemang finns i Mosa Sayeds artikel *Mahr – syfte, funktion och ställning i svensk rätt*. Han menar att muslimska rättsvetare ofta lyfter fram det faktum att mahr syftar till att understryka vikten av äktenskapet och att ge det större prestige. Enligt detta synsätt är mahr ett tecken på respekt för den blivande hustrun och ett sätt som mannen kan visa sin seriositet vid äktenskapets ingående (Ungdomsstyrelsen 2012b). Utifrån dessa resonemang har den enskilde individens vilja och inställning till äktenskapet mycket liten betydelse. De maktstrukturer som styr vilken funktion som mahr får utgår i stället från föräldrarnas vilja eller kollektivets behov.

Ett antal informanter berättar om att det är svårt för många unga att tacka nej till ett äktenskapsförslag som läggs fram av föräldrarna. Detta har att göra med en traditionell och kollektivistisk maktstruktur där äktenskap inte är individens val och ansvar utan familjens, vilket även skapar svårigheter för individen att bryta relationen. När det dessutom finns ekonomiska aspekter som både påverkar den unge själv och dennes familj, kan det vara extra svårt att bryta en relation.⁶⁵

Det förekommer att familjer har blivit utsatta för hot, förtal och ekonomiska repressalier då mannen inte kunnat betala ut den överenskomna summan i den uppskjutna delen av mahr. Mahr är tydligt beskrivet i Koranen, ofta som en religiös förpliktelse eller förpliktigande religiös handling (Ungdomsstyrelsen 2012b). Detta kan innebära att en troende person kan hamna i en svår situation om han inte kan fullfölja en handling som är viktig för honom som troende.

4.3.2 Andra ekonomiska förbindelser - guld och brudpeng

Ett antal informanter från ideella verksamheter berättar om ytterligare former av ekonomiska överenskommelser. Dessa överenskommelser kan förekomma i såväl muslimska äktenskap, vid sidan av mahr, som i äktenskap inom andra religioner eller traditioner. Smycken som tjejen får vid vigseln samt brudpeng⁶⁶ som killens familj betalar till tjejen är exempel på andra ekonomiska förbindelser som kan förekomma vid traditionella och religiösa vigslar. Dessa ekonomiska förbindelser har konsekvenser för såväl livet före äktenskapet som livet efter. I många fall påverkas även tjejen före äktenskapet i form av ökade begränsningar i vardagen för att skydda familjens heder och tjejen oskuld och därmed kunna få en högre brudpeng. Unga kvinnors liv innan äktenskapet blir därmed en ekonomisk investering, inte bara för dem själva utan för hela familjen, vilket kan leda till problem för familjen om paret skiljer sig och mannens familj skulle kräva tillbaka pengarna.

⁶⁵ Se även avsnitt 3.2.1 om kusinäktenskap.

⁶⁶ Pengar som betalas från brudgummens familj till brudens föräldrar i samband med bröllopet, se avsnitt 3.2.2 för vidare diskussion om brudpeng.

”När tjejen omhändertogs av socialtjänsten ville kusinen som hon gift sig med ha tillbaka sina pengar och sitt guld. Föräldrarna hade dock använt dem och kunde inte betala tillbaka. Dessutom var det mycket pengar. Kusinens familj hade varit generös eftersom tjejen bodde i Sverige och deras son därmed skulle få komma hit.”

(Yrkesverksam)

Det har framkommit motstridiga uppgifter kring huruvida brudpeng respektive de smycken som kvinnan får i samband med giftermålet ska betalas tillbaka om paret skiljer sig. Vad som framgår är att det i vissa fall beror på traditioner, men att även äktenskapets längd kan spela in. Om paret var gifta en väldigt kort period är det mer sannolikt att mannens familj kan komma att kräva tillbaka det som de gav. I många fall upplever inte de inblandade konsekvenserna av den ekonomiska överenskommelsen förrän äktenskapet bryts. Då kan det däremot bli omfattande konsekvenser och påverka såväl paret som deras familjer.

I Svea hovrätt togs ett ärende upp i början av 2011⁶⁷ då en tjej blivit gift i familjens forna hemland vid 13 års ålder och föräldrarna tagit emot en brudpeng på 70 000 kronor. Då tjejen ett och ett halvt år senare skilde sig från sin man krävde mannen att få tillbaka brudpengen. Familjen hade delvis konsumerat den och fick ta lån för att kunna betala tillbaka brudpengen. Deras tanke var att gifta bort dottern igen för att på det sättet få en ny brudpeng och därmed kunna betala tillbaka pengarna de lånat. Hela familjen drabbas alltså av den ekonomiska förbindelsen som gjorts med anledning av äktenskapet och tjejen hamnar i en situation då hon blir bunden till äktenskap för att rädda sin egen familjs ekonomi.

4.4 Rättsliga konsekvenser

4.4.1 Svensk lagstiftning

Anna Dahlbom skriver i sin artikel, *Rättsliga konsekvenser för barn och unga som lever i ett icke erkänt äktenskap*, att det i den svenska lagstiftningen finns en rad bestämmelser som reglerar förhållandet mellan två individer som valt att leva tillsammans i en relation. Lagstiftningen skiljer sig dock åt beroende på om paret är gifta i ett rättsligt erkänt äktenskap eller enbart i en traditionell eller religiös ceremoni. För de individer som lever i ett rättsligt erkänt äktenskap finns skyddsbestämmelser som reglerar till exempel frågor om kvarboenderätt i den gemensamma bostaden, underhåll, bodelning och arvsrätt. För de individer som lever tillsammans i ett äktenskap som inte är rättsligt erkänt enligt svensk lag finns endast ett mer begränsat skydd som fastställs i sambolagen. Dessa skyddsregler gäller framförallt vid relationens upplösande men ger inte ett lika långtgående skydd som reglerna i äktenskapsbalken och ett flertal skyddsaspekter saknas då sambor exempelvis inte har rätt till underhåll eller arv (Ungdomsstyrelsen 2012d).

För de flesta par som är gifta i en traditionell eller religiös ceremoni är det alltså sambolagen som gäller. För par som är gifta i en traditionell eller religiös ceremoni men som inte lever tillsammans är inte ens sambolagen tillämpliga vid en eventuell skilsmässa

⁶⁷ Svea hovrätt, 19 januari 2011, mål B 9636-10.

då paret inte haft något gemensamt boende. Flertalet av de yrkesverksamma och informanterna från de ideella organisationerna poängterar att de lagar och regler som styr majoritetssamhället inte är relevanta för par som enbart är gifta i en traditionell eller religiös ceremoni och att de istället är beroende av den rättsordning som den egna gruppen följer.

4.4.2 Parallella rättssystem

Unga som enbart gifter sig i en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni enligt traditionella eller religiösa rättssystem omfattas alltså inte av de lagar som gäller för gifta par enligt svensk lagstiftning. Vilka de rättsliga konsekvenserna blir av att gifta sig i en enbart traditionell eller religiös ceremoni beror därmed på vilka regler personerna i fråga och dess omgivning tillämpar. När någon har två parallella rättssystem att förhålla sig till, till exempel det svenska rättssystemet och ett religiöst eller traditionellt rättssystem, kan det skapas ett samhälle i samhället med egna regler, rättigheter och skyldigheter.

En del grupper har mer eller mindre välorganiserade system för att hantera interna rättsliga frågor, som ett eget rättssystem som existerar parallellt med det svenska rättssystemet. Det är system som inte bara är påverkade av religion utan även av kultur och tradition. De används i allt från levnadsregler och familjekonflikter till frågan om att hantera en parts önskan om skilsmässa och arvskifte.

I många muslimska länder samt i en del västerländska finns muslimska domstolar som dömer i familjerättsliga frågor. I Sverige har vi ingen muslimsk domstol, vilket leder till att enskilda individer vänder sig till olika religiösa företrädare som imamer för att få hjälp att hantera en muslimsk rättslig konflikt. Enligt intervjuerna med informanterna från trossamfunden framgår att det varierar huruvida imamer är villiga att gå in i sådana rättsliga förhandlingar. Vissa informanter menar att det inte är en imams roll att bistå i rättsliga konflikter om till exempel mahr, medan andra ser det som sin roll att bistå i familjekonflikter. Mehdi ifrågasätter i sin artikel lämpligheten i att imamer går in i rättsliga förhandlingar då de inte är utbildade i lösa rättsliga problem.⁶⁸

Några av Ungdomsstyrelsens informanter från muslimska samfund menar dock att de kan gå in och bistå i en rättslig konflikt om mahr i fall där vigseln är förrättad inom församlingen, medan andra informanter menar att de kan bistå om det finns ett äktenskapskontrakt, där mahr finns specificerad, att utgå ifrån. Det finns alltså ingen genomgående praxis i hur muslimska rättsliga ärenden hanteras i Sverige, vilket gör att den enskilde individen får söka sig fram. Sayed ger i sin artikel exempel på att svenska domstolar har dömt i ärenden om mahr (Ungdomsstyrelsen 2012b). Att ha en dom från en svensk rättsinstans om den ekonomiska förbindelsen kopplat till äktenskapet kan dock i vissa fall underlätta att få en religiös skilsmässa av en imam då det inte råder några ekonomiska oklarheter. Imamen behöver då inte blanda sig i den ekonomiska aspekten av äktenskapet (Brandberg & Knutsson 2010).

⁶⁸ Se Rubya Mehdis artikel *Muslim Family Law and Young People in Denmark*, Ungdomsstyrelsen (2012a), för vidare utveckling av resonemanget.

För ortodoxa judar krävs i vissa rättsliga frågor beslut av särskilda judiska domstolar, Bet din-domstolar. Bet din-domstolen består av rabbiner och i Sverige sammankallas den vid behov, till exempel för att genomföra en skilsmässa eller bevittna och godkänna att någon konverterar till judendomen. De judiska skilsmässoreglerna ställer ganska höga krav för att en skilsmässa ska beviljas, men under de 30 år ortodoxa judiska domstolar har hållits i Sverige har det aldrig hänt att ett par nekats skilsmässa när de redan genomgått en svensk (juridisk) skilsmässa. Ofta får församlingen i Sverige kalla in lärde från andra länder för att domstolen ska bli komplett, vilket kan leda till att par får vänta länge innan de kan få en religiöst godkänd skilsmässa. Under den tiden som paret väntar på att få skilsmässan bekräftad kan de inte gifta om sig judiskt (Brandberg & Knutsson 2010).

”Det är viktigt att skilsmässan går rätt till för kvinnans skull. Det får inte finnas några oklarheter om vem som är pappa till barnet. Att ha barn med en man medan man är gift med en annan kan ge stora negativa konsekvenser för det barnet. Barnet får till exempel inte gifta sig med andra judar om inte även den personen är född utanför äktenskapet. Om kvinnan inte är skild på rätt sätt och sen får barn med en ny man blir det alltså problem.”

(Informant från judiska församlingen)

Bland ortodoxa judar finns alltså ett religiöst rättssystem som i allra högsta grad styr familjerättsliga frågor och som kan begränsa enskilda individers möjligheter att göra vissa livsval.

Syrisk-ortodoxa kyrkan har en kyrklig rättsinstans som fattar beslut i frågor om skilsmässa. Förutsättningen för att ett ärende ska nå rättsinstansen är dock att prästen har försökt att hjälpa paret att lösa konflikten genom medling. Om en medling är omöjlig att genomföra på grund av att ena parten inte medverkar eller om medlingen inte lett till en lösning på konflikten som innebär att paret drar tillbaka sin skilsmäsoansökan, skickar prästen ansökan vidare till den kyrkliga rättsinstansen som fattar beslut i frågan. Parterna har möjlighet att föra fram sin mening inför rättsinstansen i de fall de inte samtycker till domen (Wannes 2007).

Även inom flera romska grupper finns rättssystem som styr familjerättsliga frågor som existerar parallellt vid sidan av det svenska rättssystemet. Vissa konflikter tas upp i en romsk domstol⁶⁹ som består av äldre män. Domstolen fattar beslut i frågan som sedan måste följas av parterna. Inom andra romska grupper finns det ledare som både utfärdar levnadsregler som de inom gruppen ska följa samt tar beslut i olika frågor, exempelvis de familjerättsliga. Gemensamt för de romska grupper som har en domstol och de som har en ledare är att båda instanserna kan fatta beslut om utfrysning av en person som brutit mot reglerna. Personen förklaras då som oren och förvägras kontakt och gemenskap med övriga i den romska gruppen.

En svårhanterlig konsekvens av parallella rättssystem är att de kan krocka med varandra. Det som är gemensamt för olika traditionella eller religiösa rättssystem är att de är viktiga och betydelsefulla för de som lever med dem, medan de kan upplevas som marginella och

⁶⁹ Inom vissa grupper kallad Kris, Romani kris eller Kris-romani.

obetydliga i majoritetssamhällets ögon. I och med att de inte är en del av den svenska lagen har de ingen rättslig status, men de kan enligt Ungdomsstyrelsens informanter vara avgörande för de individer som tillhör grupper som tillämpar dem. En tjej berättar hur hon hittade en imam som kunde hjälpa henne att få igenom en muslimsk skilsmässa och vilken betydelse det fick för henne.

”Imamen ville först inte hjälpa då han förstod vilken familj jag kom ifrån. Han var rädd för egen del. Både han och jag var rädda. Orsaken till varför imamen var rädd tror jag var att båda familjerna hade stora släkter och att han (imamen) genom sitt handlande ställde sig på kvinnans sida och ifrågasatte männens beslut. Jag hade kvar äktenskapskontraktet och han skickade det till London, till en muslimsk domstol. Beslutet skickades även i kopia till min man och min pappa. Detta gjorde att pappa inte kunde säga emot när det kom därifrån.”

(Evin)

Rubya Medhi menar att när muslimsk lag tillämpas i den inofficiella sfären innebär det i praktiken en blandning av landets lagar, traditioner, olika tolkningar av muslimsk lag samt hur lagen tillämpas i de muslimska länder som personen i fråga har anknytning till. Kort sagt är det inte fråga om en strikt tillämpning av en viss lagtext. I exempelvis praktiska frågor där människor söker medling för familjeproblem tillämpas skilsmässa i enlighet med hur människor tolkar dessa begrepp och hur de tolkar den muslimska lagen. Detta är viktigt att förstå eftersom det påverkar både analysen av situationen och påverkar vad myndigheter och andra kan göra för att påverka det (Ungdomsstyrelsen 2012a).

4.4.3 Medling

I Ungdomsstyrelsens intervjuer har det framkommit att medling är något som förekommer bland muslimska, syrisk-ortodoxa och romska grupper. Flertalet informanter menar att medling, oavsett inom vilken grupp det förekommer, präglas av den maktstruktur som finns inom familjen och gruppen. Vem medlaren är kan variera. I vissa fall kan det vara en familjemedlem eller en släkting medan det i andra fall kan vara en imam eller en präst. Något som är tydligt i samtliga grupper som använder sig av medling i äktenskapskonflikter eller i frågor om skilsmässa är att medlaren ofta har en betydande position inom gruppen och att dennes värderingar starkt kan komma att påverka situationen. Då medling är en konfliktlösningsmetod som både kan vara förankrad i en grupps rättssystem och i de traditioner och normer som finns inom gruppen, kan de svenska lagarna och de internationella förordningar som är till för att skydda den enskilde helt sättas ur spel. Vissa informanter beskriver medlingssituationen som en för tjejen eller kvinnan ofördelaktig situation då de maktstrukturer som finns ofta är tydligt patriarkala.

4.4.4 Skilsmässa och haltande äktenskap

Skilsmässa är i många fall inte socialt accepterat. Ändå ger de flesta informanter bilden av att skilsmässa förekommer men att den kan vara förknippad med stora svårigheter både för mannen och för kvinnan. Det kan framförallt vara problematiskt för kvinnan att bryta ett äktenskap som ingåtts via en traditionell eller religiös vigselceremoni som inte är juridiskt bindande. Den primära orsaken är att hon blir beroende av de normsystem som

finns inom gruppen och inte omfattas av det skydd som finns i den svenska lagstiftningen. Hon kan inte heller få någon hjälp från offentliga instanser, utan blir beroende av att mannen går med på att skilja sig från henne och att hon har familjens stöd, stöd från inflytelserika eller tongivande personer inom gruppen eller hjälp från religiösa ledare. Att skilsmässa inte är socialt, religiöst eller traditionsenligt accepterat kan medföra att kvinnan har svårt att lämna relationen då hon riskerar att bli utesluten ur familjen och den sociala gemenskapen.

Huruvida en civilrättslig skilsmässa, i de fall paret även gift sig borgerligt, kan hjälpa kvinnan att driva igenom en religiös skilsmässa finns det olika erfarenheter av hos informanterna. Vissa menar att en civilrättslig skilsmässa inte alls påverkar möjligheterna att skilja sig i religionens eller traditionens ögon. Andra menar att det till exempel kan påverka en imam att bistå en kvinna att genomföra en religiös skilsmässa men att en civilrättslig skilsmässa inte påverkar familjens inställning.

En aspekt av parallella rättssystem, som ett antal av informanterna lyft, är just risken för så kallade haltande äktenskap. Framförallt har det handlat om muslimska kvinnor som varit gifta både juridiskt och religiöst och som fått en juridisk skilsmässa men inte en muslimsk. Dessa kvinnor är alltså skilda i det svenska samhällets, och i vissa fall även i sina egna, ögon men är fortfarande gifta enligt religionen och enligt personer i sin omgivning. Att inte få en religiös skilsmässa kan medföra att kvinnan inte kan gifta om sig religiöst eller resa på egen hand till länder där en svensk civilrättslig skilsmässa inte anses giltig. Vissa informanter menar även att kvinnor lämnas i ett haltande äktenskap genom att mannen helt enkelt flyttar ut men vägrar att skilja sig från sin fru traditionellt eller religiöst. Mannen kan gifta sig igen och börja om med en ny fru medan den kvinna han lämnat och inte skilt sig från inte har samma möjlighet.

5 Avslutande diskussion

I detta avslutande kapitel diskuterar vi vad som framkommit i arbetet med kunskapssammanställningen och vad som kan ha betydelse för framtida arbete med dessa frågor. Vi har med kunskapssammanställningen inte haft ambitionen att kvantitativt undersöka hur många unga som blir gifta mot sin vilja genom en ceremoni som inte är juridiskt bindande, det har inte heller varit möjligt. Det är dock sannolikt att många av de unga som blir gifta mot sin vilja i Sverige blir det i en ceremoni som inte är juridiskt bindande, detta bland annat på grund av att statliga myndigheter inte har någon insyn i dessa ceremonier.

Hur, när, var och varför den unge blir gift i en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni mot sin vilja är starkt sammankopplat med det sammanhang som den unge och dennes familj lever i. Vi beskriver därför inte enbart den vigselliknande ceremonin som sådan utan även de levnadsvillkor som de unga som involveras i dessa ceremonier har.

5.1 Äktenskap som inte är juridiskt bindande

I arbetet med denna rapport har det blivit tydligt hur centralt själva giftermålet är, både för föräldrarna och för den unge själv. Vi beskriver vilka konsekvenserna kan bli för den unge när föräldrarna använder den unges äktenskap i kollektiva syften. Att särskilt lyfta fram sådant som kan ha en inlåsandefunktion som exempelvis ekonomiska förbindelser, släktskap eller avsaknaden av skilsmässomöjligheter förstärker även bilden av den unges utsatthet.

5.1.1 Ceremonins betydelse

Det kan tyckas som att den traditionella eller religiösa ceremonin som sådan inte är av avgörande betydelse. Vi vet att begränsningar och kontroll kopplat till familjens normer och regler samt eventuella repressalier som drabbar unga då de bryter mot dessa även förekommer när äktenskap inte är aktuellt.⁷⁰ Då den traditionella eller religiösa ceremonin sätts i fokus tydliggörs framförallt två saker. Det ena är att äktenskap för vissa är både en självklarhet och ett måste. Att välja att leva som ensamstående eller i ett samboförhållande kan i många sammanhang vara ett starkt normbrott och leda till konsekvenser för den enskilde som kan kännas mycket svåra att leva med.

Det andra som tydligt framträder är hur begränsningar och kontroll under uppväxten syftar till att möjliggöra ett så bra äktenskap som möjligt för barnen. Genom att framförallt döttrarna begränsas och kontrolleras när det handlar om vilka de umgås med, vad de gör på sin fritid, hur de klär sig och så vidare bevarar eller höjer familjen sin status. Hög status ger ett bättre äktenskap och, i de fall det förekommer, högre hemgift eller brudpeng.

⁷⁰ Se bland annat Ungdomsstyrelsens *Gift mot sin vilja* (2009) och *Hon hen han* (2010a), Schlytter, *Rätten att själv få välja* (2004), Wikan, *Om heder* (2008), Högdin, *Utbildning på (o)lika villkor* (2007), Gungör och Dervish, *Varför mördar man sin dotter?* (2009) samt Darj, Nathorst-Böös och Jarl-Åberg, *Hbt och heder* (2011).

Äktenskapet får därmed en dubbel funktion. Å ena sidan är det ett kvitto på den uppfostran som föräldrarna drivit, å andra sidan är det ett sätt att försöka försäkra sig om att de normer, värden och traditioner som familjen levt enligt kommer att bevaras. Ceremonin med dess ritualer och eventuella ekonomiska förbindelser blir i många sammanhang ett offentliggörande som befäster äktenskapet mellan de två parterna och de traditioner, normer och värderingar som är en viktig del av gruppidentiteten. De unga, och framförallt tjejerna, förväntas inte ha några sexuella kontakter före äktenskapet. Att offentliggöra relationen genom en ceremoni inför familj, släkt och vänner, innebär som förälder att ge sitt godkännande till en sexuell relation. Att dottern är någon annans maka innebär även att ansvaret för dottern formellt flyttas över till den nya familjen.

Ceremonin har många symboliska betydelser och är därmed viktig. Att den inte är juridiskt giltig är ofta betydelselöst. Att gifta sig enligt religionen eller traditionen är för paret avgörande för att kunna betraktas, respekteras och inkluderas som ett par, främst av familjen men även av det sociala sammanhang som omger familjen.

5.1.2 Skilsmässa

Ceremonin är också viktig genom att den i många fall aktiverar ett parallellt rättssystem som inte enbart reglerar parets samliv utan även vårdnad om barn och möjlighet till skilsmässa. Genom att välja att enbart gifta sig inom ett traditionellt norm- och rättssystem omfattas inte paret av de lagar i den svenska äktenskapsbalken som fastställer gifta makars skyldigheter och rättigheter. I de fall där paret inte är skrivna på samma adress är inte heller sambolagen tillämpbar.

Skilsmässa måste ofta accepteras av det kollektiv som omger paret och kan vara väldigt svår för kvinnan att genomdriva. Mannen ges betydligt större handlingsutrymme även om han också kan behöva familjens godkännande. Skilsmässans koppling till själva vigselceremonin blir också tydlig genom de ekonomiska förbindelser som i vissa grupper skrivs in i äktenskapskontrakten. Ceremonin förseglar den ekonomiska förhandling som skett mellan familjerna och som i vissa fall ska omsättas först vid en eventuell skilsmässa. Den ekonomiska överenskommelsen kan därmed bli något som kan binda både mannen och kvinnan vid ett äktenskap som de egentligen önskar avsluta.

5.1.3 Kunskap och information

I Ungdomsstyrelsens tidigare rapporter som *Gift mot sin vilja* (2009) och *Av egen vilja* (2010c) har det framkommit att det finns kunskapsbrister hos personer som i sin yrkesroll möter unga. Bristerna handlar om att kunna uppmärksamma och hjälpa de unga som lever med begränsningar i vardagen samt förstå hur dessa begränsningar kan vara kopplade till frågan om äktenskap.

Att unga gifter sig i en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni och i vissa fall inte ser den juridiska vigseln som relevant visar att det finns parallella normsystem med olika rättigheter och skyldigheter för individer som lever i samma samhälle. Många unga kan uppleva att de rättigheter som finns i samhället inte når dem. Vissa informanter i denna kunskapssammanställning menar att unga är hjälpta av att få information om vilka rättigheter de har enligt svensk lag men att denna kunskap måste kopplas till den vardag som de unga befinner sig i. Äktenskap, familjebildning och föräldraskap måste till exempel bli självklara att diskutera inom flera olika ämnesområden i skolan.

Det har framkommit att unga som befinner sig i en relation mot sin vilja, och som formaliserats via en ceremoni som inte är juridiskt bindande, ofta inte tas på allvar när de söker hjälp av offentliga instanser. Personal vid offentliga myndigheter förstår ofta inte allvaret i relationen. Detta lyfts fram som ett problem av flera av de informanter vi mött i arbetet med denna kunskapsställning. Många unga har själva ansvaret för svåra beslut i vilka de skulle kunna behöva en utomståendes hjälp.⁷¹

Om inte yrkesverksamma har kunskap ställer de heller inte frågor och kan därmed inte bli till hjälp för de unga. En del unga män och unga kvinnor kommer inte i kontakt med offentliga institutioner förrän frågan om skilsmässa blir aktuell. Därför är det även viktigt att kunskapen om traditionella och religiösa ceremonier och vad de innebär för den enskilde sprids till yrkesgrupper som möter kvinnor och män som redan är gifta i en sådan ceremoni men som skulle vilja få stöd i att driva igenom en skilsmässa. Olika yrkesgrupper har behov av olika kunskap. Därför är det viktigt att inte enbart fokusera på den akuta situationen utan att vidga blicken och parallellt utveckla ett universellt, selektivt och indikativt förebyggande arbete.

5.2 Myndigheters möjlighet att involveras i ett förebyggande arbete

Myndighetspersoner som kommer i kontakt med situationer där unga gift sig i en traditionell eller religiös ceremoni är bland annat personal på länsstyrelserna, Migrationsverket, Kammarkollegiet och Skatteverket. Dessa myndigheter har dock begränsade möjligheter att upptäcka om en ung person formaliserar en relation mot sin vilja samt att göra något åt det. Länsstyrelserna kommer i kontakt med icke juridiska äktenskap genom den information som lämnas i de dispensansökningar⁷² som länsstyrelserna prövar. Att vara gift i en traditionell eller religiös ceremoni tycks inte i sig själv vara ett tillräckligt skäl för att få dispens för äktenskap. Länsstyrelsen gör en helhetsbedömning vid varje ansökan, där ett giftermål i en traditionell eller religiös ceremoni kan vara en faktor som vägs in. I vissa fall har par som är gifta i en traditionell eller religiös vigselceremoni dock fått avslag på sin dispensansökan, medan andra par som också är gifta i en sådan ceremoni har fått bifall.

Migrationsverket får främst kännedom om giftermål i traditionella eller religiösa ceremonier när myndigheten måste utreda ett ärende om uppehållstillstånd för anhörig vidare. Seriositetsprövningar av en relation är ett sådant tillfälle. Myndigheten menar att det är utifrån den övergripande bedömningen av huruvida relationen är seriös som beslut om uppehållstillstånd tas. Att paret är gift genom en ceremoni som inte är juridiskt giltig kan vara en indikation på att förhållandet är seriöst, och därmed stärka skälen för ett beviljat uppehållstillstånd, men det är ingen garanti. Det dilemma som Migrationsverket kan hamna i, om det kommer till deras kännedom att en ung person gift sig i en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni mot sin vilja och myndigheten beslutar att ge den sökande parten avslag, är att Migrationsverket är skyldig att i sitt beslut uppge orsaken till avslaget. Om det i orsaken till avslaget framkommer att den unge inte velat

⁷¹ Se även Socialstyrelsen (2007). *Frihet och ansvar. En undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma.*

⁷² Med dispensansökningar avses de ansökningar där unga kan söka dispens för att få gifta sig innan de är 18 år.

gifta sig, eller känt sig tvingad att gifta sig, kan ett avslag om uppehållstillstånd försätta den unge som berättat om sin situation i fara.

Myndigheterna kommer dock främst i kontakt med äktenskap som parterna vill ska bli juridiskt erkända. Detta gäller även för borgerliga vigselförrättare som oftast träffar paret första gången när de kommer för att gifta sig civilrättsligt. Dessa vigselförrättare har sällan kännedom om huruvida paret är gifta i en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni sedan tidigare och upplever inte att de har några andra möjligheter att undersöka frivillighet än det som framkommer i hindersprövningen. Det kan dock vara intressant att lyfta några frågor kopplade till Kammarkollegiets och Skatteverkets ärendehantering då de även kommer i kontakt med samfund och vigselförrättare som endast genomför religiöst giltiga vigslar.

5.2.1 Kammarkollegiet

För att en person ska få vigselbehörighet måste personen ha nödvändiga kunskaper för uppdraget.⁷³ Ansvar för att kontrollera detta ligger på Kammarkollegiet. Myndigheten har dock möjlighet att delegera detta ansvar till trossamfunden. I nuläget har Kammarkollegiet delegerat ansvaret till ungefär hälften av trossamfunden. Detta innebär i praktiken att dessa trossamfund kontrollerar sig själva och att Kammarkollegiets insyn i hur dessa samfunds vigselförrättare följer svenska lagar är begränsad. Om det framkommer att samfundet inte skött kunskapskontrollen på rätt sätt kan Kammarkollegiet återta delegationen från samfundet. Det krävs dock att detta ska komma till myndighetens kännedom.

Om Kammarkollegiet eller annan lämplig myndighet ålades totalt kontrollansvar skulle det kunna vara ett sätt att upprätthålla en kunskapskontroll utan att myndigheten måste uppmärksammas på missförhållanden. Det skulle även vara en möjlighet till en kontinuerlig dialog mellan samfunden och myndigheten. En dialog mellan formella normsystem (som de svenska lagarna) och informella normsystem (som traditionella eller religiösa normer), bör uppmuntras för att motverka en separation som leder till att enskilda individer isoleras.

5.2.2 Skatteverket

Skatteverket har vissa möjligheter att upptäcka om en vigsel har skett på ogiltiga grunder men det handlar då enbart om vigslar där parterna har en önskan om att den ska vara juridiskt giltig i Sverige.⁷⁴ Skatteverket ska kontrollera om vigseln föregåtts av en hindersprövning samt att det vid denna prövning inte fanns något hinder mot äktenskapet (4 kap. 8 § äktenskapsbalken). Däremot har Skatteverket varken skyldighet att kontrollera vigselförrättarens behörighet eller att anmäla till Kammarkollegiet eller länsstyrelsen i de fall en obehörig vigselförrättare skickar in handlingar till dem, utan enbart om handlingarna i sig saknar korrekt underlag. Att detta ändå kommer till Kammarkollegiets kännedom bygger alltså på att Skatteverket fattat misstankar om att den person som undertecknat vigselbeviset är obehörig, kontrollerat detta och anmält felaktigheten till

⁷³ Se mer detaljerat vad det innebär i avsnitt 3.1.1.

⁷⁴ Av vad som framkommit genom intervjuer med både informanter från samfund och informanter från ideella organisationer är att det för vissa som gifter sig i en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni inte är viktigt att ha ett juridiskt godkänt äktenskap, om det inte handlar om att en i paret ska flytta till Sverige. I dessa fall har då äktenskapet skett i familjens hemland.

Kammarkollegiet. Detta sker inte i alla fall eftersom Skatteverket normalt ska godta vigselförrättarens uppgifter om behörighet när samtliga uppgifter på vigselintyget är korrekt ifyllda.

Att vigselbevis lämnas in trots att samfunden eller förrättarna inte har vigselrätt kan bero på att paret tror att vigselförrättaren är behörig, att förrättare utan vigselrätt inte är tillräckligt tydliga med att ceremonin inte är juridiskt giltig eller att paret fått informationen men inte tagit den till sig, brytt sig om den eller förstått den. Enligt Skatteverket varierar det om paret har fått information från samfundet att det inte har vigselrätt och att den vigselliknande ceremonin därmed inte innebär en juridiskt giltig vigsel. Ett sätt att undvika att obehöriga vigselförrättares vigslar godkänns av Skatteverket är att myndigheten uppdras att alltid kontrollera vigselförrättarens behörighet när en handling kommer in och rapportera det till Kammarkollegiet respektive till länsstyrelsen.

Kammarkollegiet uppger att de för en dialog med Skatteverket om hur ett system kring detta skulle kunna byggas upp, vilket skulle kunna göra hanteringen av detta betydligt enklare än vad den är idag. Däremot skulle inte de äktenskap där parterna inte har något intresse av att äktenskapet ska bli juridiskt giltigt i Sverige uppmärksammas genom denna förändring. Unga i dessa äktenskap beskrivs av informanterna som de mest utsatta då de är utlämnade åt de rättssystem som praktiseras inom familjen och gruppen. Det är värderingar, hot, våld och förtryck inom ramen för dessa parallella rätts- och normsystem som gör att en ung person som inte vill gifta sig kan känna sig maktlös eller att en ung person som vill skilja sig kan ha stora svårigheter att göra det.

5.3 Parallella normsystem

Precis som det finns olika syn på äktenskap mellan och inom olika trosriktningar kan synen på äktenskap variera mellan olika normsystem. Olika normsystem kan existera parallellt och på olika sätt gripa in i varandra. Formella normsystem som lagar och informella normsystem som traditioner inom en viss släkt eller familj, påverkar människor och hur de kan och får leva sina liv.

För att få mer kunskap om hur normsystem och konsekvenser ser ut inom olika grupper skulle det behövas ytterligare fördjupning i form av kompletterande utredningar och forskning. Okunskap om olika normsystem och hur de kan påverka enskildas liv skapar hinder för unga att söka hjälp av samhället då deras rättigheter kränks. För att unga ska kunna få det stöd och den hjälp som de behöver om de tvingats in i en relation mot sin egen vilja, krävs att yrkesverksamma förstår att dessa normsystem kan vara oerhört förpliktande för dessa unga och ta deras problem på allvar.

5.3.1 Att förhålla sig till parallella normsystem

Normer och värderingar upprätthålls genom att unga gifter sig med en person från samma bakgrund och med samma normer, värderingar och familjestruktur. Att den upprätthållande strukturen ofta bygger på en kollektivistisk syn med en patriarkal maktfördelning framkommer i Astrid Schlytters och Rubya Mehdis artiklar⁷⁵ samt i Hanna Cinthios intervjumaterial liksom i de intervjuer som Ungdomsstyrelsen genomfört med samfundsrepresentanter, enskilda och personer från ideella föreningar. Catrine Andersson beskriver i sin artikel, *Det historiska och samtida svenska äktenskapet*, hur synen på äktenskapet har förändrats. I Sverige har detta dock varit en parallell process med ett demokratiskt jämställdhetsarbete, vilket har påverkat synen på äktenskapet (Ungdomsstyrelsen 2012e). Varken normer eller religion är statiska företeelser. De förändras och tolkas på olika sätt av olika personer. Hur en person tolkar sin religion och hur viktig trostillhörigheten är beror på olika faktorer som det sociala sammanhanget, familjen, statens inflytande, diskriminering med mera.

Ett av huvudresultaten från Cinthios intervjumaterial⁷⁶ är att många unga kan ha svårt att hantera de parallella normsystem de lever i. De tvingas hantera stora kollisioner mellan det som de får lära sig i skolan om ungas rättigheter och sina egna erfarenheter. Detta gäller både innehållsmässiga kollisioner – att exempelvis få höra att det är förbjudet att slå barn, men sen ändå bli slagen hemma och språkliga kollisioner – unga kan ha olika språk kopplade till olika frågor där ordförandet begränsar ungas och deras föräldrars möjligheter att diskutera äktenskap, sex etcetera.⁷⁷ Unga kan uppleva frustration och en känsla av att samhällets rättigheter inte når fram till dem.

Cinthio menar att det i skolan pratas om äktenskap på ett sätt som inte stämmer överens med dessa ungas verklighet. Om skolan breddade sin diskussion med eleverna kring äktenskapet, hur det ingås, hur bindande det kan vara i olika sammanhang och tog in elevernas erfarenheter samt relaterade det till svensk lagstiftning och internationella konventioner skulle det kunna ge unga bättre verktyg att själva hantera de dubbla normsystem som de befinner sig i. Informanter som Ungdomsstyrelsen varit i kontakt med från såväl trossamfund som ideella organisationer berättar hur just kunskap om individens rättigheter gett unga kraften att stå upp för sin egen vilja.

⁷⁵ Se Ungdomsstyrelsen (2012 a, c).

⁷⁶ Se avsnitt 2.3.2.

⁷⁷ Bristen på överensstämmelse mellan det normsystem som ungdomarna möter i skolan och det som finns i hemmet var även något som lyftes av informanter i *Av egen vilja* (2010b). Att ungdomarna fick information om rättigheter och involverades i diskussioner som i vissa fall kunde stå i stark motsättning till de värderingar som fanns i hemmet sågs som ett skäl till varför insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja även borde riktas till föräldrar. Det var även ett argument till varför fler aktörer som när föräldrar, exempelvis etniska organisationer och trossamfund, måste involveras i ett universellt förebyggande arbete.

5.3.2 Religion eller tradition?

Ett antal informanter från trossamfunden påpekar att det finns personer inom deras samfund som förväxlar religion med tradition och som till exempel förrättar vigslar som egentligen inte är förenliga med religionen. Hur religionen tolkas kan alltså variera mellan olika vigselförrättare och mellan samfund och vigselförrättare. Att religion kan tolkas på flera olika sätt har också blivit tydligt då informanter från samma trosriktning uttryckt olika syn på exempelvis kvinnors rätt till skilsmässa och olika syn på samboförhållanden och oskuldsnormer.

Personer som ges rätt att tolka traditioner och religion får en väldigt stark maktposition i relation till den enskilde. Detta maktövertag blir extra tydligt i medling då en av parterna önskar skilsmässa. Informanter från olika trosriktningar berättar hur familjemedlemmar eller religiösa företrädare gått in och medlat mellan parterna med syftet att behålla äktenskapet. Mehdi menar att dessa medlingar starkt påverkas av gruppens maktstruktur, värderingar och normer men även av den enskilde medlaren (Ungdomsstyrelsen 2012a).

5.3.3 Informella normsystem och majoritetssamhället

Att gifta sig eller gifta bort sitt barn i en traditionell eller religiös vigselceremoni är inte enbart ett sätt att behålla familjens eller gruppens traditioner och värderingar utan kan även vara ett val som familjen gör på grund av att de vill ta avstånd från majoritetssamhällets värderingar och regler. I vissa fall kan det handla om föräldrarnas oro och rädsla inför barnens framtid i Sverige eller inför majoritetssamhället, i andra fall kan det handla om att markera för sin familj och släkt vilka normer, traditioner och regler som är överordnade.

De regler och normer som kommer med det traditionella eller religiösa äktenskapet blir därmed de som styr hur de unga formar sina liv. Att traditionella och religiösa vigslar ofta genomförs utanför samfundens insyn, i vissa fall av en familjemedlem eller en vigselförrättare som står utanför samfundsstrukturen samt att det förekommer att det undanhålls för svenska myndigheter, förstärker bilden av att äktenskapet är en angelägenhet som hålls inom den egna familjen, släkten och gruppen. Detta försvårar myndigheternas möjligheter att se vad som sker, påverka det eller bistå de som får sina rättigheter kränkta.

I vårt samhälle finns unga vars liv påverkas av parallella normsystem. Vissa av dessa normsystem inskränker deras levnadsvillkor och gör så att de inte nås av de rättigheter som slås fast enligt svensk lag. För att påverka situationen för unga som gifter sig i en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni mot sin vilja måste därför förändringar genomföras på olika arenor parallellt. Det är viktigt att svensk lagstiftning skyddar individen i alla former av utsatthet som denne kan hamna i. Detta blir problematiskt när individen tillhör en familj som sätter gruppens intressen före individens och när de följer normer och regler som strider mot svensk lagstiftning och kränker individuella rättigheter. Då måste lagstiftningen och myndigheternas möjligheter att agera kompletteras med andra insatser. För att skapa en långsiktig förändring för unga som utsätts för hot, press och tvång att gifta sig och förbli i ett äktenskap som de inte vill ha,

är förutsättningen att insatser även riktas till syskon och föräldrar samt att de minoritetsgrupper och samfund som utgör den bekräftande gemenskapen involveras i ett universellt förebyggande arbete.

5.3.4 Trossamfundens möjliga roll

I intervjuerna med informanter från trossamfund uppger de flesta att de enbart förrättar juridiskt giltiga vigslar inom samfundet för att inte riskera att förlora sin vigselrätt. Någon enstaka informant berättar att enbart vigselförrättare som saknar formell vigselrätt får förrätta endast religiösa vigslar. Samtliga informanter från trossamfunden tar avstånd från äktenskap mot någons vilja och är tydliga med att detta inte är accepterat enligt religionen. Enskilda informanter från samfund och från ideella organisationer menar dock att det finns vigselförrättare (dock utan juridisk vigselrätt) som bortser från kraven om att båda parter ska vara 18 år, båda parter fria vilja samt att båda parter ska närvara vid vigseln. Både informanter från samfund och informanter från ideella organisationer menar att dessa vigslar sker utanför samfundets kontroll och insyn och ofta i familjernas hem eller forna hemländer.

Det är tydligt att dessa former av äktenskap, som kan innehålla olika grader och former av tvång, sker i sammanhang som inte nås av de regler och kontrollmöjligheter som Kammarkollegiet har. Kammarkollegiet har inte möjlighet att kontrollera de vigselförrättare som tycks utföra de flesta vigslar där båda parter fria vilja inte kontrolleras eftersom dessa vigselförrättare ofta verkar oberoende av ett samfund eller tillhör samfund som inte har vigselrätt. Att vigslarna sker utanför samfundens kontroll betyder dock inte att samfunden inte skulle kunna ha möjlighet att påverka dessa.

Samfunden skulle kunna bli mer aktiva aktörer i ett universellt förebyggande arbete för att förhindra att unga gifts bort mot sin vilja i en traditionell eller religiös vigselliknande ceremoni. Ett viktigt utvecklingsarbete som skulle kunna ske inom samfunden eller i samverkan mellan samfunden och andra berörda aktörer är att skapa möjlighet till dialog och diskussion kring normer och värderingar som styr samlevnad, familjebildning och föräldraskap samt hur dessa förhåller sig till svensk lagstiftning och mänskliga rättigheter. Andra aktörer i detta arbete kan till exempel vara myndigheter, ideella organisationer och bildningsförbund.

6 Referenser

6.1 Tryckta referenser

Brandberg, U. & Knutsson, T. (2010). Rätt och Religion. *Advokaten* nr 6.

Bredal, A. (2006). *Vi är jo en familie. Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*. Institutt for samfunnsforskning, Norge.

Darj, F., Nathorst-Böös, H. & Jarl-Åberg, C. (2011). *Hbt och heder. En intervjustudie om unga hbt-personer som lever i familjer med hedersnormer*. Stockholm: ALMAeuropa och RFSL Ungdom.

Gungör, E. & Dervish, N. (2009). *Varför mördar man sin dotter?* Stockholm: Norstedts.

Hjärpe, J. (2005). *Sharia. Gudomlig lag i en värld av förändring*. Norstedts förlag: Stockholm.

Högdin, S. (2007). *Utbildning på (o)lika villkor*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Justitiedepartementet (2010). *Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap* (Ju 2010:06).

Liversage, A. & Jensen, T. G. (2011). *Parallelle retsopfattelser i Danmark. Et kvalitativt studie av privatretlige praksisser bland etniske minoriteter*. Köpenhamn: SFI – Det nationale forskningscenter for velfaerd.

Länsstyrelsen i Skåne län (2004). *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning 2004:24*, Länsstyrelsen i Skåne län: Malmö.

Migrationsverket (2011). *Slutredovisning av Migrationsverkets uppdrag att föra viss statistik* (IJ2010/2222/UP).

Nationellt centrum för kvinnofrid (2010). *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.

Regeringens skrivelse (2009/10:229). *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*.

Regeringens proposition (2004/05:2). *Makt att bestämma – rätt till välfärd*

Regeringens proposition (2003/04:48). *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap*.

Schlytter, A. (2004). *Rätten att själv få välja*, Lund: Studentlitteratur.

Skatteverket (2011). *Slutrapport av Skatteverkets uppdrag att föra viss statistik som ett led i regeringens handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja* (IJ2010/1155/UF).

Socialstyrelsens meddelandeblad nr 11/2010.

Socialstyrelsen (2007). *Frihet och ansvar – En undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma*. Publicerad www.socialstyrelsen.se, mars 2007. Hämtad 120116 .

SOU 1972:41 *Familj och äktenskap I. Betänkande avgivet av Familjelagssakkunniga*. Stockholm.

Thorbjørnsrud, B. (2001). *Syn på ekteskap bland hinduer, buddhister, sikher, muslimer og kristne*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

Ungdomsstyrelsen (2009). *Gift mot sin vilja*, Ungdomsstyrelsen: Stockholm.

Ungdomsstyrelsen (2010a). *HON HEN HAN. En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010b). *Rätt att välja. Samhällsinformation för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010c). *Av egen vilja. En kartläggning av förebyggande arbete och metoder för att förhindra och förebygga att unga blir gifta mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2012a). Mehdi, R. *Muslim Family Law and Young People in Denmark*. Endast publicerad på Ungdomsstyrelsens webbplats.

Ungdomsstyrelsen (2012b). Sayed, M. *Mahr – syfte, funktion och ställning i svensk rätt*. Endast publicerad på Ungdomsstyrelsens webbplats.

Ungdomsstyrelsen (2012c). Schlytter, A. *Om ett tvångs-, barn- och kusinäktenskap*. Endast publicerad på Ungdomsstyrelsens webbplats.

Ungdomsstyrelsen (2012d). Dahlbom, A. *Rättsliga konsekvenser för barn och unga som lever i ett icke erkänt äktenskap*. Endast publicerad på Ungdomsstyrelsens webbplats.

Ungdomsstyrelsen (2012e). Andersson, C. *Det historiska och samtida svenska äktenskapet*. Endast publicerad på Ungdomsstyrelsens webbplats.

Utbildningsdepartementet (2011). *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att genomföra en kunskapssammanställning om traditionella och vigselliknande ceremonier samt av ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer* (U2011/1431/UC).

Wannes, S. (2007). *Äktenskap och skilsmässa. En studie av hur den syrisk-ortodoxa kyrkans äktenskapsordningar utmanas i det svenska samhället och av hur dessa utmaningar mötts*. C-uppsats, Institutionen för religion och kultur, Linköpings universitet.

Wikan, U. (2008). *Om heder*. Göteborg: Daidalos.

6.2 Lagar

SFS (1904:26) Lagen om internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmyndarskap (IÄL).

SFS (1962:700) Brottsbalken.

SFS (1987:230) Äktenskapsbalken.

SFS (1993:305) Lagen om rätt att förrätta vigsel inom trossamfund.

6.3 Domar

Svea hovrätt, 19 januari 2011, mål B 9636-10.

6.4 Elektroniska källor

Försäkringskassan:

<http://www.forsakringskassan.se>, hämtad 20 december 2011.

Kammarkollegiet:

<http://kammarkollegiet.se>, hämtad 4 maj 2011.

Länsstyrelsen i Stockholms län:

<http://www.lansstyrelsen.se>, hämtad 3 oktober 2011.

Malmö högskola:

www.nav.mah.se, hämtad 9 november 2011.

Migrationsverket:

<http://www.migrationsverket.se>, hämtad 13 oktober 2011.

Regeringen:

www.regeringen.se, hämtad 8 december 2011.

Skatteverket:

<http://www.skatteverket.se>, hämtad 13 oktober 2011.

6.5 Intervjuer

6.5.1 Intervjuer med informanter från följande ideella organisationer

Arabisktalande kvinnoföreningen, 15 oktober 2011.
Assyrisk/syriansk förening i Södertälje, 16 september 2011.
Barnen Först, 28 september 2011.
Elektra, 3 oktober 2011.
Glöm aldrig Pela och Fadime, 1 november 2011.
Heder.nu, 1 december 2011.
Homa, 13 september 2011.
Kvinnors Nätverk, Linnamottagningen, 30 september 2011.
RFSL Ungdom, 7 oktober 2011.
Romsk organisation, 31 mars och 25 oktober 2011.
Skruvprojektet, 14 oktober 2011.
Systerjouren Somaya, 22 september.
Tensta kvinno- och tjejjour, 20 september.
Ängelholms kvinnojour, 7 oktober.

Fem intervjuer med personer med speciell kompetens utifrån sin yrkesroll under perioden september 2011 till december 2011.

Två intervjuer, 14 oktober respektive 2 november 2011, med personer som har egen erfarenhet av att enbart ha gift sig i en traditionell eller vigselliknande ceremoni.

Fokusgrupp 15 september med sju personer från:

Arosdöttrarna.

Föreningen Irakiska kommittén för kvinnors rättigheters (IKKR)

Kvinnojouren Stina

Somaliska föreningen i Järfälla

Verdandi

6.5.2 Intervjuer med informanter från trossamfund

Bosniakiska Islamiska Samfundet (BIS), 7 juni 2011.
Dominikansk nunna, kortare telefonsamtal 28 juni 2011.
Evangeliska frikyrkan, kortare telefonintervju 10 juni 2011.
Frälsningsarmén, kortare telefonintervju 22 juni 2011.
Imam ansluten till Islamiska Kulturcenterunionen i Sverige (IKUS), 10 maj 2011.
Imam i Stockholms län, 18 maj 2011.
Imam vid Stockholms moské, 16 augusti 2011.
Islamic Center i Malmö, telefonintervju 15 juni 2011.
Islamiska Kulturcenterunionen i Sverige (IKUS), 9 juni 2011.
Islamiska Shiasamfundet i Sverige (ISS), 10 juni 2011.
Judiska församlingen, 21 juni 2011.
Katolska kyrkan, 16 juni 2011.
Konsulent på Studieförbundet Bilda, 23 maj 2011.

Mandéiska samfundet/Mandéiska human rights grupp, 6 juli 2011.
Rumänska kyrkan, kortare telefonsamtal 8 juni 2011.
Svenska Alliansmissionen, kortare telefonintervju 27 juni 2011.
Svenska kyrkan, kortare telefonintervju 19 oktober 2011.
Sveriges muslimska råd, 30 juni 2011.
Syrisk-ortodoxa ungdomsförbundet (SOKU) och medarbetare på Studieförbundet Bilda, 16 maj 2011.
Ungdoms Initiativet inom Syrisk Ortodoxa Ärkestiftet och övriga Skandinavien, telefonintervju 1 juli 2011.

6.5.3 Intervjuer med myndigheter

Intervju med Kammarkollegiet, 4 maj 2011.
Intervju med Skatteverket, 20 maj 2011.

6.5.4 Övriga intervjuer

Telefonintervju med Hanna Cinthio, 4 november 2011.

6.6 Övrigt

Information om antal borgerliga vigselförrättare i respektive län har inhämtas via mejlkorrespondens med länsstyrelserna i Skåne län, Örebro län, Västra Götalands län, Värmlands län samt Region Gotland november och december 2011. Informationen om antal borgerliga vigselförrättare i resterande 16 län kommer från respektive länsstyrelses webbplats.

Mejlenkäter till länsstyrelsernas dispensenheter för äktenskap, borgerliga vigselförrättare samt handläggare vid Migrationsverket under hösten 2011.

Mejlkorrespondens med Skatteverket och Kammarkollegiet under sommaren och hösten 2011 samt i januari 2012.

Mejlkorrespondens med Statistiska centralbyrån (SCB) i november 2010 och 2011 samt med Svenska kyrkan i december 2011.

REGERINGEN

Regeringsbeslut

II:3

2011-03-03

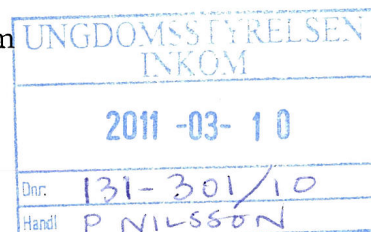
U2011/1431/UC

Utbildningsdepartementet

Ungdomsstyrelsen

Box 17801

118 94 Stockholm

Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att genomföra en kunskapssammanställning om traditionella och vigselliknande ceremonier samt av ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar åt Ungdomsstyrelsen att genomföra en kunskapssammanställning om traditionella och vigselliknande ceremonier som inte utgör vigslar i rättslig mening och som innebär att barn och unga formaliserar relationer mot sin vilja. Sammanställningen ska beskriva de personliga, ekonomiska, sociala och rättsliga konsekvenser som kan uppstå för barn och unga som lever i en relation som har ingåtts genom sådana ceremonier. Kunskapssammanställningen ska också beskriva om det förekommer ekonomiska förbindelser mellan blivande makars familjer, t.ex. villkorad hemgift eller andra ekonomiska villkor och hur dessa i så fall tar sig uttryck. Ungdomsstyrelsen ska för genomförandet av uppdraget anlita forskare med särskild kunskap om tvångsäktenskap och barnäktenskap.

I arbetet ska Ungdomsstyrelsen inhämta synpunkter från Kammarkollegiet, Nämnden för statligt stöd till trossamfund och Skatteverket, samt andra berörda myndigheter, institutioner och organisationer.

Uppdraget ska redovisas skriftligen till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 31 januari 2012.

Skälen för regeringens beslut

I 4 kap. 2 § äktenskapsbalken anges att för att en vigsel ska vara civilrättsligt giltig i Sverige krävs bl.a. att den genomförs av en behörig vigsselförrättare. Ett trossamfund kan enligt lagen (1993:305) om rätt att

förrätta vigsel inom trossamfund ges tillstånd av Kammarkollegiet att förrätta vigslar om verksamheten är varaktig och organiserad på ett sådant sätt att det på goda grunder kan antas att äktenskapsbalkens bestämmelser iakttas av samfundet.

Enligt 3 kap. 1 § äktenskapsbalken ska det prövas om det finns något hinder mot äktenskapet innan det ingås. Denna prövning ska göras av Skatteverket. I 4 kap. 2 § äktenskapsbalken anges att de som ska ingå äktenskap ska vara närvarande samtidigt vid vigseln. På fråga från vigselförrättaren ska de var för sig ge tillkänna att de samtycker till äktenskapet. Om det inte har gått till på detta sätt är vigseln ogiltig. Enligt 5 kap. äktenskapsbalken har de som har ingått äktenskap rätt till äktenskapsskillnad. Om bara ena parten begär äktenskapsskillnad, eller om paret har barn, ska äktenskapsskillnaden föregås av en betänketid på sex månader. En grundläggande princip är dock att en makes önskan om äktenskapsskillnad ska respekteras.

Enligt 2 kap. 1 § äktenskapsbalken får den som är under 18 år inte ingå äktenskap utan att tillstånd ges av länsstyrelsen. Tillstånd får meddelas endast om det finns särskilda skäl.

I rapporten Gift mot sin vilja (Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5) redovisas resultaten från en nationell enkätundersökning till unga mellan 16 och 25 år. Enligt Ungdomsstyrelsens uppskattningar uppger cirka 8 500 individer att de är oroliga för att inte själva få välja vem de ska gifta sig med. I rapporten framkommer att myndigheter och ideella verksamheter under 2008 hade haft kontakt med cirka 300 unga upp till 25 år som riskerade att bli gifta mot sin vilja eller som hade blivit gifta mot sin vilja i Sverige eller utomlands. Cirka en tredjedel av dessa personer var under 18 år. Ungdomsstyrelsen har även genomfört en kartläggning av antalet tillståndsansökningar för äktenskap hos de 21 länsstyrelserna åren 2005–2007 (IJ2009/57/UF). Av de 80 ansökningar om tillstånd för barn att ingå äktenskap som handlagts av länsstyrelserna under denna period rörde 20 ansökningar barn mellan 15-17 år som var gifta enligt traditionella ceremonier, som varken var formellt registrerade eller till formen giltiga enligt svensk rätt.

Uppdraget är en av åtgärderna (åtgärd 15) i regeringens handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (skr. 2009/10:229). Syftet med uppdraget är att få ökad kunskap om de omständigheter som leder till att barn och unga blir gifta mot sin vilja. Kunskapssammanställningen kommer att utgöra underlag till utredningen Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap (dir. 2010:54).

Regeringen avser att genom en ändring av regleringsbrev för budgetåret 2011 avseende anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder inom utgiftsområde 13, öka anslagsposten 11 Särskilda jämställdhetsåtgärder – del till

Ungdomsstyrelsen med 700 000 kronor under 2011 och med 100 000 kronor under 2012 för genomförandet av detta uppdrag. Finansieringen sker genom att anslagsposten 12 Jämställdhetsinsatser efter regeringsbeslut minskas med motsvarande belopp.

På regeringens vägnar

Nyamko Sabuni

Elisabet Modée

Kopia till

Finansdepartementet/BA
Brottsoffermyndigheten
Brottsförebyggande rådet
Kammarkollegiet
Länsstyrelserna
Nämnden för statligt stöd till trossamfund
Migrationsverket
Rikspolisstyrelsen
Statens folkhälsoinstitut
Statens skolverk
Skatteverket
Socialstyrelsen
Uppsala universitet/Nationellt centrum för kvinnofrid
Sveriges Kommuner och Landsting

© Ungdomsstyrelsen 2012:1

ISSN 1651-2855

ISBN 978-91-85933-44-0

projektledare Cecilia Narby
språkgranskning Ingrid Bohlin
omslag Christián Serrano

distribution Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm
webbplats www.ungdomsstyrelsen.se
e-post info@ungdomsstyrelsen.se
tfn 08-566 219 00, fax 08-566 219 98

UNGDOMSSTYRELSEN

är en myndighet som tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor.
Vi ger stöd till föreningsliv och kommuner samt till internationellt samarbete.

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se